

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA VE TELEVİZYON ANABİLİM DALI**

**KEN LOACH SİNEMASINDA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ:
BEN DANIEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE ULAŞAMADIK
ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Gülistan ÖNEM**

**Danışman
Doç. Dr. Burak MEDİN**

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2024, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA VE TELEVİZYON ANABİLİM DALI**

**KEN LOACH SİNEMASINDA ÖZNE VE İKTİDAR
İLİŞKİSİ: BEN DANIEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE
ULAŞAMADIK ÖRNEĞİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Gülistan ÖNEM**

**Danışman
Doç. Dr. Burak MEDİN**

Ağustos 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Gülistan Önem

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrenci No : 4031230014

Anabilim Dalı : Radyo, Televizyon ve Sinema

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Ken Loach Sinemasında Özne ve İktidar İlişkisi: Ben Daniel Blake Ve Üzgünüz Size Ulaşamadık Örneği

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin 05/08/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 15' tir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) **kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 05/08/2024

Danışman: Doç. Dr. Burak MEDİN

Öğrenci: Gülistan ÖNEM

KILAVUZA UYGUNLUK

“Ken Loach Sinemasında Özne ve İktidar İlişkisi: Ben Daniel Blake ve Üzgünüz Size Ulaşamadık Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Gülistan ÖNEM

Danışman

Doç. Dr. Burak MEDİN

Radyo Televizyon ve Sinema ABD Başkanı

Prof. Dr. Vahit İLHAN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Burak MEDİN danışmanlığında **Gülistan ÖNEM** tarafından hazırlanan “**Ken Loach Sinemasında Özne ve İktidar İlişkisi: Ben Daniel Blake ve Üzgünüz Size Ulaşamadık Örneği**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Radyo Televizyon ve Sinema** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

30/07/2024

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Burak MEDİN**

Üye : **Doç. Dr. Mehmet KÖPRÜ**

Üye : **Doç. Dr. Serhan KOYUNCU**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans eğitimim boyunca öğrencisi olduğum Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema bölümü hocalarımın her birine verdikleri destek ve gösterdikleri anlayıştan ötürü teşekkür ederim.

Bu çalışmayı hazırladığım uzun süreç boyunca bana daima ihtimam gösteren, odasının kapısını her çaldığımda değerli vaktini bana ayıran, örnek disipliniyle yön vererek bir duruşa sahip olmamı sağlayan, bilgi birikimini hiçbir zaman benden esirgemeyen, yol göstericim, değerli danışman hocam Doç. Dr. Burak MEDİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatımla daima gurur duyan, başarılarımı en ön sırada parlayan gözlerle izleyen, yüksek lisansa başladığımda en büyük destekçim olan fakat neticelendirdiğimi görmeye ömrü yetmeyen ilk aşkı, Alish'im, canım babam Ali ÖNEM'e olduğu yerden göreceğinden ve gururlanacağından hiç şüphem olmadan minnetlerimi sunarım. Gösterdiği yolda yürümekten ve onun kızı olmaktan onur duyuyorum.

En yakın arkadaşım, her zaman yanımda olan biricik dayanağım, hayattaki tüm başarılarımın mimarı, yoldaşım, canım annem Süreyya Önem'e; kültürüne ve birikimine hayran olduğum, her daim fikirlerini bana zevkle aktaran canım abim Hadi Can Önem'e; evimize geldiği günden beri yaralarımı saran, beni sürekli kahkahalara boğan ve hayatımın son döneminde en büyük motivasyon kaynağım olan canım kedim Bulut'a ne kadar teşekkür etsem eksik kalır. Siz olmasaydınız olmazdı biricik ailem, bu bir takım çalışmasıdır.

Kayseri'de olduğum süreç boyunca bana evlerini açarak destek olan amcam Hakan Özer'e ve teyzem Deniz Özer'e, hayat arkadaşım olan canım kardeşim Gülistan Elif Özer'e, tüm dertlerimizin ortağı abim Yasin Tanrıseven'e, her an yanımda olarak nefes almamı sağlayan dostum Gökçen Umut Şanal'a, umutsuzluğa kapılmama olanak tanımayan ve beni her düştüğümde kaldıran dostum Buse Şenkaya'ya, maddi manevi destekçim olan ve bu süreçte itici gücüm olan dostum Sedef Onat'a, ilgisi daima benimle olan dostum Nur Berfu Güneş'e, uzaktan verdiği destekle beni güçlendiren dostum Serkan Öztürk'e, her sorunumda çözüm bulan ve motivasyonumu pozitiflikleriyle yerine getiren dostlarım Özlem ve Emre Yalçın'a; son olarak beni gören, duyan, anlayan ve bana olan inancını hiç yitirmeyen canım Mehmet Cansız'a sonsuz teşekkür ederim. Adını geçiremediğim tüm büyüklerime, dostlarıma, arkadaşlarıma bu uzun yolculukta yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Yaşadığım zor dönemlerin ardından vardığım bugünde, yüksek lisans eğitimimi tamamlamamda emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederim.

Gülistan Önem,

Kayseri, 2024

Cancağızım, babam, ALİ ÖNEM'e ithafen...

KEN LOACH SINEMASINDA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ: BEN DANİEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE ULAŞAMADIK ÖRNEĞİ

Gülistan ÖNEM

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2024

Danışman: Doç. Dr. Burak MEDİN

ÖZET

Sinema hem kurgusal hem de görsel açıdan toplumsal yansımaları olan bir sanat alanıdır. Sinema filmleri sanatsal ve estetik amaçlarla yapılıyor olsa da seçilen konular doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal olaylardan beslenmekte; ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri yansıtmaktadır. Toplumsal ilişkiler ve dengeler söz konusu olduğunda öne çıkan düşünürlerden Michel Foucault'nun özne ve iktidar kuramı önem arz etmektedir. Foucault, süre gelen iktidar tanımına yeni bir bakış getirmiş, sömürücü ve yıkıcı iktidarın aksine pozitif ve yapıcı olan biyo-iktidar kavramını ortaya atmıştır. Foucault'nun iktidarı devletle sınırlı olmayan, merkezsiz, her yerde ve toplumun tüm katmanlarına sirayet etmiş mikro iktidarlar bütünüdür. Bu yeni iktidar, toplumun ve güç ilişkilerinin tümüyle içine sızdığından; iktidarın her yerdeliği, öznelere kuşatarak inşa eden ve şekillendiren, görünürde mikro olsa da etki alanı olarak çok daha güçlü yeni bir iktidar modeli olarak doğmuştur. Bu sorunsaldan yola çıkarak çalışma, özne ve iktidar kavramlarını tartışarak; sinema alanındaki toplumsal ilişkilerde bu kavramların görünürlüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kapsam ve sınırlılık çerçevesinde, toplumsal ve politik filmleriyle öne çıkan İngiliz yönetmen Ken Loach'un sinemasal evreni tercih edilmiştir. Loach'un son dönem filmlerinde mikro iktidar ilişkilerin irdelediği varsayımından hareketle *Ben Daniel Blake* (2016) ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* (2019) filmleri çalışmanın araştırma nesnesi olarak belirlenmiştir. Film analizinde Foucault'nun kavramlarından yararlanılarak sosyolojik film analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, Ken Loach'un incelenen iki filmde de Foucault'nun öne sürdüğü üzere iktidarın öznelere inşa ettiği ve hayatın kılcal damarlarında ilerleyerek, hissedilmesi güç fakat tümüyle belirleyici rol oynadığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sinema, Özne, İktidar, Ken Loach.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SUBJECT AND POWER IN KEN
LOACH'S CINEMA: THE SAMPLE OF I, DANIEL BLAKE AND SORRY WE
MISSED YOU**

Gülistan ÖNEM

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master Thesis, August 2024
Supervisor: Assoc. Prof. Burak MEDİN**

ABSTRACT

Cinema is an art field that has social reflections as a fictional and visual view. Although motion pictures are made for artistic and aesthetic purposes, the selected subjects are directly or indirectly fed by social events; they reflect economic, social and cultural relations. Michel Foucault's theory of subject and power, one of the prominent thinkers, is important when it comes to social relations and balances. Foucault brought a new perspective to the definition of power that has been around for a while, and put forward the concept of bio-power, which is positive and constructive, as opposed to exploitative and destructive power. Foucault's power is not limited to the state, it is decentralized, it is a whole of micro-powers that have spread everywhere and to all layers of society. Since this new power has completely infiltrated society and power relations; The ubiquity of power has emerged as a new model of power that builds and shapes subjects by surrounding them, and although seemingly micro, it is much more powerful in terms of its domain. Based on this problematic, the study aims to reveal the visibility of these concepts in social relations in the field of cinema by discussing the concepts of subject and power. For this purpose, the cinematic universe of director Ken Loach, who stands out with his social and political films, was preferred within the scope and limitation. Based on the assumption that Loach examines micro power relations in his recent films, the films *I Am Daniel Blake* (2016) and *Sorry We Couldn't Reach You* (2019) were identified as the research objects of the study. In film analysis, the sociological method was used by using the concepts of Foucault. As a result, it was found that in both of Ken Loach's films studied, as Foucault suggests, power builds subjects and plays a difficult to feel, but completely decisive role by moving through the capillaries of life.

Keywords: Cinema, Subject, Power, Ken Loach.

İÇİNDEKİLER

KEN LOACH SİNEMASINDA ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ:

BEN DANİEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE ULAŞAMADIK ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GÖRSELLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR

1.1. Foucault'da Özne.....	6
1.1.1. Delilik Öznesi ve Kapatma.....	9
1.1.2. Belirleyen ve Belirlenen Özne.....	14
1.1.3. Söylemsel Bir Ürün Olarak Özne.....	17
1.1.4. Entelektüel Özne.....	22
1.2. Foucault'da İktidar	25
1.2.1. İktidar Kavramı.....	25
1.2.2. Siyasi İktidar.....	28
1.2.3. İktidar Araçları.....	30
1.2.4. Biyo-İktidar	34
1.3. Foucault'da Özne ve İktidar İlişkisi	38

1.3.1. İktidar Alanı ve Özne	38
1.3.2. İktidar ve Söylem Arasındaki İlişki	41
1.3.3. İktidar ve Bilgi Arasındaki İlişki	45
1.4. Hakikat Oyunu.....	49
1.5. Sorunsallaştırma	50
1.6. Dispositif	51
1.7. Panoptikon	52

İKİNCİ BÖLÜM

BEN DANİEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE

ULAŞAMADIK FİLM ANALİZLERİ

2.1. Araştırmanın Amacı	54
2.2. Araştırmanın Önemi	55
2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	57
2.4. Araştırmanın Yöntemi	58
2.5. <i>Üzgünüz Size Ulaşamadık</i> Film Analizi	58
2.5.1. Filmin Künyesi	59
2.5.2. Filmin Özeti.....	60
2.5.3. Filmin Çözümlemesi	61
2.6. <i>Ben Daniel Blake</i> Film Analizi.....	80
2.6.1. Filmin Künyesi	81
2.6.2. Filmin Özeti.....	82
2.6.3. Filmin Çözümlemesi	83
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	108

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 2. 1: Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Afışı	60
Görsel 2. 2: Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Sahnesi	62
Görsel 2. 3: Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Sahnesi	64
Görsel 2. 4: Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Sahnesi	70
Görsel 2. 5: Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Sahnesi	72
Görsel 2. 6: Ben Daniel Blake Film Afışı.....	82
Görsel 2. 7: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	85
Görsel 2. 8: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	88
Görsel 2. 9: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	91
Görsel 2. 10: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	92
Görsel 2. 11: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	94
Görsel 2. 12: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	95
Görsel 2. 13: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	97
Görsel 2. 14: Ben Daniel Blake Film Sahnesi	98

GİRİŞ

Yeryüzünde yaşama dair mücadelenin başlangıcıyla paralel biçimde denge zorunluluğu ve beraberinde güç ilişkileri de başlamıştır. Öncelikli olarak doğaya karşı var olabilme çabası, ardından ise bireyler arası varlığını sürdürebilme mücadelesi insanlarda bir arada olma, yani toplum olma ihtiyacı oluşturmuştur. Bu güç birlikteliğinden doğan normatif birliktelik, bazı belirgin konumların kendiliğinden oluşmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki gücü elinde bulunduran “iktidar” kavramı, diğeri ise eyleyen konumundaki “özne” kavramıdır. Bu iki kavram toplumdaki dengeleri çözümlemek adına önem taşımaktadır. Bu anlamda Fransız düşünür Michel Foucault çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Foucault yaşamı boyunca farklı birçok alanda eser vermiş bir düşünür olmasına rağmen, çalışmalarında çözümlemek için özne kavramını temel odağına yerleştirmiştir. Özneyi iktidardan ayırmayan Foucault, özneyi ve öznenin oluşum sürecini tarihsel perspektiften ele alırken öznenin iktidar olgusuyla birlikte açıklanabileceğini savunmuş ve iktidarla olan ilişkisi bağlamında incelemiştir.

Felsefi çalışmalarda özne sorunu, ne olduğumuzu çözümlemekle ilgilidir. Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir¹ diyen Foucault ise başka bir pencereden özne sorununu ele almış ve bu konuya yeni çözümler getirmiştir. Özne sorununun tarihsel sürecinden farklı olarak Foucault özneye “ne” sorusunu değil, “nasıl” sorusunu yönelterek öznenin analizini genişletmiş ve çevresel faktörleri daha aktif biçimde konuya dahil etmiştir. Bireyin, insanın hangi söylemler, pratikler ve deneyimler yoluyla özneye dönüştüğünün cevabını aramıştır.

¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019) s.68

Foucault terminolojisine göre bu sürecin “tarihsel ontolojisini” yaparken, iktidar alanından yararlanmaya ihtiyaç duymuştur. Foucault devlet iktidarı yerine toplumda bireyler arasındaki iktidar ilişkilerini temel odağına almıştır. Ona göre iktidar, belli başlı kişilerin elinde olan sabit bir iktidar değil, yaşamın her alanında var olan her türlü güç ilişkisidir. İktidar ilişkileri, devlet aygıtlarının bireyler üzerinde uyguladığı ilişkilerdir, ama aynı zamanda aile babasının karısına ve çocukları üzerinde uyguladığı ilişkilerdir; doktorun uyguladığı iktidar, eşraftan kişile uyguladığı iktidar, patronun işçiler üzerinde uyguladığı iktidardır² şeklinde örnekler. Ayrıca Foucault, geleneksel tahakkümcü iktidar yerine öznel deneyimlerin inşasındaki temel rol oynayan yeni bir olumsal iktidardan bahseder. Bu iktidarın on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Batı toplumlarında hâkim olduğunu söyler ve bu yeni iktidarı biyo-iktidar olarak tanımlar.³ Bu yeni iktidar alanının bireyleri öldürmek, baskılamak gibi negatif bir biçimde değil, yaşatmak ve üretken bir birey olmasını sağlamak gibi pozitif bir iktidar alanı olduğunu savunur. Dolayısıyla bedenin kapitalist sisteme üretken şekilde dahil edilmesi söz konusudur. Biyo-iktidar anlayışıyla birlikte şiddet dışlanmış ve bedenin iktidar tarafından kuşatılmasıyla birlikte yeni tekniklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca “dispositif” kavramıyla yanıt veren Foucault, dispositifi söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari tasarruflar; bilimsel, felsefi, ahlaki önermelerden oluşan heterojen bütünlük; bu söylemsel ve söylemsel olmayan öğeler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sistemlerdir⁴ şeklinde tanımlar.

Bu alanda yapılan literatür taraması sonucunda Michel Foucault kuramları üzerine çok sayıda akademik çalışma göze çarpmaktadır. Nicel anlamda zengin bu konunun genel odağında iktidar ve özne kavramlarıyla ilgili çalışmalar yer almaktadır. Örneğin iktidar; özgürlük, hakikat, güç, bilgi, sanat, hukuk, madde, beden, direniş, özne, korku, disiplin, öteki ve söylem gibi çeşitli kavramlarla ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Foucault çalışmalarında önemli bir kavram olan etik ise; özneleşme politikası ve iktidar ilişkileri, etik özne, etik anlayışı, etik sorunsalı gibi başlıklarla ele alınmıştır. Biyopolitikanın teorik çerçevesi, biyopolitikadan psikopolitikaya değişen iktidar ilişkileri, biyopolitika üzerinden film çözümlemeleri üzerine ve biyopolitikanın giriş, gelişme ve varış

² Michel Foucault, *İktidarın Gözü* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019) s.162

³ Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019) s.16

⁴ Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019) s.18

noktalarını irdeleyen çalışmalar da mevcuttur. Bir diğer öne çıkan kavram olan özne ile ilgili ise; iktidar ve beden ilişkisi, öznenin dönüşümü, özne sorunsalı, iktidar direniş ve öznelilik, epistemik öznenin kuruluşu ve özneleşme tasavvuru konularında araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bilgi-iktidar ilişkisi, bilginin arkeolojisi, panoptikon, tahakküm, delilik, kendilik pratikleri, sorunsallaştırma, toplumsal denetim, evrenselcilik, nesneleştirme, kapatılma ve cezalandırma gibi kavramlar üzerinden yapılan çalışmalar da söz konusudur. Literatür taramasında çalışmaların alanının yüksek oranda felsefe alanının ürünleri olduğu görülmüştür. Yanı sıra siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji gibi dallarda çalışmalar mevcut olsa bile sinema anabilim dalında yalnızca “Emin Alper Filmlerinde İktidar ve Öteki Kavramının Sosyolojik Çözümlemesi: Foucaultcu Bir Bakış” isminde yüksek lisans tezi ve ““Annem İzin Vermese Bu Filmi Çekmeyecektim”: Foucault’nun İktidar Kavramı Üzerinden Ana Yurdu Filmi Okuması” isimli makale bulunmaktadır. Foucault’un özne ve iktidar kuramının sinemaya uyarlanmasının uygun olacağı öngörüldüğünden ve bu alanda oldukça az çalışma bulunduğundan, bu çalışmanın kuramsal çerçevesini Foucault’un özne ve iktidar kuramı oluşturmaktadır. Ayrıca tezin ikinci bölümü olan Ken Loach sineması üzerine yapılan literatür taramasında da kitap incelemesine, özgürlük temasıyla ele alınışına, politik ve işçi sineması bağlamında işlenişine, kültürel hegemonya eleştirisine, mücadele ve direniş bağlamında psikanalitik analizine rastlanmıştır. Michel Foucault ve Ken Loach sinemasını bütünleştirici biçimde ele alan herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Özne ve iktidar kuramının Ken Loach gibi politik bir yönetmen sineması üzerinde incelenmesi bu alandaki açığı kapatmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu çalışmanın örneklemini oluşturan yönetmenin son iki filmi olan “*Ben Daniel Blake*”⁵ ve “*Üzgünüz Size Ulaşamadık*”⁶ filmleri üzerine ise hiçbir çalışma bulunmaması, tezin özgünlüğünü öne çıkarmaktadır. Çalışmanın araştırma nesnesi olarak seçilen iki film, Foucaultcu bakış açısıyla iktidar ilişkilerinin öznelilik deneyimlerini nasıl kurduğunu birey ve aile üzerinden anlamlandırma açısından uygun bulunduğu için tercih edilmiştir.

Bu çalışmada Michel Foucault'nun felsefi düşünceleri çerçevesinde özne ve iktidar kavramları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Foucault'nun teorilerinin ana hatları ve çalışmanın genel amacı açıklanacaktır. Foucault'nun düşüncelerinin nasıl bir felsefi ve

⁵ Loach, Ken (2016)

⁶ Loach, Ken (2019)

toplumsal zeminde şekillendiği, bu teorilerin günümüzdeki yansımaları ve analiz metodolojileri ile bağlantıları kurulacaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özellikle özne kavramının Foucault'nun felsefesindeki yeri ve evrimi incelenecektir. Foucault'nun özne kavramını dört ana başlık altında ele alışı — delilik öznesi, belirleyen ve belirlenen özne, söylemsel bir ürün olarak özne ve entelektüel özne — bu başlıkların her biri detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Bu tartışmalar, Foucault'nun özne kavramını nasıl kurguladığını ve bu kavramın sosyal bilimlerdeki uygulamalarını gözler önüne serecektir.

İktidar kavramına geçildiğinde Foucault'nun iktidar teorisi ve bu teorinin sosyoloji, siyaset bilimi ve felsefe gibi disiplinlerle olan etkileşimleri incelenecektir. İktidarın nasıl bir kavram olduğu, siyasi iktidarın yapısı, iktidar araçları ve biyo-iktidar gibi kritik alt başlıklar altında Foucault'nun iktidar anlayışı derinlemesine analiz edilecektir. Bu analizler, Foucault'nun iktidar teorisinin modern toplumlardaki etkilerini ve uygulamalarını aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bu teorik çerçeveye ek olarak, Foucault'nun sıklıkla üzerinde durduğu hakikat oyunu, sorunsallaştırma, dispoitif ve panoptikon gibi kavramlar üzerinden geniş bir tartışma yürütülecektir. Bu kavramlar, Foucault'nun teorilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlarken, aynı zamanda çağdaş toplumsal ve siyasal meselelere uygulanabilirliğini de göstermektedir.

Son olarak *"Ben, Daniel Blake"* ve *"Üzgünüz, Size Ulaşamadık"* filmleri, Foucault'nun özne ve iktidar kuramları bağlamında analiz edilecektir. Bu filmler, Foucault'nun düşüncelerini modern toplumsal ve politik meselelere uygulama yolu olarak incelenecek, bu sayede teorilerin günümüz dünyasındaki pratik etkileri tartışmaya açılacaktır. Bu analizler, Foucault'nun felsefesinin somut olaylarla nasıl ilişkilendirilebileceğini gösterirken, aynı zamanda sosyal bilimlerde teorik çerçevelerin pratik analizlerle nasıl harmanlanabileceğini de ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın okuyuculara Foucault'nun düşünce dünyasına geniş bir perspektif sunması ve felsefi kavramları günlük yaşamın içinde nasıl değerlendirilebileceğini göstermesi hedeflenmektedir. Ayrıca, çalışmanın, Foucault'nun teorilerinin farklı disiplinlerde ve film analizlerinde nasıl kullanılabileceğine dair kapsamlı bir rehber oluşturması amaçlanmaktadır. Bu sayede, Foucault'nun felsefesi, akademik

arařtırmalardan günlük medya tüketime kadar geniş bir yelpazede deęerlendirilebilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA ÖZNE VE İKTİDAR

1.1. Foucault'da Özne

Tarih boyunca birçok evrim geçirerek günümüze ulaşan “özne” kavramı, aslen Yunan kökenli ‘hypokaimenon’ kelimesinin ‘temel’, ‘dayanak’ gibi anlamlarını barındıran Latince karşılığı olan subjectum'dan türemiştir. Özne; İngilizce'de subject, Fransızca'da sujet, Almanca'da subjekt olarak ifade edilir ve mantık biliminde, bir özellik, nitelik, karakteristik, yargı veya ilişkinin tasdik veya inkâr edildiği, onaylandığı veya reddedildiği öge olarak tanımlanmaktadır.⁷ Özne aynı zamanda, bir yüklem nitelik veya özelliğini taşıyan öge olarak özne-yüklem yapısındaki önermelerde yer alır.⁸ Antik dönem filozoflarından Aristoteles'in de belirttiği üzere, özne; değişen koşullardan etkilenmeden, sürekli kendisi olarak kalabilen, gerçek anlamda var olan ve düşünen bir varlık olarak, başka bir şeye ihtiyaç duymaksızın salt zihinsel içerik olarak varoluşunu sürdüren “töz” ile yakından ilişkilendirilir. Özne, bilinç ve irade sahibi, bu yüzden de etkin bir insan olarak; ya nesneye karşı konumlanan ya da nesnenin karşısında kendisini bulan, ona bilgi ve eylem amacıyla yönelen birey olarak tanımlanır.⁹ Siyaset felsefesinde devletin vatandaşları için kullanılan özne terimi, Batı dillerinde subject kelimesi ile eşdeğer olup, üzerinde konuşulan, düşünülen, kendisine dair bir şeylerin söylendiği biri anlamında Türkçe’de “konu” kelimesiyle benzerlik gösterir. Modern özne ise, düşüncelerini ifade edebilen, kendisini ve çevresini zihninde sabit bir yapıya dönüştürerek kimliğini güçlendiren bir varlık olarak, ontolojik bir yapı

⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), s. 804.

⁸ Sarp Erk Ulaş, A. Baki Güçlü, Erkan Uzun, Ü. Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 2002), s. 1113.

⁹ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998), s. 148.

olarak tanımlanabilir.¹⁰ Ayrıca özne tarihsel süreç içerisinde, doğa ile insan arasındaki ilişki üzerinden üretim odaklı bir ilişkiler ağı içinde varlığını sürdürmekte ve toplumsal ekonomik gelişmeler doğrultusunda entelektüel ve kavramsal karşıtlıklar arasında yer alarak yeni anlamlar kazanmaktadır.¹¹

Modern dönemde özne kavramına yönelik eleştiriler, özellikle Michel Foucault (1926-1984) gibi postyapısalcı/postmodern düşünürler tarafından geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Foucault gibi düşünürler, öznenin hangi söylem ve pratikler sonucunda oluştuğuna ve farklı özne türlerinin nasıl meydana geldiğine yoğun bir ilgi gösterirler. Modern öznenin bilimsel ve idari yapılanması ya da tözsel varlık olarak algılanmasına karşı çıkan Foucault, öznenin bir töz değil, kendisiyle her zaman özdeş olmayan bir biçim olduğunu vurgular.¹² Descartes'ın etkisiyle başlayan modern özne anlayışı, insanın yeniden keşfedilmesi ve Tanrı merkezli dünya görüşünden sıyrılarak insanı merkeze alan bir anlayışın gelişimini işaret eder. Bu bağlamda, birincil olanların ikincil olanları değersizleştirdiği bir yapılandırmaya dikkat çekilir. Fiziksel, bilimsel, bedensel ve deneyimsel olanın gücüyle değer kazanan birincil öncüllerin, soyut, yaratıcı ve aşkın gibi ikincil öncüller karşısında üstün tutulduğu bir yapıya işaret eder. Bu süreç, gerçeklik ile görünüş, ben ile öteki, söylem ile imge gibi ikilikler arasında, ikincil öğelerin birincil olanlar karşısında değer kaybına uğramasına örnek olarak gösterilebilir. Foucault ve diğer postmodern düşünürler, modern özne kavramının temellerini ve niteliklerini sorgulayarak, bu kavramın meşruiyetini zayıflatmaya yönelik çalışmalar yaparlar. Foucault'ya göre, özne hem dışarıdan kontrol edilen hem de kendi bilgi ve bilincinin yardımıyla bir kimlikle özdeşleştirilen bir varlıktır.¹³ Bu perspektif, modern öznenin bilim ve yönetim gibi formal bilgi alanlarından nasıl etkilendiğini ve bu etkileşimin özne kavramının üretiminde nasıl bir rol oynadığını detaylı bir şekilde inceler.

Foucault, öznenin kendi içinde kurucu bir bilince sahip olmak yerine, dışsal faktörler tarafından şekillendirildiğini vurgulayarak, özneyi odak noktasından çıkarır. Modern

¹⁰ Mukadder Erkan, *Samuel Beckett: İfadenin Arayüzü/ Arayüzün İfadesi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2005), s. 25.

¹¹ Sara Çelik, “Descartes’den Foucault’ya Modern Özne ve Dönüşümleri Sorunu”, “Özne”, 7. Kitap Bahar 2007, s. 5

¹² Michel Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2* içinde, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019) s. 234.

¹³ Clare O’Farrell, *Michel Foucault* (London: Sage Publications, 2006), s. 110.

öznenin, emek sürecine uyum sağlamaları için uyruklarını hazırlayan, onları disiplin altında tutarak eğitim ve gözetim yoluyla topluma entegre eden hümanist bir kurgunun ürünü olduğunu belirtir.¹⁴ Foucault için, ahlaki, bilimsel, psikolojik ve sosyal açılardan özneyi öncelikli bir varlık olarak ele alan hümanizmin aksine, özne, önemli olmasına rağmen, yalnızca analiz edilmesi gereken bir konudur. Öznenin, Marksist ve Freudçu teorilerle birlikte merkezietten uzaklaştırılması, modern dönemde öznenin hem bilgi üreten hem de bilginin konusu haline gelen bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Bu, özneye sürekli bir aktiflik rolü yükler ve Foucault'ya göre, bu durumdan öznenin kurtarılması gereklidir. Tek tip, homojen, çizgisel, evrensel gibi modernitenin temel kavramlarıyla şekillendirilmiş özne, iktidarın meşruiyeti ve devamlılığı için modernizmin ana argümanları ile objektifleştirilmiştir. Foucault, kültürümüzde özneye dönüşüm süreçlerinin tarihini oluşturmanın kendisinin bir amacı olduğunu ifade eder.¹⁵ Bu bağlamda, Foucault, öznenin ne olduğu ve nasıl oluştuğuna dair klasik sorgulamalara, öznenin nasıl kurulduğu ve modern beklentiler içerisinde bireylerin nasıl toplumsal özneler haline geldiği üzerine yeni incelemeler ekleyerek yeni bir perspektif getirir. “Özne ya kendisiyle ya da başkalarıyla bölünmüştür ve bu onu bir nesne haline getirir.” Bireyin kimliğini, bireyselliğini belirleyen ve ona bir hakikat yasası dayatan, doğrudan günlük yaşama müdahale eden bir yapı, bir iktidar figürü tarafından sağlanabilir.¹⁶ Bu çerçevede, Foucault'nun ele aldığı özne, iktidarın etkisi altında şekillenir.

İktidar, özne üzerindeki bölünmeleri kullanarak nesneleştirmeyi kolaylaştıran bir ortam yaratır. Bu süreçte, iktidar tarafından yaratılan normal ve patolojik, akıl sağlığı ve delilik, sağlık ve hastalık, gençlik ve yaşlılık gibi çift kutuplu yapılar, toplumun bütünlüğünü korumak adına bir meşruiyet zemini oluşturur. İktidarın nesneleştirme sürecinde etkin rol oynayan hapishaneler, klinikler, akıl hastaneleri, rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar, bu bütünlüğü sürdürebilme amacındadır. XVII. yüzyıla geçiş yapan dönemde, bilgi ve özneler üzerine kurulan bu yeni düzen, gözlenebilir, ölçülebilir ve sınıflandırılabilir nesnelerin tanımlanmasına öncülük eder. Bu durum, bilgiyi önceden belirlenen bir duruşa, bir bakış açısına ve işleve (okumaktan ziyade görmek,

¹⁴ Best, Steven, and Douglas Kellner. *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), s. 58.

¹⁵ Foucault, Age., s. 58.

¹⁶ Foucault, Age., s. 63.

yorumlamaktan daha çok doğrulamak) yönlendirir ve bilginin yayılması için gerekli olan teknik seviye, bilgiyi daha genel bir yaklaşımla ele alma gerekliliğini ortaya çıkarır. Bu, öznenin bölünmeye başlamasıyla nesneleştirme sürecinin önemli dönüm noktalarını oluşturur ve delilik ile kapatmanın bu sürecin başlangıç noktaları olduğunu belirler.¹⁷

1.1.1. Delilik Öznesi ve Kapatma

Foucault, nesneleştirme çabalarını ele alırken, evrenselleyici, toptancı ve bütüncül yaklaşımlar üzerinden yapılan kavramsal çözümlemeleri sorgular. Bu bağlamda incelediği kavramlardan biri olan delilik, Tanrı'nın sınırsız aklına kıyasla, insanoğlunun sınırlı varoluşunun bir yansıması olarak ele alınır. Modern dönemle birlikte bilime ve ikiliklere olan merak, normal ile anormal veya mantıklı ile mantıksız arasındaki ayrımlarla daha da belirginleşir. Bu ayrımlar, delilik kavramının, aklın değerlendirilmesinde merkezi bir rol oynamasına yol açar. Delilik, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da bir kültür biçimi olarak kabul edilirken, özellikle Batı toplumunda XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, eski ve değişmez kabul edilen düşüncelerden uzaklaşılması hedeflenir. Ancak akıllı özgürleştirmeye ve yeniliğe açıklığı artırmaya odaklanan Aydınlanma çağında, akıl kavramının benimsenmesi ve desteklenmesi sürecinde, akıl dışı unsurların tamamen dışlanmadığı görülür. Akıl, varlığını akıl dışı olanla, yani delilikle, ilişkilendirerek meşrulaştırır. Akıllı olan ile akıllı olmayan arasında hem simetrik hem de asimetrik bir ilişki mevcuttur, yani birinin varlığı diğerinin varlığı olmadan düşünülemez, karşılıklı bir bağ söz konusudur.

Akıl ve delilik arasındaki ilişki, birbirine dönüşebilen dinamik bir süreç olarak ortaya çıkar; delilik, kendi aklına hükmeden ve onu kontrol altında tutan bir varlık olurken, akıl da kendi içinde deliliğin komik gerçeklerini barındırır. İkisi birbirini ölçüt alır ve bu sürekli atıf hareketinde, her biri diğerini reddederken aynı zamanda birbirlerine dayanır. Bu nedenle deliliğin tanımlanması, akıl ile olan bu iki yönlü ilişkinin devamı ve aklın, delilik deneyimine dahil olmasıyla mümkün olur.¹⁸

Delilik, toplumsal algıda aklın zıddı olarak yeni bir sınıflandırma yaratırken, bu atama modernitenin bir ürünüdür. Ancak deliliğin tarihte yeni bir fenomen olmadığı, hatta

¹⁷ Michel Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, çev. Selahattin Hilav (İstanbul: YKY., 1993), s. 14

¹⁸ Foucault, *Age*, s. 279.

sadece bir patoloji olarak görülmenin ötesinde bir varlık olduğu, Foucault'nun analizlerinin temel noktalarından biridir. Tarih boyunca delilik, tedavi edilmesi veya düzeltilmesi gereken bir durum olmaktan ziyade, özellikle Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde, toplumun bir parçası olarak kabul edilmiştir. Delilik, cüzzamlıların aksine dışlanmış bir kategori olmak yerine, festivallerde ve kutlamalarda merkezi bir figür olmuştur. Örneğin, Fransa'da XVII. yüzyılın başlarında halkın keyif aldığı meşhur delilik gösterileri düzenlenmiştir. Bu döneme ait, delilik fikirlerini işleyen eserler yayımlanmıştır.¹⁹ Ayrıca Geleneksel Avrupa tiyatrosunda, Orta Çağ'dan XVIII. yüzyıla kadar delilik konsepti, seyircilerin hem eğlenmesini sağlayan hem de onlara gerçeği gösteren bir araç olmuştur. Shakespeare'in Kral Lear'ı gibi eserler, deliliğin ve akıl sahibi olmanın iç içe geçtiği karmaşıklığı ortaya koymuştur.²⁰

Delilik, modern döneme dek genellikle korku ya da tehlike kaynağı olarak değil, toplumun göremediği veya söyleyemediği şeyleri ifade edebilen bir güç olarak görülmüştür. Bu anlayışta delilik, sıra dışı yorumlar yapabilme veya doğaüstü bağlantılar kurabilme yetisiyle, tarafsızlık ve öngörude bulunabilmenin bir simgesi olarak kabul edilmiştir.

Aydınlanma dönemiyle birlikte akıl, hakikatin temeli olarak kabul edilirken, akıl dışı olan her şey zıt bir öge olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu dönemde delilik, toplum tarafından önceden kabul edilen bakış açılarının dışında kalan, ancak gerçeği farklı bir perspektiften sunabilen bir fenomen olarak dışlanmış ve küçümsenmiştir. Delilik, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda insanlığın dışında bir kategori olarak yeniden konumlandırılmış, bu da rasyonel düşüncenin serbestçe kullanımına yol açan zıt bir seçenek olarak algılanmıştır. Akıl bu şekilde, kendisini delilikten ayırarak, onu sınırlar içine almakta, farkına varmakta ve konumunu belirlemektedir.²¹

XVII. yüzyıldan itibaren delilik, aklın düzenine erişilemez bir biçimde yaklaşmış, adeta gizli bir akıl halini almıştır. Bu durum, deliliğin, sadece aklın belirlediği bir dünyada var olup ondan uzaklaştığı bir gerçekliğe işaret eder.²² Foucault, delilik üzerinden yaptığı

¹⁹ Michel Foucault, *Psikoloji ve Ruhsal Hastalık*, çev. Muhsin Hesapçıoğlu (İstanbul: Birey Yayınları, 2000), s. 101.

²⁰ Michel Foucault, *"Delilik ve Toplum"*, çev. Işık Ergüden. *Büyük Kapatılma / Seçme Yazılar 3* içinde, ed. Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s. 81-82.

²¹ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: İmge Kitabevi, 2020) s. 225.

²² Foucault, *Age*, s. 272.

tarihsel incelemelerde, modern kültürün iç yapısında yer alan manipülasyonların farkında olarak, insanın bilmediği bir bilgelik aracı olarak kullanıldığı bu düzenin altını çizer. Delilik, hukuk ve toplumsal normların sıkılaştığı, normalleştirme sürecinin bir parçası olarak iktidarın bir yaratımıyla ilişkilendirilir. Net bir şekilde ifade etmek gerekirse, delilik, nesneleştirme sürecinde bilgi nesnesine dönüştürülerek, dualitenin değersiz kısmını temsil eder ve doğal düzenin belirlenmesinde, akıl ve akıl dışı arasındaki ayrımın bir ölçüt olarak işlev görür. Böylece, nesneleştirilen delilik öznesi, özne-nesne ilişkisinin bir ürünü olarak bilginin yeni bir boyutunu temsil eder. Bu nesneleştirmede kullanılan araçlar, akıl hastaneleri, klinikler, rehabilitasyon merkezleri ve hapisaneler gibi kurumlardır. Bu kurumların temel amacı, her türlü sosyal ve psikolojik düzensizliği ortadan kaldırarak, belirlenmiş normlara uygun öğrenen ve normalleştirilmiş bireyler yetiştirmektir.²³

Kapatma, XVII. yüzyılda kurumsallaşarak, başlangıçta tedavi edici bir amaç taşımış ancak sonrasında bu amacından saptırılmıştır. Kapatmanın meşru düzenin işleyişine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, yasal ve sistemsal bir yargılama mekanizmasının işlerliğini sağlama gerekçesiyle var olduğu görülür. Birey, önce suçlu olarak görülüp sonra da analiz edilecek bir konu haline getirilir, sosyolojik yapı ve iktidar mekanizmalarının doğruları içinde, doğru kabul edilen davranışları sergilemesi için fiziksel ve psikolojik cezalarla normalleştirilir. Orta Çağ'da ise, hücrelerde bekleyen insan sayısı bugünkü kadar yüksek değildi; insanlar yargılanana, fidye ödeyene ya da infaz edilene kadar orada tutulurlardı.²⁴

XVII. yüzyıldan başlayarak, delilik gibi durumlar, Genel Hastaneler gibi özel alanlara sınırlanmış ve belirli bir dışlama mekanlarına yönlendirilmiştir. Bu süreç, bireysel davranışlarına, yaşam tarzlarına, siyasi görüşlerine, cinsel eğilimlerine, otoriteye olan itirazlarına, topluma meydan okumalarına ve şiddete başvurmalarına müdahale eden bir kapatma eylemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu müdahale, yasalardan ziyade toplumsal düzeni koruma amacı gütmektedir. Batı Avrupa'da, suçlular üzerindeki gözetimin cezalandırmadan daha etkili olduğu fikri, özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, ceza politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Her türlü iktidara karşı çıkış,

²³ Gencay Şaylan, *Postmodernizm* (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), s. 261.

²⁴ Foucault, "*Büyük Kapatılma*", çev. Işık Ergüden. *Büyük Kapatılma / Seçme Yazılar 3* içinde, ed. Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s. 105.

toplumsal düzene saldırı olarak değerlendirildiğinde, suçlar artık korkunç işkencelerle cezalandırılmaz olmuştur. Mantıklı yaklaşım, fiziksel ceza yerine ruhsal ıslahı tercih etmektir. Bu değişim, deliliğe yaklaşımda olduğu gibi, kapitalizmin ve burjuva toplumunun gelişimiyle paralellik gösterir. Suçlular artık üretken faaliyetler yoluyla cezalandırılmaya başlanır, bu sayede topluma uyumlu ve yararlı bireyler kazandırılır. Bu durum, modernizmin toplumu bir disiplin topluluğuna dönüştürme çabasının bir parçasıdır. Ceza uygulamalarında görülen esneklikler, genelleştirmeler ve rasyonellik adına oluşturulan normlar, toplumun her yönünü denetim altına alma pratiği olarak kabul edilir.

Kapatma, sadece delileri değil; aynı zamanda yoksulları, hastaları, serserileri, dilencileri, ahlaksızları, frengi hastalarını ve suçluları da kapsar. Bu çeşitlilik gösteren grupların kapatılması, sadece delilerin hastaneye kapatılmasından öte, aklın kendi mantığına uymayan diğer tüm kategorileri bir düzene sokma anlamında önem taşır. Aynı şekilde, toplumun ya da kendi grubunun normlarına uymayacak kişileri hapsetme eğilimi göze çarpar. Dolayısıyla "delilik", yalnızca bir kategori olarak değil, hukuki, tıbbi, sosyal ve hatta teolojik açılardan tanımlanabilir bir durumdur.²⁵ Bu yüzden, 1656'da Paris'te kurulan ilk Genel Hastane, bir sağlık kurumu olmaktan çok, bir hapsetme yeri olarak ele alınmalıdır. Çünkü Genel Hastaneler'de yalnızca deliler değil, diğer birçok grup da bulunur. Islah yetkisinin, kurumun kurucusu (iktidar) tarafından doktorlara, müdürlere ve güvenlik sorumlularına verilmesi bu birleştirme işleminin bir diğer önemli noktasıdır. Genel Hastaneler, ahlaki sorunları çözme amacı güderken, yöneticiler bu sorunları ele almak ve ahlaki boşluğu doldurmakla görevlendirilmişlerdir. Bunlar yönetim, idare, asayiş, yargı, ıslah ve ceza konularında tam yetkiye sahiptirler. İşkence direkleri, prangalar, hapishaneler ve yer altı zindanları kullanılmıştır.²⁶

Büyük Kapatma, iktidarın toplumu daha geniş çapta denetim altına alabileceği ve belli bir "bilinç" ile yönlendirilebilecek bireylerin hem dışlanmasını hem de üretilmesini sağlayan kurumlarla, pratiklerin rasyonel ve rasyonel olmayan olarak ayrıldığı bir kapitalist düşünce yapısının ürünüdür.²⁷ Bu, toplumsal bir yeniden yapılanma ve uyum süreci olarak değerlendirilmesi gereken, dağıtıcı bir etkiye sahip bir düzenlemenin

²⁵ David Macey, *Michel Foucault: Muhalif Yaşamlar*, çev. Zeynep Okan (İstanbul: Güncel Yayınları, 2005), s. 65.

²⁶ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s. 127.

²⁷ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan (İstanbul: YKY., 2004), s. 189.

aktarımıdır. XVII. yüzyılın sonrasında belirginleşen hem zihinsel hem de fiziksel iyileştirmeyi hedefleyen, ötekini izole etme çabası, yasaklayıcı negatiflik ile eğitici pozitif metodlar arasında bir denge kurmaya çalışır. Ötekini somut olarak dışlayan bu izolasyon hareketi, düzeltme, iyileştirme, pişmanlık aşılama ve pozitif duygular kazandırma gibi nedenlerle kendini meşru gösterir.²⁸

XVII. yüzyılın sonlarında Avrupa'da gelişen özel bir duyarlılık, kapatma kavramının dikkat çekici bir yönüdür. Yoksullara, evsizlere, dilencilere, işsizlere ve tembellelere sığınak sağlayarak, bu süreçte meydana gelen ahlaki boşluğu aşma ve yeni bir çalışma etiği oluşturma amacı taşır. XVII. yüzyıldaki ekonomik kriz, tembelliğin günah kabul edildiği yeni bir dönemin başlangıcını işaret eder. Ücretler, işsizlik, paranın değer kaybı gibi ekonomik sorunlar, Avrupa genelinde bu uygulamaların sürdürülebilirliğini zorlaştırır ve bu çabalar genellikle yetersiz kalır. Bu girişimlerin başarısız olması, ruhsal hastalık kavramına indirgenmesinden kaynaklanır, yani delilik kavramının psikoloji ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılması, yabancılaşmış delilikten söz etmektir.²⁹ Yeni tedbirler, üretim sürecinde yer alacak ve toplumla bütünleşecek bireyler yaratma amacına yönelir. XVIII. yüzyılda bu yöntemin hatalı olduğu ve çalışma etiğini geliştirmede kapatmanın uygun bir araç olmadığı anlaşılır.

Artık mesele, işsizleri değil, daha önceden izole edilmiş kişilere iş sağlamak ve onları toplumun genel refahı doğrultusunda çalışmaya teşvik etmektir. İzole edilmiş kişiler çalışmaya zorlanır, emeklerinin tam değeri hesaplanır ve bunun bir kısmı kendilerine ödenir. Çünkü çalışmak sadece bir uğraşı değil, aynı zamanda üretken olmayı gerektirir.³⁰ Bu şekilde kurum, üretkenliği destekleyici bir rol üstlenir.

Sonuç olarak, modern çağın gerekliliklerine uyarlanmış ve asıl kuruluş felsefesinden sapmış olan hapsedme, izolasyon, cezalandırma ve gözetim altında tutma gibi uygulamaların amacı, akıl dışı sayılan (delilik, suçluluk, hastalık vb.) durumları iyileştirmek, tekrarlanmasını önlemek ya da akıl dışı olanı topluma geri kazandırmak değildir. Asıl hedef, kapitalist düzen içerisinde üretim sürecine yeni katılımcılar, işçiler eklemektir. Delilikle ilgili dışlama yöntemleri, XIX. yüzyıldan itibaren, sistemi güçlendiren ve tam anlamıyla işler hale getiren politik çıkarlar doğrultusunda ve

²⁸ Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 87.

²⁹ Foucault, *Psikoloji ve Ruhsal Hastalık*, s. 111.

³⁰ Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 117.

gerekirse belirli ekonomik avantajlar açısından değerlendirilmiştir. Ancak deliller, burjuvazinin gerçekten ilgilendiği bir konu değildir. Burjuvazi, suçluların ekonomik açıdan büyük önem taşımayan cezalandırılmaları ya da topluma yeniden kazandırılmaları ile ilgilenmez.³¹ Böylece Batı kültüründe, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar uzanan süreçte, modern anlayışın ilkeleri ve nitelikleri ile ilişkisiz, akıldışı söylem, düzenlemeler ve uygulamalar, kapitalist zihniyetin amaç ve hedeflerine uygun yeni biçimler kazanmıştır.

1.1.2. Belirleyen ve Belirlenen Özne

Modern bilim anlayışının ortaya çıkışı, evrensellik, nesnellik, deneyimcilik gibi özellikler etrafında şekillenir ve Orta Çağ'ın skolastik düşüncesinin çöküşüyle birlikte, doğayı fethetme arzusuyla belirginleşir. İnsan, varlıklar arasında sıradan bir varlıkken, şimdi nesneler dünyasında bir özne haline gelmiştir. Bu yeni durumda insan, sadece çevresindeki nesneleri değil, aynı zamanda kendisini de bir nesne olarak incelemeye başlar. İnsan artık bilgiyi üreten ve aynı zamanda bilginin konusu olan bir varlıktır.³² Foucault, bu yeni düşünce biçiminin, modern söylemlere meşruiyet sağlama çabasının bir parçası olduğunu ve gerçeklerin göz ardı edilmesine yol açtığını belirtir. Bireyin özgürlüğünün kısıtlanması ve normleştirilmesi, öznenin çeşitli yöntemlerle "üretilmesi" eleştirilir. Foucault, Nietzsche'nin de etkisiyle, insanın bu iki katmanlı rolüne karşı çıkarak "insanın ölümünü" ilan eder ve bu durumu, vaat edilen insan modelinin gerçekte var olmadığını ve özne bölünmeleriyle "ötekileştirmeyi" ortaya çıkaran bir hümanizme dönük bir itiraz olarak görür.

İnsanın var oluş biçimi, onun hem tüm pozitif bilgilerin temeli hem de empirik nesnelerin bir parçası olarak görülmesine olanak tanır. Bu, "insan bilimleri"nin, insanı empirik bir nesne olarak ele alarak kazandığı statünün belirleyici olduğu bir durumdur.³³ Bilimin doğayı kontrol etmek için kullandığı teknik ve yöntemler, şimdi insanın hem bilginin konusu hem de bilgiyi üreten özne olarak kullanıldığında önem kazanır. Rönesans dönemi, Batı tarihinde insanın yeniden keşfedildiği ve hümanist düşüncenin bireylerin özneleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı bir dönem olarak kabul edilir. Özneleştirme, öznenin bölünmüşlüğü ve bu yapıdaki aktif ve pasif rolleriyle ilişkilidir.

³¹ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: YKY., 2001), s. 47.

³² David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), s. 275- 276.

³³ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, çev. M. Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), s. 479.

Bu, özellikle Foucault'nun hümanizme yönelik eleştirileriyle önem kazanır. Hümanist düşünce, "öteki"ni dışlayan ve sadece "öteki"nin bize benzerliğini vurgulayan total bir sistem olarak eleştirilir. Bu sistem, öteki'ni, onda kendi benliğini gördüğü ölçüde kabul eder.³⁴ Foucault için bu yaklaşım, insana karşıdır; çünkü hümanizm, insanı somut, etkin varlıklar olarak dünyada var olmamızı inkâr eden, iradesiz ve renksiz bir varlık olarak görür. Bu nedenle, Foucault, insan-merkezli önyargılardan uzaklaşmayı amaçlar.³⁵ Etkin ve rasyonel bir eyleyici olarak kabul edilen özne anlayışından uzaklaşarak, değişken ve özdeş olmayan bir özne varlığını kabul etmek, modernitenin hükümlerine özne anlayışını sarsar.

Foucault'un Batı kültüründe insan üzerine yaptığı analizler, onun en büyük endişelerinden birini oluşturur. Bu analizde özellikle vurgulanan, beşerî bilimlerin insanı nasıl bir yapı içerisinde konumlandığıdır. Bilimsel bir öneme sahip olan bu bilimler, insanı ve insanla ilgili tüm faaliyetleri, katı bir sınıflama sistemine dahil eder. İnsan üzerinde gözlem yapan, eğiten, öğreten, çatışmaya sokan ve öznelere nesneleştiren standartlar belirler. Bu standartlar, özne ile nesne arasındaki ilişkiyi temel alan bir ayrım içinde, öznenin aynı anda hem kaynak hem de hedef olduğunu gösterir. İnsan bilimleri, insanı şekillendirme görevini yerine getirmek adına her türlü yöntemi devreye sokar ve bizim yabancı kaldığımız bir insan modelini zorlar. Böylece, Foucault'ya göre, insan bilimleri, belirli zihinsel sınırlamaların, çözülmemiş bilimsel meselelerin ve pratik çıkarların bir sonucu olarak insanı bilimsel nesne olarak konumlandırma kararı alır.³⁶ İnsan, Batı kültürü içinde, üzerinde düşünülmesi ve anlaşılması gereken bir varlık olarak ortaya çıkar.³⁷ İnsan bilimlerinin keşfi, insanı potansiyel bir bilgi konusu olarak, özgürlüğün ve varoluşun öznesi olabilmesi için bilgi nesnesi haline getirme sürecini mümkün kılar.³⁸ Bu, toplumsal yapılar, kurumlar ve kültürler tarafından şekillendirilen pasif bir öznenin varlığına işaret eder, aktif ve kendini belirleyen bir özne yerine. Bu nedenle, insan bilimlerinin bireyi özgürleştirecek bir yaklaşım sunacağına dair

³⁴ Christopher Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog*, çev. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), s. 29.

³⁵ Falzon, Age., s. 29.

³⁶ Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, s. 480.

³⁷ Foucault, Age., s. 480.

³⁸ Michel Foucault, "*Foucault Sartre'a Cevap Veriyor*", çev. Işık Ergüden. *Felsefe Sahnesi/ Seçme Yazılar 5* içinde (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), s. 106

beklentilere kapılmak yerine, bireyi sıkıştıran tüm yapıların açığa çıkarılması gereken bir yöntem gereklidir.³⁹

Foucault, insan bilimlerini, insanın doğal olarak gördüğü şeylerin çözümlemesi olarak görmüyor. Beşerî bilimlerin, fiziksel bilimlerle aynı kefeye konulması yanlış olur. İnsanın düşüncelerinin saplantılı bir biçimde şekillenmesi nedeniyle, psikoloji, biyoloji, ekonomi ve kültür gibi disiplinler arasında yakın bir ilişki olduğu kabul edilir. Ancak Foucault modern bilim dünyasında insan bilimlerine gerçek bir yer verilmediğini, bunların bilimsel birer yabancı olarak kaldığını düşünür.⁴⁰ İnsan, biyolojik, sosyal, kültürel ve fizyolojik boyutlarda aktif, ihtiyaç ve arzuları etrafında çalışma ve çaba gösteren, dilbilimsel alanda anlam taşıyan bir varlık olarak çeşitli rolleri üstlenir. İnsan davranışlarının, bilinçli veya bilinçsiz, sembollerle sistematize edilip incelenmesi gerektiği vurgulanır.

Bu bilimler, insan hakkında bilinmesi gerekenleri özne-nesne ilişkisi çerçevesinde ele alır ve sorgular. Foucault'ya göre, bu bilim dallarının yaptığı çalışmalar, insan bilimlerinin anlaşılmasına üç önemli katkı sağlar. İlki, analizciye kesin bir kriter sunması; ikincisi, insan bilimlerinin tarihçesini oluşturma imkânı vermesi ve üçüncüsü, Foucault için kritik bir avantaj olarak, insan bilimlerinin düşünceleri bilinçaltına taşınmasıdır.⁴¹ Ancak bu bağlamda dikkat çekici olan, insan bilimlerinin modern bilimin bir parçası olarak kabul edilmesinin ve özgün mekanizmaları ve işleyişleri içinde anlaşılmasının önemsiz oluşudur. Esas mesele, temsil alanı genişlediğinde, onların kaynağı olarak ne olduğunu, nasıl bir temsilin ortaya çıkabileceğini ve nasıl sergilenebileceğini sorgulamaktır.⁴² Foucault, bu durumu, insanı bilinebilir bir nesne haline getiren ve çeşitli bilimsel disiplinlerin özellikleri ile tanımlanan alanları inceler. Bu disiplinler, insanın bilgiye nasıl ulaşabileceğini ve nasıl temel bir perspektif geliştirebileceğini gösterir. Bu perspektif, öznenin nasıl parçalandığını, farklı bilim dalları içinde nasıl çeşitli işlevlere büründüğünü ve normlar, ölçütler, bilgi biçimleri ve içerikleri arasında nasıl bölündüğünü anlamamızı sağlar. Bilimin pozitifliği ve kriterleri içinde, nesnelerin ve ilişkilerin nasıl rasyonelleştirildiğini gösterir. Ancak Foucault'ya

³⁹ Mark Poster, *Foucault, Marksizm ve Tarih*, çev. Feride Güder (İstanbul: Otonom Yayınları, 2006), s. 95.

⁴⁰ Mukadder Yakupoğlu, "Özne ve Söylem", *Doğu Batı*, Sayı: 9, Kasım/ Aralık/ Ocak (1999), s. 83.

⁴¹ James W. Bernauer, *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s.149.

⁴² Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, s. 492.

göre, insan bilimlerini yaratan ve onlara özgü bir alan sunan insan değil, genel episteme düzenidir; insanı bir nesne olarak inşa etmenin mümkün kılındığı ortamdır.⁴³ İnsan bilimlerinden bahsedebilmek için, ölçütler, normlar, bilgi biçimleri ve içeriklerin gizemini açığa çıkaran ve onlara anlam yükleyen alanlarda mümkündür. Bunun dışındaki her durumda, insan bilimlerinden bahsetmek dilin yanlış kullanımı olur.⁴⁴

Sonuç olarak Foucault, modern felsefenin çerçevesinde, insan bilimleriyle birlikte öznenin öncülüğünü vurgular. Ancak asıl önemli olan, öznenin öncülüğü hakkındaki mevcut tartışmaları bir kenara bırakıp, özne analizine ve araştırmalara yoğunluk verilmesidir. Öznenin yok edilmesi değil, onun tarihsel bir yenilenme sürecinde incelenmesi gerektiği vurgulanır. Foucault, insan öznesini bir bilimsel nesne olarak ele almanın ötesine geçerek, insan öznesinin potansiyel bir bilgi konusu olarak kendini nasıl konumlandığını incelemeye yönelir. Bu bağlamda, kendisiyle konuşan, çalışan ve yaşayan özneyi ele alır.⁴⁵ İnsanın objektif sınırlara indirgenmesi, Foucault'nun modern özne projesinin temelini oluşturur. Foucault, "hakikat" söyleminin karşısında, modernitenin temel meselelerinden biri olan öznenin, erk arayışı içindeki meşruiyet çabalarına rağmen, kendini nasıl ifade edebileceğinin ya da neyi feda ederek eğitimli özneler haline gelebileceğinin nedenlerini araştırır.

1.1.3. Söylemsel Bir Ürün Olarak Özne

Foucault'nun eserlerinde sıkça vurguladığı temel kavramlardan biri "söylem"dir. Onun görüşünde, özne toplumsal açıklamalar içinde söylemsel bir varlıktır; varlığını sadece söylemler içinde bulur, ancak bir yaratıcı olarak değil, söylemler tarafından oluşturulan bir varlık olarak.⁴⁶ Söylem, dilbilimciler tarafından genel teorik dil alanına giriş olarak kabul edilen kavramlardan biridir ve Foucault için de büyük bir öneme sahiptir. Söylem, basitçe kaydedilen nesnelerin üzerine konulduğu ve biriktirildiği bir alanın çok ötesindedir.⁴⁷ Genellikle bir konuşma tarzı olarak görülen söylem, Foucault'ya göre çeşitli bilgi formlarına ait ifadeleri gruplandıran bir araçtır ve onun çalışmalarında sıkça karşımıza çıkar. Söylem, tarihi olayları ve nesneleri içeren ve Foucault'nun arkeolojik

⁴³ Foucault, *Age.*, s. 507-508.

⁴⁴ Foucault, *Age.*, s. 508.

⁴⁵ Michel Foucault, *Michel Foucault: Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık*, çev. Ümit Umacı, Ali Utku (İstanbul: Birey Yayınları, 2001), s. 30.

⁴⁶ Orhan Tekelioğlu, *Michel Foucault ve Sosyolojisi*, çev. İbrahim Sirkeci (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999), s. 84.

⁴⁷ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Birey Yayınları, 1999), s. 60.

metodu için temel oluşturan bir kavramdır. Aynı zamanda, söylemi sadece bir dilbilimsel mesele olarak görmekten öte, insan etkinliği, iletişimi ve algılamının bir parçası olarak ele almak gereklidir.⁴⁸ “Söylemin Düzeni” adlı eserinde ilk defa ortaya koyduğu bu kavram, tarihi metinlerde özellikle XVIII. yüzyılda şeylerin düzenini açıklayan özel terimlerle sınırlı olarak kullanılır. Söylemler, dünyadaki nesneler gibi kendilerine özgü süreklilik, detay, frekans, yoğunluk ve maddiyet özelliklerine sahiptir.⁴⁹

Foucault, özneyi modern öznelerin yerinden edilmesine yönelik çabalarında, sadece bir form olarak değil, aynı zamanda söylemsel bir ürün olarak da ele alır. Söylem, özneyi bağımsız bir ilkeler dizisi yerine, belirli kurallar altında bulunan söylemsel pratikler içinde yer alır. Foucault, öznenin tarihsel olarak nasıl var olduğunu ve hangi anlamlar üzerinden şekillendiğini çözümlemek için arkeoloji ve arşiv gibi kavramları kullanır. Amacı, bilim tarihçiliğinden farklı olarak, öznenin hangi söylemsel uygulamaların bir ürünü olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca söylemi, bir dizi dilbilimsel, tartışmalı ve stratejik olguların düzenli bir toplamı olarak ele alır.⁵⁰ Söylem, gerçekliğin şekillendirildiği ve belirlendiği bir yapı olarak, düşünce, inanç, değer, kurum, norm ve gelenekleri etrafında toplumu ve bireyleri düzenler. Her ifade, olumlu ya da olumsuz, söylem içinde bir yer bulur ve söylemin çekirdeğinde yatan epistemik koşullara göre anlam kazanır.

Foucault'nun "Bilginin Arkeolojisi"nde incelediği ana kavramlardan biri, kuşkusuz "söylem" ile olaylar ve nesnelerin diğer pratiklerle ilişkisidir. Söylemsel pratikler, teori ve kavramların genişletilmesine yönelik kurallar geliştirir ve bilgi özneleri için uygun perspektifler belirler, belirli nesneler alanını tanımlar. Bu pratikler, belirli kültürel, mekânsal ve zamansal kurallara dayanarak işler. Söylemsel pratikler, yalnızca saf söylem üretimi değildir; teknik yapılar, kurumlar, davranış modelleri, iletişim ve yayın biçimleri, bu pratikleri uygulamaya koyan ve sürdüren eğitim yöntemleri içinde somutlaşır.⁵¹ Bu pratikler, dışsal bir neden olmayıp, belirli ifadelerin oluşumuna izin veren kurallar bütünüdür. Her bir söylemsel pratik, incelenen tekil ya da genel

⁴⁸ Richard Edwards, “Actively seeking subjects?”, Foucault and Lifelong Learning: Governing The Subject, ed. Andreas Fejes, Katherine Nicoll (New York: Routledge, 2008), s. 22.

⁴⁹ Clare, Age., s. 78.

⁵⁰ Foucault, “*Hakikat ve Hukusal Biçimler*”, çev. Işık Ergüden. *Büyük Kapatılma / Seçme Yazılar 3* içinde, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005) s. 165.

⁵¹ Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 44.

düşüncelere ve düşüncede sunulan nesnelere ilişkindir. Örneğin, geometrik nesneler belli bir düşünce yapısını, psikiyatri nesneleri ise belirli zihinsel hastalıkları temsil eder. Bu nesneler, bağımsız bilgi üretmezler; onlar, sosyal, kültürel ve fiziksel bütünlükle bağlantılı yapılandırmalardır. Söylemsel pratikler, belirli kavramlar, teoriler ve doğruluklar içeren bilgi alanları iken, söylemsel olmayan pratikler belirli kurallar ve normlar etrafında işleyen iktidar yapılarıdır.⁵²

Özne konumlandırmasında, söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin iç içe geçmişliğinin merkezinde "doğruluk" kavramı yatar. Bir söylem nesnesinin var olabilmesi, onun hakkında konuşabilmemiz ve birçok kişinin onun hakkında çeşitli şeyler söyleyebilmesi, gerekli tarihsel koşulların oluşmasını ve diğer nesnelerle bir arada, bu nesnelerle çeşitli ilişkiler içinde olmayı gerektirir.⁵³

Foucault'nun modern söylem analizinde odaklandığı iki temel kavram "arkeoloji" ve "arşiv"dir. Arkeoloji, Foucault'nun söylemleri analiz etme yöntemidir. Arkeoloji, söylemlerin bireyselleştirilip tanımlanmasını sağlayan bir yöntem olarak, söylemsel oluşumların çeşitliliğini ve sürekliliğini içeren benzerlikler ve farklılıkların analizidir. Foucault arkeolojiyi, söylemlerin çeşitliliğini ortadan kaldırmaya çalışmayan, onları bir araya getirmek için birlik aramayan, fakat onların çeşitliliğini farklı formlara dağıtmaya çalışan bir karşılaştırmalı analiz olarak tanımlar.⁵⁴

Foucault, tarihsel çalışmalarda geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, geçmiş yerine güncel tarihi inceleme hedefi güder. Bu bağlamda arkeolojiyi, yerel söylemleri analiz etmeye uygun bir metodoloji olarak kabul eder. Kısa süre sonra yerini "jeneoloji"ye bırakacak olan bu metodolojiyle, düşüncenin belirli biçimlerini keşfetmeyi amaçlar. Foucault, arkeolojinin, bir olayı ya da olguyu önceden tahmin etme gibi bir işlevi olmadığını belirterek, bu yaklaşımı, anlatıların, olguların ve tarihsel gelişimin çeşitli yönlerinin birleştirilmesi sürecindeki bir tür oyun olarak görür.⁵⁵ Bu bağlamda, söylemsel pratiklerin -Foucault'nun atfettiği anlamda- 'arşiv' üzerinden incelenmesini "arkeoloji" olarak tanımlar, bunu yaparken de söylemlerin tarihsel oluşumuna olanak

⁵² Clare, Age., s. 79.

⁵³ Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, s. 62-63.

⁵⁴ Foucault, Age., s. 203.

⁵⁵ Macey, Age., s. 80.

tanıyan pratiklerin nasıl işlediğini açıklar.⁵⁶ Foucault'nun açıklamasında önemli bir nokta, bugüne kadar yapılan arkeolojik analizlerin ne jeolojik ne de soybilimsel olmamasıdır. Arkeoloji, söylemin 'arşiv' kapsamındaki analizidir. Böylelikle, 'arşiv'i, bir kültürdeki sözcüklerin ortaya çıkışını, yok oluşunu, yayılımını ya da silinmelerini, olay ya da nesnelerin paradoksal varlıklarını belirleyen kuralların oyunu olarak görür.⁵⁷ Ancak arşivi, bir uygarlığın sahip olduğu metinlerin toplamı ya da bir uygarlığın yıkımından sağ kurtulan izler olarak görmekten ziyade, dile getirilen söylemlerin tümü olarak algılar ve bu söylemler bütünü, tarih boyunca sürekli dönüşen ve yeni söylemler üretme potansiyeline sahip bir bütün olarak değerlendirir.⁵⁸

Foucault'nun eserlerinde sıklıkla ele aldığı temel konulardan biri, "yazar"ın rolüdür. Postmodern düşünceye göre, her ideolojik ifade içinde yazarın/otoritenin varlığı vurgulanır. Foucault için bu durum şaşırtıcı değildir. İngilizcede "author" (yazar) kelimesinin "authority" (otorite) ile etimolojik bağlantısı, Foucault'nun eleştirdiği "yazar"ın, aslında "yazar olarak otorite"yi işaret etmektedir.⁵⁹ Foucault, yazarın bireysel özelliklerine odaklanmaktan ziyade, modern toplumsal yapı içinde yazarın nasıl bir bireyselleşme sürecinden geçtiğini, statü kazanımını ve metnin ele alınış biçimlerini önemser. Yazar figürü, tarihsel olayların ve olguların incelenmesi ve düşüncelerin gelecek nesillere aktarılması açısından ele alınır.⁶⁰ Her metin, kültürel, toplumsal ve zamansal faktörlerin bir yansıması olarak, özneye sunulan bir doğruluk reçetesidir. Foucault ve diğer postmodernist düşünürler, her okuyucu için farklı anlamlar barındıran, çoğul ve sonsuz yorumlara açık bir metin yapısını desteklerler. Bu bakış açısına göre, bir metin ne kadar açıksa, yorum sayısı da o denli artar ve bu yüzden bir metin, yorumlar üreten bir makinedir.⁶¹ Aksi takdirde, yazar-metin ilişkisinde, metin içinde gizlenmiş bireysel özellikler ve düşünce dünyasının gizemleriyle okuyucuya farklı bakış açıları sunmayı engelleyen, yazarın ölümsüzleştiği bir yapı oluşur.

⁵⁶ Michel Foucault, "Sonsuza Giden Dil, Bitirirken...", çev. Işık Ergüden. *Sonsuza Giden Dil / Seçme Yazılar 6* içinde, ed. Ferda Keskin, Ömer Albayrak (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), s. 12.

⁵⁷ Foucault, "Bilimlerin Arkeolojisi Üzerine Epistemoloji Çevresi'ne Cevap", *Felsefe Sahnesi / Seçme Yazılar 5*, s. 153.

⁵⁸ Foucault, "Michel Foucault Son Kitabını Açıklıyor", *Age*, s. 184-185.

⁵⁹ Edward Said, *Entelektüel*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004), s. 95.

⁶⁰ Foucault, "Sonsuza Giden Dil", *Sonsuza Giden Dil / Seçme Yazılar 6*, s. 78.

⁶¹ Pauline Marie Rosenau, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimler*, çev. Tuncay Birkan (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), s. 63.

Modern yazar, kendi eserlerini (makaleler, kitaplar vb.) üretme olanağına sahiptir. Her bir eser, saygın bir bilimsel çalışma olarak kabul edilmeli ya da modern insanın moderniteye dair beklentilerini yansıtan bir deha ürünü olarak değerlendirilmelidir. Yazarın metinle ilişkisi, metni yorumlama sürecinde tek bir gerçek anlamı veya düşünceyi sunar ve yazarın niyetleriyle kendi düşüncelerini okuyucuya dayatır. Bu, yazarı bir düşünme ve aktarma aracına dönüştüren iktidarın bir sonucudur. Bu nedenle, Foucault'ya göre yazar-metin ilişkisinden çıkarılacak ders şudur:

Bir söylemin bir yazar adı taşıması, 'bu şu tarafından yazıldı' ya da 'bunun yazarı bu' demek, söylemin günlük, önemsiz bir laf olmadığını, hızla tüketilmeyi bekleyen bir söz olmadığını, belirli bir şekilde algılanması gerektiğini ve verimli bir kültür içinde belli bir statü kazanabilecek bir söz olduğunu ifade eder.⁶²

Yazarlık, metni bir düzene sokma görevinin ötesinde, yazan bireye yüklenen bir sorumluluk olarak görülür. Foucault, modern düşüncenin yarattığı ve temsiline merkezinde bulunan özne anlayışına kritik bir gözle bakarken yazar figürünü yeni bir perspektiften ele almayı amaçlar:

Yazar, kelimenin geleneksel anlamında, bir metni söyleyen ya da yazan kişi değil, ancak anlamların bütünlüğü ve kökeni olarak, tutarlılıkların kaynağı olarak söylemi bir araya getiren bir ilke olarak görülür.⁶³

Modern yazarın bir "üretici" olarak konumlandırılması, modern düşüncenin bir uzantısı olarak ele alınmalıdır. Foucault'nun vurguladığı üzere, yazarın söylem dışında konumlanması ve okur-yorum ikilisinin ön plana çıkması, anlam çeşitliliklerini ve anlamlandırmaları yeniden tanımlamakla mümkündür. Çünkü bir yazarın, kendi adıyla yayımlanan metnin bütünlüğünü düşünmesi ve metnin içerdiği gizli anlamları açıklaması beklenir.⁶⁴ Postmodern teorisyenler ve Foucault, modern dönemin yazar-metin ikiliğini, okur-metin-yorum üçgeni üzerinden yeniden yapılandırılabilir olduğunu düşünürler.

Foucault, yazarı, anlam çoğalmasında bir düzenleyici olarak görür ve geleneksel yazar anlayışını tersine çevirirken okura metni yaratma rolü atfeder. Bu durumda, metin

⁶² Foucault, "Yazar Nedir?", *Sonsuza Giden Dil / Seçme Yazılar 6*, s. 234.

⁶³ Michel Foucault, *Söylem Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Hil Yayınları, 1987), s. 34-35.

⁶⁴ Foucault, *Age*, s. 35-36.

üzerindeki yeni iktidar, okurun kendisi olur.⁶⁵ Metin üzerindeki serbestlik ve özerklik varlığına rağmen, her okurun başka bir okur üzerinde uzmanlık iddia etme ya da tahakküm kurma hakkı yoktur. Okur, "herhangi biri" olarak, psikoloji, biyografi ya da tarihinden bağımsızdır.⁶⁶ Bu, her okurun kendi yorumunu diğerlerinden üstün tutma hakkına sahip olmadığı anlamına gelir. Ancak çok sayıda yorumun varlığı, belirsizliğe yol açabilir. Her okurun perspektifi, kendine özgü bir bilgi topluluğunun etkisini yansıtır. Her bireyin kendi bilgi, beceri ve yetenekleri doğrultusunda bir yorum yapması beklenir. Farklı algılama ve yorumlama biçimleri, heterojen bir durumu işaret eder, ancak aynı zamanda bir gizem yaratma potansiyeline de sahiptir. Bu, yeni keşiflere yol açabilir ya da hayal kırıklığına neden olabilir.

Bu nedenle, yazar öznesi olarak kurgulayan, salt düşüncelerini paylaşan, moderniteyle ilgili beklentilerini iktidar aracı olarak sunan veya ideolojik ürünler olarak görülen kişilerden bahsetmek yerinde olmaz.⁶⁷ Asıl önemli olan, yazarın eserle olan ilişkisinin, okuyucuyla metin arasında anlam çeşitliliğine izin veren özelliklere odaklanılmasıdır. Ayrıca metnin modern insan figüründen bağımsız olarak bir anlam zenginliği taşıması da önemli bir noktadır. Yazarın ölümü kavramı, Foucault ve diğer düşünürlerin işaret ettiği gibi, bizi metindeki kelimelerle yalnız bırakmaktan daha fazlasını ifade eder. Yazarın ölümü, metnin, tek bir olay veya olgu zincirine bağlı kalmaksızın, birden çok anlam boyutuna ulaşmasını ve çeşitli yazı türlerinin bir arada bulunabileceği bir alanın oluşmasını sağlar.⁶⁸

1.1.4. Entelektüel Özne

Modern dönemin, toplumun düşünsel ve eylemsel yapısını şekillendiren baskıcı ideolojiler, kurallar ve söylemlerin temsilcisi olarak işlev gören öznesi, "entelektüel özne" olarak adlandırılabilir. Bu özne, geleneklerin, dilin ve tarihin içinde yaşadığı toplumun beklentileriyle şekillenen bir rolü nasıl üstlenebilir, entelektüel kurumlarla ilişkisi, iktidarla etkileşimi ve toplumsal olaylara yaklaşımı nasıl olmalıdır gibi sorular, entelektüel özne arayışının mümkünlüğünü sorgular. Bu arayışın amacı, bireyin kendi

⁶⁵ Michel Foucault, "Yazar Nedir?", *Edebiyat Eleştirisi*, çev. Osman Akınhay (İzmir: Güz, 1993), s. 110.

⁶⁶ Roland Barthes, "Yazarın Ölümü", *Edebiyat Eleştirisi*, çev. Hüsamettin Çetinkaya (İzmir: Güz, 1993), s. 144.

⁶⁷ Foucault, Agm., s. 111.

⁶⁸ Roy Boyne, *Foucault ve Derrida'da Feminizm ve Ayırım*, çev. Ayşe Banu Karadağ (İstanbul: Sel Yayınları, 1998), s. 24.

yaşam felsefesini ne derecede ve nasıl ifade edebildiğidir. Bu bağlamda incelenmesi gereken, modernizmin kapitalist gerçeklikler içinde entelektüel özneye yüklediği rollerdir. Çünkü modern iktidar ve burjuvazi, düşünceleri şekillendirip disipline edebilecek, normalleştirme sürecinde öznelere yönlendirebilecek temsilcilere ihtiyaç duyar. Edward Said'in belirttiği gibi, entelektüel birey, bir topluluk adına mesajı, görüşü veya felsefeyi ifade etme yetisine sahip olan kişidir. Foucault için entelektüel, üretim değil, bilgi mekanizmalarına bağlı olan kimsedir.⁶⁹

Entelektüelleri, iktidar politikalarının aktarıcıları olarak görmek, onları sistemin bir parçası haline getirir. Sartre'ın "entelektüel olmak, sınıfsız olmak demektir" sözüyle ifade edilen evrensel entelektüellik anlayışı dışında, entelektüellerin bilgi ve birikimlerini egemen sınıf çıkarlarına adanmış bir bilinçlendirme sürecinin ürünü olarak görmek mümkündür. Ancak Foucault, evrensel hakikatleri temsil etme iddiasında bulunan geleneksel entelektüel tanımlarından farklı olarak, belli düşünce yapıları içinde var olan ve yeni bir kimlik kazanmış bir özneyi ele alır. Entelektüel, evrensel entelektüellik reddedilmese de belirli bir disiplin içinde uzmanlığını kullanır ve profesyonelliğini her alana yayabilir.

Foucault'nun vurguladığı gibi, entelektüelin rolü, yalnızca hakikati ifade etmek değil, iktidar biçimlerine karşı, bu biçimlerin hem nesnesi hem de aracı olduğu alanlarda mücadele etmektir. Bu mücadele, bilgi, hakikat ve söylem düzeninde gerçekleşir.⁷⁰ Modern entelektüel, aynı zamanda hem özne hem de nesnedir.

Modern dönemin getirdiği hem yenilikler hem de krizler, entelektüelin rolünü ve iktidarla olan ilişkisini yeniden şekillendirir. Bilgi ve hakikatin bir temsilcisi olarak görülen entelektüel, iktidarın karşısında her zaman aynı tepkiyi vermez. İsyan ve başkaldırı, entelektüelin etik alanını tanımlar. İktidar, entelektüelin çalışmalarını kendi amaçlarına uygun şekilde yönlendirmeye çalışsa da entelektüel, direniş araçlarını kullanarak ve iktidarla olan gerilimlere cesaretle yaklaşarak, etik bir tavır sergilemelidir. Entelektüel için asıl mesele, ideolojik içerikleri eleştirmek veya bilimsel pratiğine

⁶⁹ Foucault, "Entelektüel Düşünceleri Bir Araya Getirmeye Hizmet Eder, Ama Entelektüelin Bilgisi İçinin Bilgisine Kıyasla Kısmidir", *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 42.

⁷⁰ Foucault, "Entelektüeller ve İktidar", *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 32.

uygun ideolojileri benimsemek değil; politik, ekonomik ve kurumsal rejimlerin ürettiği hakikati değiştirip değiştiremeyeceğini sorgulamaktır.⁷¹

Entelektüel özne algısı, Edward Said veya Antonio Gramsci gibi düşünürlerin perspektiflerinde farklı şekillerde ele alınır. Said, sorumluluk sahibi olarak görülen yönetim odaklı entelektüeller ile siyasi açıdan tehlikeli sayılabilecek “geleneksel” değer odaklı entelektüeller arasında bir ayrım yapar. Gramsci ise, geleneksel entelektüelleri, nesilden nesile bilgi aktaran öğretmenler, papazlar ve idareciler olarak; organik entelektüelleri ise, sınıf çıkarlarını örgütleyerek daha fazla iktidar ve kontrol elde etme amacı güden, kurumlarla doğrudan ilişkili bireyler olarak tanımlar. Foucault'nun entelektüel tanımı ise, bilgi, iktidar, bilim ve hakikatle ilişkili genel görüşler üzerine kuruludur. Foucault'ya göre entelektüel, hakikati henüz görmemiş olanlar adına hakikati söyleyen, bilgisini ve uzmanlığını siyasi mücadele alanında kullanan, vicdan, bilinç ve belagat sahibi kişidir.⁷²

Geleneksel anlamda, entelektüel, bilgi, beceri ve uzmanlığını iktidarın emrine sunan bir aktör olarak kabul edilir. Bu perspektifte, entelektüelin meşruiyeti, bilgi ve hakikati sistemin bir düzenleyicisi, kurtarıcısı veya taşıyıcısı olarak sunma yeteneği ve toplumsal bilinç oluşturma görevi ile ilişkilendirilir. Ancak Foucault, entelektüelin toplumsal bilinç oluşturma gibi bir işlevi olmadığını vurgulayarak, bu algıya itiraz eder. Onun görüşünde, entelektüelin asıl sorumluluğu, iktidar lehine bilgi ve güç ilişkisini düzenleyen bir öğeden çıkarak, epistemik bir güç olarak sorunlara çözüm üretebilir olmaktır. Foucault, entelektüeli, ideoloji ve bilim arasındaki epistemik meşrulaştırma çemberinden çıkarıp, hakikat ve iktidar arasındaki mücadelenin önemli bir figürü olarak konumlandırır. Hakikat, iktidarın kuralları tarafından tanımlanan prosedürlerin toplamı olarak sürekli üretilir, düzenlenir ve dağıtılır. Ancak Foucault'nun vurguladığı hakikat, iktidar tarafından epistemik bir güç aracılığıyla dikte edilen basit iddialardan ziyade, doğru ve yanlışın gerçek kurallarına dayalı bir analizdir.⁷³

İdeolojik verilere ve iktidar söylemlerine siyasal erkin düşünsel zenginliği olarak yaklaşan bir entelektüel özne, "bilgi güçtür" ilkesine ne derece yakındır? Foucault'nun entelektüel özne betimlemesi, belli bir iktidar etkisi altında kalmadan toplumsal yapıyı

⁷¹ Foucault, “Entelektüelin Siyasi İşlevi”, Age., s. 52-53.

⁷² Foucault, “Entelektüeller ve İktidar”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 32.

⁷³ Foucault, “Entelektüelin Siyasi İşlevi”, Age., s. 53.

analiz edebilme kapasitesiyle donanmış bir özneye işaret eder. Bu, entelektüel öznenin, toplumla iç içe olan, iktidar ilişkilerini toplum adına analiz edip açığa çıkaran bir role sahip olduğunu gösterir.

1.2. Foucault'da İktidar

1.2.1. İktidar Kavramı

Tarih boyunca “güç” kavramı, bireyler arasındaki etkileşimden grupların çekişmesine, toplumlar arası ilişkilere kadar her düzeyde etkili olmuştur. Güç, birinin diğerine itaat ettirme, onayını alma ya da rıza göstermesini sağlama kapasitesi olarak hem fiziksel hem de manevi yaptırımları içerir. Bu yaptırımlar, toplumun inançları, normları ve değerleri göz önünde bulundurularak, gücü elinde bulunduran aktörler tarafından şekillendirilir, toplumun her alanına yayılan bir üst otoriteyi işaret eder. İktidar kavramı, toplumu ve bireyleri yönetme yeteneğini meşrulaştıran, teorik ve pratikte her türlü toplumsal ilişkiyi düzenleyen bir güç, etki veya otorite olarak tanımlanabilir. İktidarın ne olduğu, nerede bulunduğu ve kimin sahip olduğu soruları, tarihin farklı dönemlerinde değişik şekillerde ele alınmıştır. Ancak iktidarın doğasını açıklamaya yönelik bir teori ya da yaklaşım, varsayımların ötesine geçen net bir çerçevede tanımlanamamıştır. İktidarın çerçevesizliği, onun göz ardı edilebilecek bir olgu olmadığını gösterir.⁷⁴

İktidar, sosyal üretim ilişkileri açısından önemli bir odak noktasıdır. "İktidar" kelimesi, Latince "potere" kelimesinden türemiştir ve idare etme, yapabilme yetisi anlamına gelir. İktidar, İngilizce'de "power", Fransızca'da "pouvoir", Almanca'da "Macht" gibi farklı dillerde karşılık bulur ve bir işi gerçekleştirme gücü, idare etme yetisi olarak tanımlanır.⁷⁵ İktidar, hukuki, siyasi ya da ahlaki güç olarak etki veya eylemde bulunma olanağı veren bir yetidir ve bir toplumu yönetenlerin siyasi ve hukuki gücünü ifade eder.⁷⁶ İktidar, bir muhalefetin varlığına rağmen veya olmaksızın ulaşılmak istenen herhangi bir sonuca ulaşma yeteneğidir.⁷⁷

İktidar, farklı idare biçimleri altında, filozof kraldan Tanrı'nın desteğini alan ruhban sınıfa, geleneksel yapıdan ekonomik yapıya kadar çeşitli şekillerde tecrübe edilmiştir. İktidar, yönetme kabiliyetiyle güç ve kudreti birleştiren birey, grup, topluluk ya da

⁷⁴ Gart Gillan, “Foucault and Nietzsche: Affectivity and the Will to Power”, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. 5, ed. Barry Smart (London: Routledge, 1995), s. 360.

⁷⁵ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), s. 618.

⁷⁶ Cevizci, Age., s. 539.

⁷⁷ Atilla Yayla, *Siyasi Düşünceler Sözlüğü* (Ankara: Adres Yayınları, 2005), s. 106.

kurumlar için diğerlerini idare etme arzusunu ifade eder. Modern politik teorilerde iktidar, diğerleriyle birlikte çalışma kapasitesi olarak görülürken, geleneksel anlamda, bazı bireylerin, kurumların veya grupların diğerlerinin eylemlerini etkileme yetenekleri olarak tanımlanır. Hannah Arendt gibi düşünürler, iktidarın bir grup birlikteliğini koruma amacıyla var olan ve gruba ait olan bir olgu olduğunu vurgular.⁷⁸

Güç kavramı, tarihin başlangıcından bu yana bireysel ve toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak var olmuştur. Bu kavram, özellikle modern iktidarın burjuvazi tarafından şekillendirilmesiyle, insanların bedensel üretim araçlarına dönüşümünü zorunlu kılar. Ancak üretim sürecinde etkin bir role sahip olan insanın uysal ve itaatkâr olması da gereklidir. İktidarın kendisi için yalnızca güç uygulaması yeterli değildir; itaat, onay ve rızanın varlığı, güçlü bir iktidar bildiriminin temelini oluşturur. İktidar, uyum ve uzlaşma aracılığıyla kitlesel birlik sağlayarak ideolojik ikna sürecinin varlığını gizler. İktidar, toplumun neyin mümkün veya imkânsız, neyin iyi veya kötü olduğuna dair inançlarını ve değerlerini belirler.⁷⁹

İktidar, ideolojik hegemonya aracılığıyla özneleri toplumsal düzene entegre eder ve kendi egemenliğini sürdürebilir bir düzeni yaratır ve sürdürür. Bu, modern öncesi ve sonrası iktidar algısının, belirli birey veya grupların çıkarlarını korumada bir güç bildirimi olarak kabul edildiğini gösterir. Ancak Foucault, iktidarı sadece tarihsel veya nesnel bir tanımlamaya indirgemekten kaçınır ve onu kapsamlı bir tarihsel düzenleme olarak ele alınması gerektiğini savunur.

Foucault, iktidar sorunsalını sadece teorik bir mesele olarak değil, deneyimlerimizin bir parçası olarak ele alır. Çünkü iktidar, modern dönemdeki yeni toplumsal yapılanmalarda, gündelik yaşamın her alanına sızmıştır.⁸⁰ Foucault, iktidarın her yerde olduğunu; her şeyi kapsamadığı için değil, her yerden kaynaklandığı için her yerde olduğunu belirterek, iktidarın sadece politik kurumlarla sınırlı olmadığını vurgular.⁸¹ Önemli olan, öznellik üretiminde doğrudan rol oynayan, toplumun her katmanında işleyen çok yönlü bir iktidar oyununun varlığını kabul etmektir. Bu, bireyleri

⁷⁸ Akt., Gillan, Agm., s. 360.

⁷⁹ Tülin Öngen, “*Bilim, İktidar ve Gerçeklik*”, *Bilim ve İktidar* içinde, ed. Esin Candan, Nida Kamil Özbek, Mustafa Öziş (Ankara: Dipnot Yayınları, 2008), s. 36-37.

⁸⁰ John Tagg, “*Power and Photography: Part One – A Means of Surveillance: The Photograph as Evidence in Law*”, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol.7, ed. Barry Smart (London: Routledge, 1995), s. 20.

⁸¹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s.72.

sınıflandıran, kimlik veren, yasalar dayatan ve gündelik yaşama müdahale eden, bireyleri özne yapan iktidar biçimlerinin analizidir.⁸²

Foucault için güç kavramı, basit bir analizle sınırlı olmayan, belirlenen hedeflerin ötesinde işleyen bir yapıya sahiptir. Güç, insan etkileşimlerinin her alanında etkili olabilir. Özellikle cinsellik, delilik ve hapisaneler gibi alanlarda, iktidarın ideolojik çerçevede şekillendirdiği veya yeniden tanımladığı yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu yapılar, siyasi eylemlerin hedeflerine ulaşmasında yeni bir politikalaşma biçimi olarak önemlidir, çünkü iktidar ancak gerçeği maskeleyebildiği ve başarısını tekniklerini gizleyebilme becerisiyle ölçtüğü kadar var olabilir. Bu durum, iktidarın yaratıcı olduğunu kadar, temelde doğa, içgüdüler, sınıflar ve bireyler üzerinde baskı kuran bir mekanizma olduğunu da ortaya koyar.⁸³

Foucault'nun iktidarla ilgili ilgisi, statik ve tanımlanmış bir güç kavramından ziyade, iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerin karmaşıklığı üzerine yoğunlaşır. İktidar ilişkileri, anormal koşullar altında işler ve bu nedenle "İktidar nedir?" sorusuna evrensel bir cevap arayışı gereksizdir. İktidarın akışkanlığı, heterojenliği, aidiyetsizliği ve merkezsizliği çevresinde bir yaklaşım gerektirir; iktidar, etki-tepki ilişkisine dayalı ve kendini var eden ilişkiler ağı içinde analiz edilmelidir.⁸⁴

Foucault, iktidarı baskıcı ve tek tip bir yapı olarak değil, belli bir yapı içinde işleyen, koordine edilmiş ve örgütlenmiş bir ilişkiler ağı olarak görür. İktidarın her yerde olduğu anlayışı, politik kurumlar sınırlarının ötesine geçer. İktidarın, bireyler arası veya toplum içindeki her türlü ilişkide var olduğunu kabul eder: "İktidar her yeredir, çünkü her yerden kaynaklanır" ifadesiyle iktidarın, her yerde var olan bir ilişkiler toplamı olduğunu vurgular.⁸⁵ Bu perspektif, iktidarı sadece makro veya mikro düzeydeki hareketlilikle değil, her ikisinin birbiriyle etkileşimi olarak ele alır. Bu etkileşim, tarihsel süreçlerde değişebilir niteliktedir ve küçük ölçekli ilişkiler bile iktidarın müdahalesiyle dönüşebilir. Dolayısıyla iktidarı, sadece anonimliği veya söylemselliği ile ele almak, Foucault'nun yaklaşımına göre yetersizdir. İktidar, varlığını ve etkisini, ilişkilerin karmaşıklığı aracılığıyla her alanda gösterir.

⁸² Foucault, "Özne ve İktidar", *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 63.

⁸³ Foucault, "İki Ders", *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 97-98.

⁸⁴ Foucault, "Michel Foucault'nun Oyunu", *Age.*, s. 124.

⁸⁵ Cem Deveci, "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılmazlığı", *Doğu Batı*, Sayı 9, 1999, s. 36.

1.2.2. Siyasi İktidar

Foucault'ya göre modern iktidarın kökeni, Hristiyan kurumlarına dayanır ve eski bir iktidar tekniği, yeni bir siyasi yapıya ilham kaynağı olmuştur. Bu eski iktidar tekniği, Tanrı'nın egemenliği olarak tanımlanan pastoral iktidar olarak adlandırılır.⁸⁶ Orta Çağ düşüncesi altında, Tanrısal egemenlik, sorgulanamaz bir itaate dayanır. Pastoral iktidar, boyun eğmenin ve itaatin sorgulanmadığı bir iktidar biçimi olarak ortaya çıkar. Foucault, pastoral iktidarın, toplumsal ağdan ziyade bireyi hedef aldığını belirtir; bu iktidar, bireyi vicdani ve kendilik bilgisi aracılığıyla kimliğine bağlar ve onları bağlılık ve kontrol aracılığıyla bireyselleştirir.⁸⁷ Bireyselleştirme, toplumsal ilişkiler bütünüünün merkezileşmiş, bütüncül bir yapıdan ziyade, çobanın sürüsüne hükmetme anlayışıyla ifade edilir.

Pastoral iktidarın yönetimi, çobanın sürüsüne bakımı üzerine kuruludur. Bu yönetim hem sürünün geneli hem de her bir bireyin davranışlarını kapsayan detaylı bir düzenlemeyle gerçekleşir.⁸⁸ Çoban-sürü ilişkisi, otoritenin tartışılmazlığı üzerine kurulu bir iktidar biçimi olarak tanımlanır, çünkü sürünün refahı için gereken her şey, iktidar sahibi veya onun kurumsal temsilcisi tarafından düşünülmüştür.

Hristiyanlık, bireyselliği vurgulamak için Helenistik dünyadan kişisel deneyim ve vicdani kılavuzluk araçlarını benimsemiştir.⁸⁹ Bu araçlar, pastoral iktidarın bir rehberin varlığını gerektirdiğini gösterir; bu rehber, bireylerin bedenlerini kontrol ederek maddi dünyada egemenlik kuran papazdır. Foucault, bu iktidar biçiminin, insanların zihinlerine, ruhlarına ve sırlarına derinlemesine nüfuz etmeden gerçekleşmeyeceğini belirtir, bu da Tanrısal bilgiyi ve bu bilgiyi uygulama gücünü, iradesini ve yeteneğini zorunlu kılar.

Foucault'ya göre pastoral iktidar, siyasi iktidarın karşıtı olarak, insanların selametine yöneliktir. Kendini feda eden, hükümlanlık ilkesinin karşısında bireyselleştirici ve hukuksal iktidarın zıttıdır; yaşamla iç içe geçmiş ve sürekli bir yapıdadır. Ayrıca bireyin

⁸⁶ Foucault, "Özne ve İktidar", *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 65.

⁸⁷ Lois McNay, *Foucault* (Cambridge: Polity Press, 1994), s. 123.

⁸⁸ Robert Nola, *Foucault* (London: Frank Cass, 1998), s. 72.

⁸⁹ Foucault, *Politics Philosophy Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984*, s. 69

kendisi hakkındaki hakikati üretmekle bağlantılıdır.⁹⁰ Bu, pastoral iktidarın, bireyler üzerindeki derin etkisini ve modern denetim yapılarının temellerini ortaya koyar.

Foucault, modern iktidarın kökenlerini Hristiyan kurumlarına dayandırır ve pastoral iktidarı, modern iktidar anlayışlarının öncesinde yer alan ve Tanrı egemenliği olarak adlandırılan bir iktidar tekniği olarak tanımlar. Orta Çağda Tanrısal egemenliğin dayandığı kayıtsız şartsız itaat ve sorgulanamazlık, pastoral iktidarın temelini oluşturur. Pastoral iktidar, bireyi, çoban-sürü ilişkisi üzerine kurulu, tartışmasız bir bağlılık ve itaatle tanımlar. Bu iktidar biçimi, bireyin özgür iradesi yerine, bir otoritenin emirlerine tam bir uysallıkla hareket etmeyi gerektirir.⁹¹

Modern siyasi iktidar, Hristiyanlığın egemenlik anlayışından bazı yönlerden ayrılan, ancak pastoral iktidarla belirli ilkeler üzerinden ilişkilendirilebilen bir yapıya sahiptir. Aydınlanma ile birlikte, pastoral iktidarın yerini, bireysel deneyim ve vicdani rehberlik üzerine kurulu, Tanrı ve kilisenin yönetim tarzından farklılaşan yeni bir siyasi iktidar anlayışı almıştır.⁹² Bu yeni siyasi yapı, insanların bedenleri üzerinde egemenlik kurarak, toplumsal üretim süreçlerine katkıda bulunmalarını ve üretim ilişkilerini sürdürmelerini amaçlar. Pastoral iktidarın kontrol ve denetim mekanizmaları, yeni siyasi iktidarın yönetim teknikleriyle değiştirilmiştir, böylece iktidar, insanların bedenleri ve akılları üzerinde daha rasyonel bir egemenlik kurar.⁹³

Foucault'ya göre, modern iktidarın temel amacı, insanları öteki dünyaya değil, bu dünyadaki refahlarına yönlendirmektir. Sağlık, zenginlik, güvenlik gibi "dünyevi" amaçlar, pastoral iktidarın dinsel hedeflerinin yerini alır. Bu değişikliklerle birlikte, iktidarın uygulamaları, insanların bedenlerinin üretkenliğini ve uyumunu artırmayı hedefler ve bu dünyevi refahı sağlamak için çalışır.⁹⁴ Bu yeni iktidar biçimi, toplumsal yapıların yeniden düzenlenmesinde, insanların bedenleri ve davranışları üzerinde daha sofistike kontrol ve yönetim tekniklerini gerektirir.

⁹⁰ Foucault, “Özne ve İktidar”, *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 66.

⁹¹ Bernauer, Age., s. 284.

⁹² Foucault, “‘Omnes et Singulatim’: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, *Özne ve İktidar/ Seçme Yazılar 2*, s. 35.

⁹³ Michel Foucault, “*Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler*”, çev. Işık Ergüden. *İktidarın Gözü/ Seçme Yazılar 4* içinde, ed. Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), s. 49.

⁹⁴ Foucault, “Özne ve İktidar”, *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 66.

Pastoral iktidarın insanın iç dünyasına nüfuz etme ve bedenleri doğrudan yönetme yaklaşımının aksine, modern siyasi iktidar gözetleme, disipline etme ve raporlama gibi araçları kullanır. Bu iktidar merkezi ve hiyerarşik bir otorite olmaktan ziyade, çeşitlilik gösteren ilişkiler ağıdır. İktidar, gözetim yoluyla ve her alanı kontrol ederek, kendi varlığını tehdit edebilecek etkileri azaltır ve normalleştirme sürecini tamamlar. Bu yaklaşım, modern siyasi iktidarın, XVIII. yüzyılda bireyselleştirici iktidarın yeni bir dağılımını ve organizasyonunu sunarak önemli bir fenomen haline gelmesini sağlar. Foucault'ya göre, modern devlet ya da siyasi iktidar, bireylerin üzerinde, onların varlıklarını veya kimliklerini görmezden gelerek değil, tam aksine, bireylerin yalnızca yeni bir bireysellik biçimi kazandırılarak ve belirli örüntülere tabi tutularak entegre edilebileceği gelişmiş bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

1.2.3. İktidar Araçlar

İktidar, toplumun her kesiminde, çeşitli yöntemlerle yürütülen sürekli bir mücadele olarak kendini gösterir. Genellikle bastırma temelli bir yapı olarak görülen iktidar, kendi içsel süreçleri ile güç ilişkilerini sürdürür ve varlığını diğerleri üzerinde kurmaya, onaylatmaya, yerleştirmeye çalışır. İktidarın, sadece siyasi bir olgu olarak değil, toplumun tümüyle iç içe geçmiş bir ilişkiler ağı olarak görülmesi gerektiği açıktır. Bu ağ, insan ilişkilerinden aile dinamiklerine, eğitim sistemlerinden politik yapıya kadar geniş bir yelpazede etkindir.⁹⁵ Bu nedenle, iktidar mekanizması yalnızca siyasi bir güç olmanın ötesinde, bireyler ve gruplar arasında yeni bir özne kategorizasyonu yaparak davranışları şekillendirir. Bu süreçte konsensüs ve şiddet gibi araçlar öne çıkar, ancak bunlar iktidar ilişkilerinin tek belirleyicisi değildir. Toplumsal yapı ve ilişkilerle bağlantılı olan bu ilişkiler hem konsensüs hem de şiddet unsurlarını içerir. Bu bağlamda, konsensüs ve şiddetin iktidar içindeki rolünü incelemek faydalıdır.

Şiddet, genellikle negatif bir özellik taşır ve iktidarın en bariz dışa vurumlarından biridir.⁹⁶ İçinden çıktığı durumlar genellikle negatif olarak değerlendirilir. Ancak şiddeti uygulayanlar için, genellikle meşru veya zorunlu bir gerekçe bulunur; disiplin, savunma veya zorunluluk gibi. Şiddetin mantığı, sadece uygulanış amacına uygun gerekçelerle anlaşılabilir. İdeolojik açıdan her düşünce, şiddeti belirli bir gerekçe ile meşrulaştırır.

⁹⁵ Martin Kusch, *Foucault's Strata and Fields* (Dordrecht/Boston: Kluwer Academic Publishers, 1991), s. 138.

⁹⁶ Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 47.

Örneğin, Marksizm ve Anarşizm, siyasi yapıya karşı kullanırken; İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizmi, siyasi yapıyı korumak adına şiddeti kullanır. Bakunin'e göre, şiddet siyasi otoriteye karşı özgürlük için meşru bir araçtır.⁹⁷ Diğer yandan, şiddet, fiziksel olmaktan çıkarılarak bireylerin cezalandırılması gibi devletin normalleştirme sürecine uygulanan müdahaleler de şiddet içerir. Şiddetin tanımı, öznesinden nesnesine zarar veren bir akış olarak ifade edilir.

Foucault'ya göre, bir kişinin başkası üzerinde uyguladığı şiddet, ilişkiler ağına dayanan iktidar yapısını olumsuz etkiler. İktidar, özgür özneler aracılığıyla işleyen ve geçiş yapan bir yapıysa, şiddet bu yapıyla uyumsuzdur. Normalleştirme, kurumsal işlevleri yeniden tanımlama ya da daha mikro düzeydeki ilişkilerde sınırlamalar, şiddet algısını pekiştirir. Zira özne, bağımlılıklar arasında mutlak bir direniş sergileyemez. İnsanlık tarihi boyunca şiddet, belirli amaçlar için meşrulaştırılmış olsa da iktidar mekanizmasını korumak adına genel olarak zarar verici bir etkiye sahiptir.

Foucault, iktidarın varlığı ile özgürlük kavramı arasındaki ilişkiye derinlemesine bir bakış atar. Ona göre, iktidarın her alanda bulunuyor olması, mutlak bir direnişin varlığını gerektirir; böylece özgürlük her yerde mümkün hale gelebilir.⁹⁸ Foucault, “iktidar her yerdeyse özgürlük yoktur” şeklindeki yaygın eleştirilere karşı, iktidar ilişkilerinin her toplumsal alanda mevcut olmasının, özgürlüğün de geniş bir yayılım gösterdiğinin bir göstergesi olduğunu savunur. Bu bakış açısı, iktidarın ve şiddetin bireylerin hakları üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir ve özgürlüğün ancak sürekli bir direnişle sağlanabileceğini vurgular.

Öte yandan, Foucault konsensüs kavramını iktidar araçları arasında değerlendirir. Modern dönemlerde, siyasi iktidarın toplumsal uzlaşsı sağlama çabası –siyasi, kurumsal ve toplumsal anlamda– bir normalleştirme süreci olarak görülür. Foucault, konsensüs temelli siyasetin düzenleyici ve siyasi yapıları eleştirebileceğine inanırken, konsensüsün kendisinin iktidar ilişkilerindeki temel problemleri çözmediğini öne sürer.⁹⁹ Bu durum, konsensüsün oluşumu veya eksikliğinin, iktidar ilişkilerini daha da karmaşık hale getirebileceğini ya da bu ilişkilerin sorgulanmasını engelleyebileceğini gösterir.

⁹⁷ Engin Delice, “Şiddetin Epistemolojisi ya da Bilincin Gerçeklik Restorasyonu”, *Felsefelogos*, Sayı 37, (2009/1), s. 64.

⁹⁸ Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 236.

⁹⁹ Foucault, “Siyaset ve Etik”, *Age.*, s. 276.

Bu perspektiften bakıldığında, şiddet ve konsensüs kavramlarının iktidar ilişkilerine etkisi, özgürlük ve direniş kavramları ile birlikte değerlendirildiğinde daha kapsamlı bir anlayışa yol açar. Foucault'nun düşünceleri, iktidarın sadece bastırma ve baskı araçlarından ibaret olmadığını, aynı zamanda özgürlüklerin ve bireysel hakların tanımlanmasında ve savunulmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, iktidar ve özgürlük arasındaki karmaşık ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlar ve sosyal dinamiklerin, özgürlük kavramını nasıl şekillendirebileceğine dair derinlemesine bir bakış sunar.

Özgürlük, tarih boyunca insanlık anlatılarının merkezinde yer alan ve genellikle kölelik-özgürlük ikilemiyle ilişkilendirilen bir kavramdır. Bu kavram, yalnızca var olan engellerin yokluğu (negatif özgürlük) olarak değil, bu engelleri aşma kapasitemiz olarak da tanımlanabilir.¹⁰⁰ Foucault, özgürlüğün yalnızca iktidar dinamiklerinden ayrı bir metafiziksel alan olarak değil, bireylerin günlük yaşamlarında somut olarak yaşayabileceği bir durum olarak ele alınmasını savunur. Adorno'nun belirttiği üzere, özgürlük, önceden belirlenmiş olanı reddetme pratiğidir ve bu bağlamda, baskı altında kalmadan yapılan rasyonel seçimler olarak düşünülür.¹⁰¹

Foucault'nun özgürlük ve iktidar üzerine düşünceleri, bu iki kavramın birbirine zıt olarak algılanmasına meydan okur. Genelde “iktidar ve 'birey' birbirini dışlar” gibi bir varsayımdan yola çıkılsa da Foucault iktidarın her yerde var oluşunun özgürlüğün de her yerde bulunduğunu ima ettiğini öne sürer. Egemenlik söylemleri, iktidar ilişkilerinin asimetrik ve değişken yapısına vurgu yaparken, özgürlük iktidarın içinde ve özgür bireyler üzerinde işler; bu yüzden statik değil, dinamik ve sürekli değişen bir olgudur.¹⁰²

Özgürlük, Foucault'ya göre, evrensel bir değer olarak kabul edilmiş tarihsel bir süreklilik değil, bireyin iktidar ilişkileri bağlamında artan yetenekleri sayesinde “hayır” diyebilme kapasitesidir. Bu genel iradeye karşı çıkabilme, onu reddedebilme yetisidir. Özgürleşmiş birey ya da eylemde bulunan özne, sınırların ötesine geçebilme yeteneğiyle tanımlanır ve bu hem etik hem de politik anlamda yeni imkanlar sunar. İktidar

¹⁰⁰ Foucault, “Özne ve iktidar”, Age., s. 22.

¹⁰¹ Akt., Kenan Çağan, “İktidarla İmtihan Süreçlerinde Entelektüelin Durumu”, *Entelektüel ve İktidar*, ed. Kenan Çağan (Ankara: Hece Yayınları, 2005), s. 161.

¹⁰² Timothy O’Leary, *Foucault: The Art of Ethics* (New York: Continuum, 2002), s. 159.

ilişkilerinin varlığı olmaksızın sosyal ilişkilerden, dolayısıyla özgürlükten bahsetmek mümkün değildir; çünkü özgürlük hem etiğin hem de politikanın temel bir koşuludur.¹⁰³

Özgürlük, etik bir pratik olarak, bizim özgür irademizle şekillenen ve iktidar dinamikleri içinde sürekli yeniden müzakere edilen bir kavramdır. Foucault, özgürlük ve iktidarın birbirlerini dışlamadığını, aksine birbirlerini tamamlayıcı olduğunu ve özgürlüğün, iktidarın varlığıyla mümkün olduğunu vurgular. Bu etkileşim, sürekli bir "daimi kışkırtma" süreci içerisinde gerçekleşir ve bu süreç, itaatsizlik ve uzlaşmazlığa dayalıdır.¹⁰⁴ Bu bakış açısı, özgürlüğü sadece bireysel bir hak olarak değil, aynı zamanda kolektif bir mücadele ve sürekli bir etkileşim olarak yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Özgürlük oyununda, iktidarın koşulları açıktır ve bu, Foucault'nun özgürlük üzerine düşüncelerinin merkezindedir.

Etik, insanın kendisiyle olan ilişkisini ifade eder ve bu terim Antik Yunan'da karakter anlamına gelen "ethos" kelimesinden türetilmiştir. Özgürlüğün pratiği olan ahlak, davranışlarımızı yönlendirme, yaşamımıza şekil verme ve kendi sınırlarımızı belirleme sanatıdır.¹⁰⁵ Foucault, Antik Çağ'daki bu kavramın yüklediği anlamı ele alarak insanın kendisiyle olan ilişkisini inceler.

Antik çağlarda, etik bir yaşam sürmek, bireyin kendi özgürlüğünü kabul etmesi ve yaşamına belirli bir yön vermesiyle ilişkiliydi. Bu süreç, kişinin kendini ve diğerlerini tanıması, aynı zamanda gelecek nesillere örnek olacak bir yaşam tarzı oluşturması ile karakterize edilir.¹⁰⁶ Antik dönemde etik, sadece normatif bir dizi kuraldan ibaret değil, aynı zamanda özgür bir varlık olma çabası olarak görülür.

Foucault, özgürlüğün etikleştirilmesi sürecini, özgür bireylerin kendi davranışlarını nasıl konumlandıklarına bağlar. Bu süreçte birey, ahlaki bir özne olarak yeniden şekillendirilir ve davranışlarını bilinçli veya bilinçsiz olarak belirli kurallar çerçevesinde düzenler.¹⁰⁷ Önemli olan, bireyin kendi davranışlarına gönüllü olarak sınırlar koyması ve bu sınırlamaların bilinçli bir şekilde kavramsallaştırılmasıdır.

¹⁰³ O'Leary, Age., s. 160.

¹⁰⁴ McNay, Age., s. 128.

¹⁰⁵ Ferda Keskin, "Foucault'da Öznellik ve Özgürlük", *Toplum ve Bilim*, Yaz (1997), s. 43.

¹⁰⁶ Michel Foucault, *Dostluğa Dair*, çev. Cemal Ener (İstanbul: Telos Yayınları, 1992), s. 69-70.

¹⁰⁷ Keskin, Agm., s. 43.

Foucault ayrıca, iktidar mekanizmalarına karşı bir kurtuluş beklentisinin gerçekçi olmadığını belirterek, özgür öznelerin varlığı ve iktidar-özgürlük ilişkisinin nasıl temellendirildiği üzerine düşünür. İktidar ilişkileri içinde direnişin var olması zorunludur çünkü direniş olmadan iktidar ilişkisi de olamaz.¹⁰⁸ İktidar ilişkileri, bireylerin ve grupların bir araya gelmesi ve bu direnişin sürekli ve kapsayıcı olması sayesinde mümkündür. Direniş, iktidarın kışkırtmasıyla ortaya çıkar ve iktidarın kendisini yeniden üretmesine yardımcı olur.

İktidar ve özgürlük arasındaki ilişki, direnişin varlığıyla daha net bir şekilde anlaşılabilir. Özgürlüğün var olabilmesi için iktidarın varlığı sınırlı olmalıdır. Bireylerin konumları, iktidar ilişkisinden tamamen koparılmamalıdır; zira iktidar ve direniş bir koordinasyonda işler ve öznenin tamamen yok edilmesi yerine tarihselliği ele alınmalıdır. Bu durum, iktidar ve direnişin, mücadele ve bütünleşme gibi karşıt kavramların birbiriyle iç içe geçtiği bir süreç olduğunu gösterir. Her bütünleşme çabası bir mücadeleyi beraberinde getirir ve her direniş, iş birliği yapan bireylerin bir araya gelmesine neden olur. Bu karşılıklı bağımlılık, bireylerin birbirini tamamlayan fakat zıt güçler üreten bir mekanizma içinde var olmalarını sağlar. Örneğin, deli özne kavramsallaştırması, baskı varmış gibi görünse de aslında bu bireylerin özgürlüklerinden tamamen mahrum bırakıldıkları anlamına gelmez. Deliliğin esası, bireyin kendi başına deliliğinin dilini konuşabilmesi ve kendini deli olarak inşa edebilmesi için gereken özgürlük alanının varlığıyla mümkündür. "Gerçeği aramak ve yargımızı oluşturmak için gösterdiğimiz düşük özen", deli öznelerin temel özgürlüğünü oluşturur.¹⁰⁹

1.2.4. Biyo-İktidar

Biyo-iktidar, Foucault'nun modern dönemde egemen iktidarın (devletin) bireyin bedenini nasıl düzenlediğine dair tanımladığı bir kavramdır. Bu, disiplin teknikleri ile bedenleri yönlendiren bir iktidar pratiğidir. Biyo-iktidar, Foucault'nun tanımıyla, özellikle liberalizmin yükselişiyle birlikte biyo-politik kavramı ile yakından ilişkili olarak gelişmiştir. Biyo-politik, Foucault'ya göre, daha çok nüfusun genel olarak yönetilmesi ile ilgilidir ve bu, biyo-iktidarın bireyin bedenine yönelik disiplin

¹⁰⁸ Foucault, "Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği", *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 236.

¹⁰⁹ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s. 726.

tekniklerinden farklı bir yaklaşımı temsil eder.¹¹⁰ Biyo-iktidar, bireyin bedenini düzenlemekle kalmaz, onun yeteneklerini geliştirir ve bu bedenler üzerinde ekonomik kontrol sağlamayı amaçlar. Aynı zamanda, nüfusu bir tür olarak görüp denetlemeye çalışır. İktidarın kendini meşrulaştırması ve haklı çıkarması, iktidarın ölüm ve yaşam arasındaki ince çizgide dengelenmesi gerekliliğiyle ilgili tarihsel bir gereklilikten kaynaklanır.

Modern dönemde iktidar, yaşamı koruma, sürdürme ve düzenleme gibi teknikleri kullanarak kendini yeniden yapılandırır. Bu yeni iktidar modeli, hayatta kalma mücadelesini destekleyen ve güçlendiren pozitif bir iktidardır. Eğer disipliner iktidar bireyin davranışlarını ve bedenini düzenlemek için yoğunlaşmışsa, biyo-iktidar daha geniş çapta bir düzenleme teknolojisi olarak toplumun sağlığını, yaşamını ve ölümünü düzenler.¹¹¹ Biyo-iktidar, insan bedenini disiplin altına almak, yeteneklerini geliştirmek ve çeşitli denetimlerle iktidarın beklentilerini karşılamak için uysal ve verimli hale getirilmesini sağlar.

Foucault'nun vurguladığı gibi, biyo-iktidar kapitalizm için kaçınılmaz bir unsurdur çünkü kapitalizm, bedenlerin emek gücüne dönüştürülmesini ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre düzenlenmesini gerektirir.¹¹² Bu dönüşüm, insan bedeninin korunması gereken bir değer olarak ekonomik verimliliğin artırılmasına katkıda bulunur. Fiziksel şiddeti ve baskıyı dışlayan biyo-iktidar, yaşamı destekleyen, üretken bir iktidar biçimidir. Bireysel biyolojik yaşam koşullarını iyileştiren, güçlendiren ve bireysel yaşamı maksimum düzeyde verimli kullanmaya yönelik kontrol sağlayan bu yapı, gerekli organizasyonları oluşturmak zorundadır.

Biyo-iktidar, “canlının hükümeti” olarak da adlandırılır ve bu, nüfus üzerindeki güç kullanımıyla ilgilidir.¹¹³ Devletlerin, sağlık hizmetleri, şehir planlamacılığı, sosyal hizmetler, eğitim ve ceza sistemleri aracılığıyla insan nüfusunun ihtiyaçlarına yönelik stratejileri içerir. Bu yaklaşım, bireyin ıslahında kullanılan geleneksel tekniklerin (hapishane, akıl hastanesi, hastane gibi kurumlar aracılığıyla kapatılma, fiziksel gücün sınırlandırılması vb.) aksine, üretim gücüne yararlı bireyler yetiştirme düşüncesini ön

¹¹⁰ Judith Revel, *Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*, çev. Kemal Atakay (İstanbul: Otonom Yayınları, 2005), s. 145.

¹¹¹ O'Farrell, Age., s. 106.

¹¹² Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 103.

¹¹³ Macey, Age., s. 117.

plana çıkarır. Biyo-iktidar, mekânsal düzenlemelerini de topluma yeniden kazandırma/ıslah etme amacına uygun olarak gerçekleştirir, böylece bireylerin topluma yeniden entegrasyonu ve ıslahı hedeflenir.

Biyo-iktidar, modern devletin egemenlik mekanizmaları aracılığıyla bireylerin bedenlerini ve yaşamlarını nasıl düzenlediğini açıklar. Foucault'nun tanımladığı bu kavram, özellikle disiplinler iktidarın zorlayıcı ve ölümle ilişkilendirilen yönlerinden uzaklaşarak, yaşamın korunması ve geliştirilmesi üzerine yoğunlaşan yöntemler sunar. Bu yaklaşım, yaşam ve ölüm kavramları arasındaki ikiliği, yaşamın lehine yeniden değerlendirir ve ölüm korkusu yerine yaşamın niteliğini ve sürekliliğini merkeze alır.¹¹⁴ Biyo-iktidar, nüfusun sağlık, üreme ve sosyal yapı gibi unsurlar üzerinden yönetilmesiyle öne çıkar. Bu, Foucault'nun nüfus kavramını, yani bireylerin değil, toplumun genelinin biyo-politik araçlarla düzenlenmesi anlamına gelir.

Modernitenin çözümlemeleri, biyo-iktidarın yaşamı koruma ve iyileştirme pratiğine odaklanmasını önerirken, bu yeni iktidar biçimi, ölüm korkusundan ziyade yaşamın desteklenmesi ve iyileştirilmesi üzerine kurulu disiplinler ve politikalar geliştirir. Bu bağlamda, biyo-iktidar toplumun sağlığını, güvenliğini ve refahını artırmak için hayati riskleri (hastalıklar, kazalar, felaketler vb.) yönetme sorumluluğunu üstlenir. İktidarın önceliği artık ölümü engellemek değil, yaşamın kalitesini artırmak ve yaşam süresini uzatmaktır. Ölüm, Foucault'ya göre iktidarın sınırlarını belirleyen ve sonunu işaret eden bir olgudur. İktidar, ölüm üzerinde sadece istatistiksel ve genel bir kontrol sağlayabilir; bireysel ölümler üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur.¹¹⁵

XIX. yüzyıldan itibaren biyo-iktidar, bireyleri biyolojik olarak çoktan ölmüş olmaları gerekirken yaşatma yeteneğine sahip yönetim teknikleri geliştirir.¹¹⁶ Bu, biyo-iktidarın, bireyler üzerinde uyguladığı disiplinleri ve programları, toplumun en geniş kesimlerine yayma çabasını gösterir. Biyolojik politikalar, üreme, genetik, normallik gibi kavramlarla insan yaşamının sürekliliğini destekler ve kapitalizmin yanı sıra modern ulus-devletlerin yapısını da güçlendirir.

Biyo-iktidarın yarattığı bu düzenlemeler, toplumsal yapıya biyolojik ırkçılık gibi yeni unsurları sokar. Biyo-iktidarın amacı, yaşamı koruma temelli olmasına rağmen, bu

¹¹⁴ O'Farrell, Age., s. 106.

¹¹⁵ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 253-254.

¹¹⁶ Foucault, Age., s. 254.

amacı ırkçılık ve etnik ayrımcılığı meşrulaştırma aracı olarak kullanabilir.¹¹⁷ Biyolojik ırkçılık, belirli ırkların diğerlerinden üstün veya aşağı görülmesi için bilimsel ve tarihsel gerekçeler sunarak, ırklar arasında bir hiyerarşi oluşturur. Bu durum, ırkların biyolojik olarak ayrılmasını ve devlet tarafından desteklenen bir ırkçılık politikasının sürdürülmesini sağlar. Derrida gibi düşünürler, devlet destekli ırkçılığın doğa, yaşam, tarih, din ve hukuk tasarımlarıyla nasıl iç içe geçtiğini vurgular.¹¹⁸

Hitler'in ideolojisi gibi aşırı örneklerde, biyo-iktidar, ırkın saflığını koruma ve yüceltme amacıyla kullanılmıştır.¹¹⁹ Hitler, insanlığı uygarlık yaratan ve yıkan olarak iki ana kümeye ayırır ve alt tabakadaki ırkların yok olması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, yaşamın sağlıklı ve saf kılınması adına ötekinin (aşağı ırkların) ölümünü gerektirir.¹²⁰ Bu, biyo-iktidarın toplum içinde anormal olarak kabul edilen türlerin ayrıştırılması ve dışlanması için de kullanıldığını gösterir. Bu tür ayrıştırmalar, Foucault'nun Deliliğin Tarihi, Cinselliğin Tarihi gibi eserlerinde ele aldığı modern iktidar yapısının ayrıştırıcı doğasını daha da belirginleştirir.

Foucault, modern iktidar anlayışlarına alternatif olarak biyo-iktidar modelini önererek, geleneksel hukuki ve ekonomik iktidar modellerinin baskıcı doğasını sorgular. Bu modeller, iktidarın yalnızca sınıflar arası baskı ve kontrol mekanizmaları olarak işlediğini varsayar, fakat Foucault bu yaklaşımları reddeder. Onun tanımladığı biyo-iktidar, iktidarın sadece tahakküm etmediği, aynı zamanda üretken olduğu bir yapıyı ifade eder. Biyo-iktidar, insanların yaşamlarını düzenlemeye yönelik yöntemler geliştirirken, bu süreçlerin amacı tahrip etmek veya tabi kılmak değil, tersine, verimliliği artırmak, üretimi teşvik etmek ve bilgiyi yenilemektir.

Biyo-iktidar, özellikle insan bedeni ve türün genel sağlığı üzerinde yoğunlaşarak, yaşamın devamlılığını ve sürekliliğini destekleyen stratejileri benimser. Bu yaklaşım, disipliner iktidardan temelde ayrılır çünkü disipliner iktidar bireysel bedenlere odaklanırken, biyo-iktidar daha geniş bir perspektiften, türün bedeni üzerinde çalışır. Foucault'nun biyo-iktidar teorisinde, ırkın yaşamı ve devamlılığı, iktidarın analiz edilmesi gereken merkezi unsurlar haline gelir.

¹¹⁷ Roy Boyne, *Foucault ve Derrida'da Aklın Öteki Yüzü*, s. 161.

¹¹⁸ Wilhelm Reich, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Payel Yayınları, 2002), s. 105.

¹¹⁹ Reich, *Age*, s. 104.

¹²⁰ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 92.

Bu yeni iktidar modeli, Foucault'nun eserlerinde sıkça ele aldığı modern iktidarın teorileştirilmesine yönelik eleştirilerle birlikte gelişir. Geleneksel iktidar modelleri, hukuk ve ekonomi aracılığıyla nasıl bir sınıfın diğerini baskı altında tuttuğunu ve bu süreçlerin esasen şiddet içerdiğini ortaya koyarken, Foucault biyo-iktidarın bu baskıcı yapıdan uzaklaşarak daha üretken ve olumlu bir yönetim biçimi sunduğunu savunur. Biyo-iktidar, sadece mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu kaynakları yenileyerek ve güncelleyerek toplumun genel refahını artırma potansiyeline sahiptir.

Böylece, Foucault'nun biyo-iktidar modeli, modern iktidar teorilerine bir eleştiri olarak ortaya çıkmakla birlikte, aynı zamanda yaşamın her alanını iyileştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan daha kapsamlı bir yönetim anlayışını teşvik eder. Bu model, iktidarın yıkıcı ve baskıcı yönlerini geride bırakıp, bireylerin ve toplumun genel yaşam kalitesini yükseltmeye odaklanır. Biyo-iktidarın temel felsefesi, ölümü değil yaşamı merkeze almak ve tür olarak insanın sağlığını ve refahını destekleyen politikalar geliştirmektir. Bu bağlamda, iktidar, baskıdan çok, bireylerin ve toplumların daha iyi yaşamasını sağlayacak koşulları yaratma çabası içinde olarak yeniden tanımlanır.

1.3. Foucault'da Özne ve İktidar İlişkisi

1.3.1. İktidar Alanı ve Özne

Foucault'nun düşüncesinde özne problemi, insanın varoluşsal durumunun aşkın bir özneyle ilişkisinin kesilmesiyle ortaya çıkan bir mesele olarak ele alınır. Özne başlangıçta, toplumsal yapının bir söylemsel ürünü olarak, çeşitli güç odakları tarafından tanımlanan kimlik, istek ve sorumluluklarla donatılmış bir varlık olarak karşımıza çıkar. Foucault'nun sonraki çalışmaları ise, öznenin bu atfedilmiş rollerden sıyrılarak kendini yeniden tanımlayabilme ve yeni öznellikler geliştirebilme imkanlarını araştırır. Bu yeni perspektif, öznenin bilinçli veya bilinçdışı bir bağımlılık hali yerine, kendi bedenini, arzularını ve yeteneklerini kendine has biçimlerde yeniden şekillendirebilmesi fikrini merkeze alır. Özne böylece, başka erklerin belirlemesiyle değil, kendi egemenliğini ve özgürlüğünü ilan etme yeteneğiyle ön plana çıkar.¹²¹ Bu bağlamda özne, sadece çözümlenmesi gereken bir sorun olarak değil, aynı zamanda aktif ve tarihsel bir çözümleme sürecinde şekillenen bir figür olarak ele alınır.

¹²¹ Foucault, "Etiğin Soybilimi Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme", *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2*, s. 217.

Foucault, iktidarı, belirli bir kişi ya da sınıfın mülkiyetinde olan ve diğerlerini etkileme gücüne sahip bir varlık olarak gören geleneksel tanımlamaları reddeder. Ona göre iktidar, tek bir kaynaktan beslenen bir mekanizma değil, makro ve mikro düzeydeki etkileşimlerin ürünü olan geniş bir ilişkiler ağıdır. İktidar, ancak eyleme geçirildiğinde varlık kazanır ve bu etki, başkalarının şu anki veya gelecekteki faaliyetleri üzerinde, karşılıklı etkileşimler yoluyla gerçekleşir.¹²² Bu nedenle iktidar ilişkileri, iki tarafın da aktif olarak eylemde bulunabileceği ve tepki gösterebileceği bir alan olarak kurgulanır.

Foucault'nun bu perspektifi, iktidarın sabit, tek yönlü veya mutlak bir varlık olmadığını; bunun yerine, sürekli değişim ve etkileşim içinde olan iktidar ilişkilerinden oluştuğunu vurgular. Özne kavramı da bu gerçeklikten yola çıkarak ele alınır. Foucault, öznenin sadece simgesel bir figür olarak değil, gerçek ve tarihsel pratiklerle şekillenen bir varlık olduğunu öne sürer. Örneğin, modern toplumları disipline etmek, ıslah etmek, denetlemek ve tedavi etmek amacıyla kurulan hastaneler, hapishaneler ve akıl hastaneleri gibi kurumlar, kapitalizmin etkisi altında iktidar ağları içinde özneyi yeniden şekillendiren yapılar olarak işlev görür. Bu kurumlar, iktidarın ve iktidar ilişkilerinin çeşitli boyutlarını ve etkileşimlerini, öznenin yaşamı üzerinde nasıl bir yapılandırma oluşturduğunu gözler önüne serer.

Foucault, özne kavramını ve iktidarın her alanı kapsayışını tartışırken, öznenin yalnızca disiplin ve ıslah mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda bilgi, cinsellik ve entelektüel yaşam üzerindeki etkileriyle de şekillendiğini belirtir. İnsanın bilginin hem öznesi hem de nesnesi olarak işlev gördüğü bu karmaşık durum, iktidarın bilim alanındaki nüfuzunu örneklendirir.¹²³ Bu bilgi-iktidar ilişkisi, normalleştirme sürecinde öznenin iradesini, eylem alanını ve koşullarını şekillendirir. İktidar bu ilişki aracılığıyla toplumsal yapı ve özne üzerindeki etkilerini, siyasi gücünü ve sınıflandırmalarını meşrulaştırabilir. Bilgi sistemlerinin iktidar rejimleri tarafından şekillendirildiği ve iktidarın bilgi ürettiği kabul edilir. İktidar ve bilginin birbirini beslediği, karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu bir gerçekliktir; ne iktidarsız bir bilgi alanından ne de bilgisiz bir iktidar ilişkisinden söz edilebilir.¹²⁴ Bu bağlamda, bilgi-iktidar ilişkisi, iktidar ideallerine ulaşılmasında ve hakikatlerin üretilip yaşatılmasında kritik bir rol oynar. Bilgi, değişmez, bozulmaz ve

¹²² Foucault, “Özne ve İktidar”, *Age*, s. 21.

¹²³ Foucault, “Kimsiniz Siz, Profesör Foucault?”, *Felsefe Sahnesi / Seçme Yazılar 5*, s. 91.

¹²⁴ Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press, 1994), s. 63.

eleştirilmez gerçekleri şekillendirir ve siyasal ile toplumsal yaşamın düzenlenmesine hizmet eder.

Örneğin, itirafçı ile rahip veya mümin ile ona günah çıkaran yetkili arasındaki ilişki, bilgi ve iktidarın nasıl iç içe geçebileceğini gösteren bir örnektir. İktidarın meşruiyeti ve hoş görülebilirliği, belli maskelemelerle sağlanabilir. İktidarın özgürlükleri sınırlayan bir model olarak değil de bu maskelemeler aracılığıyla daha kabul edilebilir bir şekilde sunulması, tepkilerin etkisizleştirilmesine olanak tanır. İktidarın müdahale ettiği bir diğer alan ise iktidar-cinsellik ilişkisidir. Cinselliğin denetlenmesi ve düzenlenmesi biçimleri zamanla değişkenlik gösterir. Modern dönemde iktidar mekanizmaları tarafından şekillendirilen cinsellik, tarihsel bir düzenleme olarak ele alınabilir. Hristiyanlıktaki günah çıkarma geleneği, cinselliği detaylı bir incelemenin nesnesi haline getiren bir uygulama olarak bu ikiliğin temellerini atar. Cinsel davranışlar, sapkın, normal, heteroseksüel gibi çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulur ve bu sınıflandırmalar yasal, tıbbi, kriminolojik ve psikiyatrik normlar tarafından desteklenir. Ancak bu yaklaşım, basit bir yasaklama veya sınırlama olmanın ötesinde, bilgi merakını teşvik eden bir nitelik kazanır. Dolayısıyla iktidar, dışsal bir kısıtlama aracı olarak değil, cinsel öznelerin modern özne olarak şekillendirilmesi sürecinde etkin bir rol oynayan bir mekanizma olarak işlev görür.¹²⁵

Foucault, iktidarı, bir hakikat olmaktan ziyade, bireyler arasında var olan karmaşık bir ilişkiler ağı olarak tanımlar. Bu bakış açısıyla iktidar, somut bir yapı veya kurumdan bağımsız, stratejilerin bir durumu olarak ele alınır. Buna göre, iktidarın özü, sabitlik veya mutlaklık içermez; onun yerine, iktidarın yarattığı etkiler ve oluşturduğu ilişkiler üzerinden çözümlenmesi gerekmektedir. İktidar, somut bir şekilde gözlemlenebilir bir yapıdan ziyade, etki ve tepki merkezindeki dinamikler içinde incelenmelidir. Öznelerin varlığı kabul edilmeden veya özneler göz ardı edilerek iktidardan ya da iktidar ilişkilerinden söz etmek mümkün değildir; iktidar ancak özneler üzerinde işler ve anlam kazanır.

Modern özne, disipliner yönetimlerin bir ürünü olarak, kusursuz ve tam bilgili bir varlık değil, daha çok, sosyal yapılar ve iktidar mekanizmaları tarafından şekillendirilmiş bir figürdür. Özne ve iktidar arasındaki bu karmaşık ilişki, insanın bulunduğu her alanda,

¹²⁵ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 76

öznelerin bir ağı olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koyar ve iktidarın haklılığını ve meşruiyetini temellendirmek için öznelerin varlığını zorunlu kılar.¹²⁶ İktidar, insan yaşamının her aşamasına nüfuz eden ve sosyal organizasyonun kendisi olan bir kuvvet olarak işlev görür. İktidar, kendi yarattığı realiteleri ve hakikatleri belirler, özneler arasında bu anlayışları öğretir ve benimsetir.

Bu süreçte özneler, iktidarın gerçeklikleriyle neyin uyumlu olup neyin olmadığını içselleştirirken, iktidar da çeşitli kontrol mekanizmaları (denetim, normalleştirme, disiplin vb.) kullanarak özneler üzerinde etkisini sürdürür. Böylece iktidar, oluşturduğu ilişkiler ağı aracılığıyla özneleri hem iktidarın uygulayıcısı hem de iktidarın sonucu olarak şekillendirir. Kısacası, Foucault'nun vurguladığı üzere, iktidar her yerdedir. Özne yaşamının her aşamasında bulunur ve varlık alanının her yönünü sarmalar. Bu genel kabul görmüş yapının, öznenin yaşamını nasıl kuşattığını ve şekillendirdiğini anlamak, Foucault'nun özne üzerine düşüncelerinin merkezinde yer alır. Bu şekilde, iktidarın nasıl bir varlık biçimi sergilediğini ve öznelerin yaşamlarında nasıl bir rol oynadığını derinlemesine kavrayabiliriz.

1.3.2. İktidar ve Söylem Arasındaki İlişki

Foucault, söylem kavramını, tarihsel bir süreç içinde iktidarın sunmuş olduğu bilgi düzenlerinin yapılandırılmasında merkezi bir rol oynayan bir araç olarak tanımlar. Söylem, sadece mevcut çatışma ve baskı sistemlerini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda bu sistemler aracılığıyla yürütülen mücadelenin kendisidir. “Söylem, sadece mevcut çatışmaları ve baskıları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bu çatışma ve baskılar aracılığıyla mücadele edilen, ele geçirilmeye çalışılan gücün ta kendisidir.”¹²⁷ Bu anlayış çerçevesinde, söylem, doğruluğu ve yanlışlığı ayırt etmeyi sağlayan, özel ve genel arasındaki sınırları belirleyen bir yapı olarak işlev görür. Toplumsal kültür ve değerlerin tarihsel pratiğini, dilin kullanımı üzerinden şekillendirir ve bu süreçte bilgi alanını oluşturur.

İktidarın geniş kapsamlı doğası, değerlere ve hakikatlere öncelik vermesi ve bilgi ile söylem biçimlerinin üretilmesinde etkili bir araç olması, söylem-iktidar ilişkisinin çözümlenmesini zorunlu kılar. Çünkü hakikat, onu üreten ve destekleyen iktidar

¹²⁶ Peter Fitzpatrick, “Foucault’s Case: Subject and Subjection in Law”, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. 7, ed. Barry Smart (London: Routledge, 1995), s. 224-225.

¹²⁷ Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 11.

sistemleri ile kendi yarattığı ve yaydığı iktidar etkileri arasında döngüsel bir ilişki içindedir.¹²⁸ Tarihsel düzenlemeler, sosyal yansımalar ve maddi pratikler bu iktidar-bilgi kaynaşmasını üretir ve bu, söylemsel çözümleme çerçevesinde ele alınır. Söylemsellik, geniş bir bilgi alanını kapsayacak şekilde hem bilgi öznesini hem de bilgi nesnelerini tanımlayan kuralları içerir.

Bu konumlandırma söylemin sınırları dışına çıkmanın ne kadar mümkün olacağını gösterir. Söylem, konuşma tarzından davranış biçiminin belirlenmesine kadar, neyin mümkün, inanılabilir veya itaat edilebilir olduğunu tanımlar. Bu bağlamda, söylem, bilgi ve iktidarın iç içe geçtiği düzenlenmiş sosyal pratikler olarak kavranabilir. Foucault bu durumu şöyle açıklar:

“İktidar ve bilgi, tam da söylem içinde birbirlerine eklemlenir. Bu nedenle söylem ne tek biçimli ne de istikrarlı olan, kesintili parçalar dizisi olarak anlaşılmalıdır.”¹²⁹ Söylemin anlaşılması, sadece bilgi üreten bir yapı olarak değil, aynı zamanda eylemleri ve davranışları şekillendiren kurallar ve ilkeler çerçevesinde de değerlendirilmelidir. Söylemler bireysel ürünler olmaktan ziyade, iktidar-bilgi ilişkilerine bağlı olarak gruplar arası etkileşimlerle varlık bulur. İktidar ilişkileriyle bağlantılı olan söylem, insanları, nesneleri, bilgiyi ve soyut düşünce sistemlerini tanımlar ve sınıflandırır. Söylemin var olmadığı hiçbir alan yoktur; düşünce, inanç, değer, kurum, norm, sembol, gelenek gibi geniş bir spektrumu kapsar ve Foucault tarafından siyasi olaylar dizisi olarak değerlendirilir. Bu olaylar aracılığıyla iktidara uzanan bir çözümlemeye varılır. Dolayısıyla, Foucault söylemi, olası bilgi sistemlerinin oluşturulmasında birincil çözümleme konusu olarak görür.

Foucault'nun söylem analizine yaklaşımı, merkezi olmayan anlam oluşumları üzerine kuruludur; bu, her tarihsel süreçte iktidar tarafından sunulan hakikatlerin doğasıyla ilgili bir sorgulamadır. Başlangıçta, söylemin yalnızca çatışma veya baskı sistemlerini değil, aynı zamanda bu sistemler aracılığıyla mücadele edilen ve ele geçirilmeye çalışılan gücü de temsil ettiğini belirtir.¹³⁰ Bu çerçevede, söylem yapısı, doğru ile yanlış ayırt etmeyi mümkün kılar ve insan faaliyetlerinin sınırlarını çizer. Söylem, toplumun

¹²⁸ Foucault, “Entelektüelin Siyasi İşlevi”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 52.

¹²⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 77.

¹³⁰ Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 12.

kültürel ve değer yargılarının tarihsel pratiklerini dil aracılığıyla şekillendirir ve böylece bilgi alanını oluşturur.

İktidarın bilgi üzerindeki hakimiyeti, değer ve hakikatlere öncelik vermesiyle birlikte, bilgi ve söylem biçimlerinin üretilmesi konusunda temel bir araç haline gelir. Hakikat, iktidar sistemleri tarafından üretilen ve bu sistemler tarafından desteklenen, aynı zamanda iktidar etkilerini yayma yeteneğiyle kendini gösterir.¹³¹ Bu nedenle tarihsel düzenlemeler ve sosyal yansımalar gibi konular, söylemsel bir çerçevede ele alınır. Söylemsellik, bilgiyi kapsayacak kadar geniş bir alanı içerir ve hem bilgi öznelini hem de nesnelerini belirleyen kuralları tanımlar.

Söylemin analizi, yalnızca bilgi üreten bir yapı olarak kalmaz; aynı zamanda davranışları ve eylemleri şekillendiren kurallar ve ilkeler çerçevesinde de ele alınmalıdır. Söylemler bireysel ürünler değil, iktidar ve bilgi ilişkilerine bağlı olarak var olan ve insan grupları arasında etkileşim yaratan yapılar olarak işlev görür. Söylem, insanların, nesnelerin, bilginin ve soyut düşünce sistemlerinin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında aktif bir rol oynar.¹³² Eğitim sistemleri, iktidarın ideolojilerini yansıtan ve benimseten söylemler aracılığıyla bilmeyi ve gücü aktarır; bu da politik bir araç olarak eğitimin kalıcılığını veya değişimini sağlar.

Tarih, yoğunluk anları ve uzun dönemlerle somut bir gelişim gösterir; bu süreçler, metafiziksel bir arayıştan ziyade, iktidarın kendini nasıl meşrulaştırdığını ve muhalif hareketleri nasıl etkisiz hale getirdiğini gösterir.¹³³ Tarih, burjuvazinin hükümlerliğini pekiştirmek için kullanılan önemli bir araçtır. Bu bağlamda tarih, geçmişteki hatalı iktidar mekanizmalarını eleştirerek mevcut iktidar yapılarının bilgi ve yönetim tekniklerini meşrulaştırma çabasına hizmet eder.¹³⁴ Bu tür bir anlayış, geçmiş ve modern iktidarın yöntemlerini destekleyerek, iktidarın sürekliliğini sağlama amacı güder ve bu süreçte geçmişin yeniden canlandırılması ile ulusal kimliğin bütünlüğünü korumaya çalışır. Böylece Foucault, söylemi, etkin ve çeşitli stratejilerle işleyen çoğul söylemsel öğeler olarak ele alır, bu da iktidarın nasıl bir bilgi sistemleri aracılığıyla yapılandırıldığını ve sürdürüldüğünü anlamamıza yardımcı olur.

¹³¹ Foucault, “Entelektüelin Siyasi İşlevi”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*, s. 52.

¹³² Foucault, *Ders Özetleri (1970-1982)*, s. 25

¹³³ Michèle Barrett, *Marx’tan Foucault’ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Doruk Yayınları, 2004), s. 185.

¹³⁴ Foucault, “Tarihe Geri Dönüş”, *Felsefe Sahnesi / Seçme Yazılar 5*, s. 279.

Foucault, tarihin iktidar tarafından kullanılan bir araç olduğunu ve iktidarın kendisini pekiştirip devinimsizleştiren bir güç olarak nasıl işlediğini ortaya koyar. Tarih, iktidarın boyun eğdirme, etkileme ve düzen sağlama yöntemlerinin bir yansımasıdır; bu yöntemlerle iktidar, büyüleyici ve korkutucu bir aura yaratır, toplumu bağlar ve hareketsizleştirir. Bu şekilde, tarih iktidarın düzenleyici ve koruyucu işlevlerini pekiştiren ve daha da etkin kılan bir araç haline gelir.¹³⁵

Bu bağlamda, her dönemin egemen sınıfının düşünceleri, toplumun hakim düşünceleri olarak kabul edilir. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını ve dolayısıyla egemen söylemleri de kontrol eder. Bu sınıf, bilimsel veya ilahi olduğu iddia edilen kendi bilgi alanlarını yaratır ve bu bilgi alanları üzerinden ideolojik yasaklarını ve çalışma tekniklerini yumuşatmak için söylemin gücünü kullanır.¹³⁶ İktidar, ideolojisini ve bilgi türlerini söylem çerçevesinde şekillendirir ve bu şekilde ilişki ağını olgunlaştırır.

Foucault, söylemin karmaşık ve dinamik doğasını vurgular. Söylem, iktidarın hem aracı hem de sonucu olabilir; aynı zamanda muhalefet için bir engel, bir tökez taşı, bir direnme noktası ve bir çıkış yolu da olabilir.¹³⁷ Söylem, iktidarı hem harekete geçirir hem de üretir; onu güçlendirirken aynı zamanda zayıflatır ve sonunda onun ortadan kalkmasına yol açabilir.

Bu çerçevede, muhalif sesleri etkisizleştirmek için kullanılan araçları güçlendirirken, öznelere bireysellik haklarını ve özgürlüklerini sınırlandıran uygulamaları meşrulaştırır. Söylem, gizleri ve korkuları kullanarak toplum üzerinde bir endişe hegemonyası kurar ve bu hegemonyayı söylemsel üretimlerle yumuşatarak yönetsel zorlukları, aksaklıkları ve eksiklikleri tolere eder. Bu süreç, kendi varlık alanının sürekliliğini sağlayan koşulları güçlendirir.

Sonuç olarak söylem-iktidar dinamiği, söylem üretiminin belli pratikler tarafından denetlendiği, ayıklandığı, düzenlendiği ve mevcut iktidar ideolojisine uygun olarak toplumsal yaşamın her alanına yeniden dağıtıldığı bir süreçtir. Bu süreçte, söylem, toplumun her katmanına nüfuz eder ve iktidarın gücünü ve etkisini hem pekiştirir hem

¹³⁵ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 80.

¹³⁶ Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, s. 20-21.

¹³⁷ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 77-78.

de sorgulanabilir hale getirir, böylece toplumun yapısal dinamiklerini şekillendirir ve dönüştürür.

1.3.3. İktidar ve Bilgi Arasındaki İlişki

Foucault, tarih boyunca bilginin insanlara doğaya ve yaşama hükmetme yetisi verdiğini ve bu sürecin, politik iktidar tarafından toplumsal yaşamın her katmanına entegre edilmesiyle pekiştirildiğini analiz eder. Bilgi, sadece keşifler ve merakın sonucu değil, aynı zamanda iktidarın elde edilmesi ve kullanılması için kritik bir araçtır. İktidar, bilginin topluma kazandırılmasında öncelik tanıyarak, onu bir kontrol mekanizması olarak kullanır ve kendi eylemlerini haklı çıkarmak için bilgiyi manipüle eder. Bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, sürekli etkileşim ve karşılıklı güçlenme sürecini ifade eder. İnsanların doğa üzerindeki egemenliğini ve toplumsal düzenlerdeki gücünü artırmak için bilgi, vazgeçilmez bir güç ve araçtır. Bu kullanım, iktidar mekanizmalarının inşasında itici bir güç olarak işler. Hem doğa hem de toplum üzerindeki egemenlik, aktif bilgi kullanımına bağlıdır.

Modernleşme ile birlikte, kapitalist düşünce altında evrilen pozitivist bilim anlayışı, bilgiyi sadece insanın anlama kapasitesinin bir ürünü olmaktan çıkarıp, iktidarın yönetim aracı olarak kullanılacak bir güce dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sırasında, bilimin nasıl stratejik ve ideolojik amaçlar için kullanıldığını göstermiştir. Foucault, bu süreçleri toplumsal ve kültürel pratiklerin şekillenmesinde söylemsel olarak ortaya çıkan bilginin önemini vurgular. Bilgi, bir düzenleme aracı olarak, sosyal kodlamalara kaynaklık etmek ve iktidarın her yerde varlığını sürdürmesini sağlamak amacıyla kullanılır.¹³⁸

Bu kavrayış, modern iktidarın toplumsal hayatta nasıl etkin olabileceğini ve yaşamı nasıl kontrol edebileceğini gösterir. Bilgi ve iktidarın karşılıklı varlığı, iktidarın sosyal düzenleme, manipülasyon ve dönüşüm araçları olarak bilgiyi kullanmasını meşrulaştırır. Bilgi, insanı tanımanın, düzenlemenin ve dönüştürmenin temel aracıdır ve iktidar aracı olarak bilgiye duyulan ihtiyaç, iktidarın gücünü artırır. Bu yüzden bilgi transferi ve uygulama süreçleri, iktidar hiyerarşisi tarafından belirlenir ve şekillendirilir. Bilginin, iktidarın egemenliğini pekiştiren bir güç olarak kullanıldığını belirten Foucault, iktidar

¹³⁸ Barbara Townley, *Foucault, Power/Knowledge, and Its Relevance for Human Resource Management*, The Academy of Management Review, Vol. 18, No. 3, Jul., 1993, Published by: Academy of Management, s. 521.

ile bilgi arasındaki ayrılmaz ilişkiye dikkat çeker. Bu ilişki, bilginin sadece toplumu aydınlatmak için değil, aynı zamanda toplumu şekillendirmek ve yönetmek için kullanıldığını gösterir. Bu nedenle, bilgi üretimi ve dağıtımı, sürekli olarak iktidar dinamikleri tarafından yönlendirilir ve kontrol edilir, bu da bilginin iktidarın amaçlarına hizmet ettiği, yönlendirildiği ve sınırlarının belirlendiği bir süreçtir.

Foucault, iktidarın bilgi ile nasıl iç içe geçtiğini ve bilginin iktidar mekanizmaları tarafından nasıl bir araç olarak kullanıldığını detaylıca inceler. İktidarın bilgiye bağımlılığı sadece belirli keşifler veya bilgi biçimlerine olan ihtiyaçla sınırlı değildir; daha geniş bir perspektiften, iktidarın işleyişi, bilgi nesnelerini yaratır, bunları tespit eder, bilgi biriktirir ve bu bilgiyi kullanır. İktidar sürekli olarak bilgi üretir ve bu bilgi, iktidarın etkilerine zemin hazırlar.¹³⁹

Bilgi, sosyal ve kültürel yaşamdan ekonomik ve eğitim alanlarına, sağlık ve hukuktan aile ve bireysel yaşama kadar geniş bir yelpazede düzenlemeler yapılmasında kritik bir role sahiptir. Bilgi, iktidar tarafından stratejik bir konumda değerlendirilir çünkü bilgi, iktidarın normalleştirilmiş ve ideolojiye itaat eden bireyler yaratmasında yardımcı olur. Modern bilim anlayışının rolü, tıpkı Orta Çağdaki dinin rolü gibi, egemen güç ve iktidar ilişkilerini meşrulaştırmaktır.¹⁴⁰

Bilgi, mevcut ideolojiler doğrultusunda yeni birey tipleri yaratılmasına olanak tanır ve iktidarın daha etkin bir şekilde yönetmek istediği toplumsal yapıların inşasında önemli bir faktördür. Bilgi üretimi, iktidarın çıkarlarıyla doğru orantılı olarak gerçekleşir ve dünyayı yeniden kurma ve şekillendirme sürecinde merkezi bir araç olarak işlev görür. Tıp, eğitim ve cezalandırma alanlarındaki değişimler ya da yeni algılama biçimleri, bilginin iktidar tarafından nasıl üretildiğini ve iktidarın bilgi üretimiyle nasıl iç içe geçtiğini açıkça gösterir.

Foucault'un belirttiği üzere, iktidarın bilgi üretimi, sadece bilgiyi kullanışlı bulduğu için değil, iktidar ve bilginin birbirlerini sürekli olarak içerdiği ve etkilediği bir süreçtir. İktidar ilişkileri olmadan bir bilgi alanının oluşamayacağını, aynı şekilde bilgi ve bilgi alanları olmadan iktidar ilişkilerinin var olamayacağını kabul etmek zorundayız.¹⁴¹ Bu

¹³⁹ Foucault, “İktidarın Gözü”, *İktidarın Gözü / Seçme Yazılar 4*, s. 35.

¹⁴⁰ Muammer Tuna, “Modern Çağda Bilimin İşlevselliği”, *Bilim ve İktidar* içinde, ed. Esin Candan, Nida Kamil Özbulut, Mustafa Öziş, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2008), s. 333.

¹⁴¹ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 65.

durum, bilgi ve iktidarın karşılıklı olarak birbirlerini nasıl var ettiğini ve pekiştirdiğini ortaya koyar. İktidarın bilgi üzerindeki hakimiyeti, bilginin ise iktidarın sürdürülmesi ve meşrulaştırılması üzerindeki etkisi, her iki olgunun da sosyal hayatımızdaki varlığını ve etkinliğini sürekli kılar. Bu yüzden, bilgi akışı ve uygulamaları, iktidar hiyerarşisi tarafından belirlenir ve bu süreçte iktidar, bilginin kontrolünü elinde tutarak sosyal düzeni şekillendirir ve yönetir.

Foucault, iktidarın bilgiyle nasıl iç içe geçtiğini vurgular ve bu etkileşimin, bilgiyi bir kontrol ve yönetim aracı olarak kullanmanın ötesinde, iktidarın kendi varlığını sürdürüp, güçlenmesini sağlayan bir unsur olduğunu belirtir. İktidarın sürekliliği ve egemenlik iddiası, bilgi üretimine ve dağıtımına bağlı olarak şekillenir. Bu durumda, bilgi, yalnızca denetlemek, liderlik yapmak ve yönlendirmek için değil, aynı zamanda iktidarın kendini yenilemesi ve pekiştirmesi için temel bir araçtır.

Bilgi ve bilimin iktidarın elinde bir araç olarak var oluşu, toplumsal yaşam üzerinde iktidarın derinlemesine nüfuz etmesini sağlar. Her politik otorite, bilimsel gelişmeleri sürekli takip eder ve bilgiyi kontrol altında tutmaya çalışır. Çünkü bilgi, insanların iç dünyalarını ve bilgi alanlarını yönlendirerek davranışları şekillendirmede önemli bir role sahiptir. Bu anlamda, iktidar yaratıcı, arzulayan ve olumlu bir güç olarak bilgiye yönelir. Foucault, bu çerçevede bilgi-iktidar ilişkisine iki ana açıdan bakar: Birincisi, bilginin iktidar yaratması ya da iktidarın bilgi kazanımlarıyla nasıl geliştirildiğinin analizi; ikincisi ise, iktidarın nesneler yaratma, üretme veya bütünüleyici olma kapasitesinin gösterilmesidir.¹⁴² Aydınlanma felsefesi, doğru bilgiyi iktidar ilişkilerinden bağımsız, objektif bir çerçevede sunmaya çalışsa da Foucault, bilgiyi hem iktidarla desteklenen söylemlere olan ihtiyaç hem de bilginin kullanımının stratejik olmasından ötürü, iktidar bağlamında ele alır.¹⁴³

İktidar ve bilgi arasındaki bu karşılıklı etkileşim, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitimsel yapısında belirleyici olur. Bu etkileşim, dışlama, hapsetme, gözetleme, kontrol etme, denetleme, normleştirme ve nesneleştirme gibi çeşitli disiplinlerin oluşumuna ve yeni iktidar tekniklerinin geliştirilip uygulanmasına yol açar. İktidarın

¹⁴² Townley, Agm., s. 521.

¹⁴³ Deveci, Agm., s. 30.

bilimselliği, yapılan eylemlerin hem tanımlanmasına hem de meşrulaştırılmasına katkı sağlar, böylece politik çıkarlar için önemli bir araç haline gelir.¹⁴⁴

Örneğin, genel hastaneler, hapishaneler, kapatma evleri ve klinikler gibi kurumlar, psikoloji, sosyoloji, tıp ve mimari gibi alanlardaki bilimsel teknikleri ve uzmanların önerilerini kullanarak iktidarın toplumu ikna etmede kullandığı araçlar olur. Genel hastane, sadece tıbbi bir kurum değil, yarı adli bir yapı olarak, mahkemelerin dışında karar veren, yargılayan ve infaz eden bir yönetsel bütün olarak işlev görür.¹⁴⁵ Bu örnekler, iktidar ve bilginin, sosyal düzenin yeniden kurulmasında ve yönetilmesinde nasıl iç içe geçtiğini ve bu sürecin iktidarın varlık alanını nasıl sürdürdüğünü gösterir.

Foucault, kapatmanın modernitenin önemli özelliklerinden biri olduğunu ve iktidarın skandalı önleme arzusu ile meşruiyeti sağlama çabası içinde kullanıldığını öne sürer.¹⁴⁶ Bu süreçte, evrensellik kavramı, iktidarın etki alanını genişletmek için bilgi-iktidar ilişkisinde kullanılan kritik bir araç haline gelir. Her egemen güç, kendi ideolojilerini bölgesel ya da global ölçekte yaymak için evrenselci söylemleri güçlendirir ve böylece bilgi, iktidarın elde edilmesinde ve toplumsal normların belirlenmesinde merkezi bir rol oynar.¹⁴⁷

Foucault, bilginin, iktidarın deneyimlerinden doğduğunu ve özgürce gelişmediğini, iktidar ağları aracılığıyla şekillendiğini ifade eder. Bu süreçte bilgi, iktidarın güçlendirilmesine hizmet eden bir yol olarak işler. Bilgi ve iktidar birbirinin alternatifi olarak değil, birbirlerini destekleyen ve etkileyen yapılar olarak işlev görür. İktidar mekanizmaları tarafından üretilen çeşitli bilgi türleri, insanların eylemleri ve varlıkları üzerindeki kolektif bilgi ve incelemelerle bağlantılıdır.¹⁴⁸ İktidar ilişkileri, zaman ve mekan bağlamında geçici ve değişken olduğu için, iktidar sahibinin kim olduğu ya da kimin kimi etkilediği önemsizdir. Önemli olan, söylem ve pratiklerin toplumsal yapıya nasıl yayıldığı ve tarihsel bir olgu olarak iktidarın bilgiyle nasıl birlikte işlediğidir.

Modern toplumda, bilgi-yönetim ilişkisi birincil bir öneme sahiptir. Bilgi, toplumu modernleştirirken ve kalkındırırken, aynı zamanda nüfusu denetleme ve kontrol etme koşullarını da iktidarla birlikte belirler. İktidar, bilginin aracılığıyla modern toplumda

¹⁴⁴ O'Farrell, Age., s. 96-97.

¹⁴⁵ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s. 91.

¹⁴⁶ Foucault, Age., s. 226.

¹⁴⁷ O'Farrell, Age., s. 101.

¹⁴⁸ Deveci, Agm., s. 30.

insanlara özgürlük ve hareket alanı sağlar, ancak bu özgürlüğün ve hareket alanının sınırlarını da yine iktidar belirler. Bu nedenle bilgi-iktidar ilişkisinde, bilgi modern toplumu bir disiplin toplumuna dönüştürmede iktidarın temel yönetim tekniği olarak işlev görür. Ancak bilginin aynı zamanda bireyin özgürleşmesi için iktidar baskısına karşı kullanabileceği önemli bir araç olduğu göz ardı edilmemelidir. Bilgi-iktidar ilişkisinde iç içe geçmiş ve bağlantılı bir yapı olduğu açıktır ve iktidar direnişi de bu yapı içinde yer alır. Dolayısıyla, güçlü karşısında insanın yaşam hakkını koruma ve insan haklarından feragat ederek kendini temsil etme hakkını iktidara bırakma süreci, bilginin iktidarın sürdürülmesi ve normalleştirme sürecine uyumlu bireyler yaratılması açısından değerlidir. Bu karmaşık ilişki, modern toplumun nasıl şekillendirildiğini ve yönetildiğini anlamada kritik bir öneme sahiptir.¹⁴⁹

1.4. Hakikat Oyunu

Michel Foucault'nun özne ve iktidar kuramı, onun felsefi düşüncesinin merkezinde yer alır ve özellikle modern toplumlardaki iktidar ilişkilerini anlamak için kritik bir çerçeve sunar. Foucault, öznenin iktidar tarafından nasıl şekillendirildiğini ve iktidarın özne üzerinde nasıl bir hakimiyet kurduğunu irdeler. Foucault, "hakikat oyunları" kavramını, öznelere kendilerini ve diğerlerini nasıl konumlandıklarını, bu konumlandırmaların sosyal ve iktidarsal pratiklerle nasıl iç içe geçtiğini açıklamak için kullanır. Bu oyunlar, öznelere hakikatleri nasıl ürettiğini, kabul ettiğini ve içselleştirdiğini; dolayısıyla da kendilerini nasıl iktidarın bir parçası olarak inşa ettiklerini gösterir. Foucault için hakikat, mutlak değil, iktidar ilişkileri tarafından üretilen ve sürdürülen bir yapıdır. Böylece, hakikat oyunları, bireylerin ve toplulukların gerçekliklerini nasıl algıladıkları ve yorumladıkları üzerine kuruludur.¹⁵⁰

Foucault, iktidarın sadece baskıcı bir mekanizma olarak işlemediğini; aynı zamanda üretken olduğunu ve bireylerin kimliklerini, arzularını ve bilgilerini şekillendirdiğini vurgular. İktidarın bu üretken yönü, öznenin kendini tanımlamasında ve sosyal normlar içinde yer edinmesinde kritik bir rol oynar. Hakikat oyunları, iktidarın bu üretken işlevini somutlaştıran pratiklerdir ve bireylerin kendilerini nasıl anladıkları, nasıl bir özne oldukları ve bu özelliklerini nasıl ifade ettikleri ile doğrudan ilgilidir. Örneğin,

¹⁴⁹ Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Baki Güçlü (Ankara: Ark Yayınları, 1995), s. 93.

¹⁵⁰ Bircan, Ufuk. "Michel Foucault-Hermenötiğin Kökeni." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2018): 361-363.

belirli bir tarihî dönemde veya kültürel kontekstte kabul edilen cinsel kimlik normları, Foucault'nun analizinde hakikat oyunlarının bir parçası olarak ele alınır. Bu normlar, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl içselleştirdiklerini şekillendirir. Foucault'nun perspektifinden bakıldığında, cinsel kimlikler ve tercihler aslında iktidarın sürekli olarak yeniden ürettiği ve modifiye ettiği sosyal yapıların bir ürünüdür. Bu bağlamda, bireylerin kendi kimliklerini keşfetme ve ifade etme süreçleri, Foucault'nun deyişiyle "kendini teknoloji" olarak adlandırılan bir süreçtir. Bireyler, iktidarın sunduğu hakikat rejimleri içinde kendilerini şekillendirirken, aynı zamanda bu rejimlere meydan okuyabilir ve alternatif hakikatleri keşfedebilirler. Bu süreç, özne ile iktidar arasında dinamik bir etkileşim alanı yaratır ve öznenin sürekli kendini yeniden tanımlamasına olanak tanır.¹⁵¹

1.5. Sorunsallaştırma

Michel Foucault'nun felsefi çerçevesi içinde "sorunsallaştırma" kavramı, özellikle bireylerin ve toplumların belli bir olgu, kavram ya da uygulamayı nasıl problematik bir durum olarak algılayıp üzerinde düşündüklerini ve bu sürecin sonucunda nasıl yeni anlayışlar ve pratikler geliştirdiklerini incelemek için kullanılır. Sorunsallaştırma, Foucault'nun düşüncelerinde, iktidar yapıları ve bilgi üretimi süreçleriyle yakından ilintilidir ve bireylerin kendilerini ve çevrelerini nasıl algıladıkları üzerinde derin etkilere sahiptir. Sorunsallaştırma, Foucault'ya göre, bireylerin veya toplulukların, toplumsal normlar, değerler ve inançlar çerçevesinde kabul edilmiş pratikleri sorgulamaya başladıkları bir süreçtir. Bu süreç, bireylerin ve toplumların var olan durumları yeniden değerlendirmelerini, mevcut iktidar yapılarını ve bilgi rejimlerini sorgulamalarını ve bu yapılar içerisinde kendilerine dair yeni anlayışlar geliştirmelerini sağlar. Sorunsallaştırma, var olanı yalnızca sorgulamakla kalmaz, aynı zamanda alternatif düşünce ve pratiklerin ortaya çıkmasına olanak tanır. Foucault'nun çalışmalarında sorunsallaştırma, özellikle tıp, hukuk ve psikoloji gibi disiplinlerdeki uygulamaların nasıl toplumsal norm ve iktidar ilişkileri tarafından şekillendirildiğini göstermek için bir araç olarak ön plana çıkar. Örneğin, Foucault cinsellik üzerine yaptığı çalışmalarda, Batı toplumlarında cinselliğin nasıl bir sağlık ve ahlak sorunu olarak inşa edildiğini ve bu insanın bireylerin bedenleri ve arzuları üzerinde nasıl iktidar

¹⁵¹ Ceylan Can. "Foucault ve İronik Özgürlük." *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 51 (2015): 187.

kurduğunu detaylı bir şekilde analiz eder. Bu tür bir sorunsallaştırma, cinselliğin tarihsel ve kültürel olarak nasıl değişken bir kavram olduğunu ve iktidarın bu değişkenliği nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar.¹⁵²

Bu süreçte, sorunsallaştırma aynı zamanda bir özgürleşme pratiği olarak işlev görür. Bireyler ve gruplar, mevcut gerçekliklerini ve bu gerçekliklerin iktidar tarafından nasıl şekillendirildiğini sorgulayarak, daha önce göz ardı edilmiş veya bastırılmış alternatif bilgileri ve yaşam biçimlerini keşfetme fırsatı bulurlar. Bu, Foucault'nun "özneleştirme" ve "direniş" kavramlarıyla da yakından bağlantılıdır; zira sorunsallaştırma, bireylerin kendilerini iktidarın nesnesi olmaktan çıkarıp, aktif ve bilinçli özne haline gelmelerine olanak tanır. Ayrıca sorunsallaştırma, toplumsal değişim ve ilerleme için de hayati bir öneme sahiptir. Toplumsal pratiklerin ve inançların sorgulanması yoluyla evrim geçirir ve bu sorgulama süreci, toplumsal adalet ve eşitlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynar. Foucault'nun tıp tarihine dair çalışmaları, tıbbi uygulamaların nasıl toplumsal ve ekonomik faktörler tarafından şekillendirildiğini ve bu uygulamaların bireyler üzerinde nasıl iktidar kurduğunu açığa çıkararak, sağlık alanında nasıl daha adil ve etik pratiklerin geliştirilebileceğine dair önemli ipuçları sunar.¹⁵³

1.6. Dispositif

Michel Foucault'nun düşünce yapısında "dispositif" (aygıt), onun anahtar kavramlarından biridir ve toplumda iktidarın nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olan kritik bir analitik araç olarak işlev görür. Dispositif, çeşitli unsurların—kurumlar, idari kararlar, kanunlar, bilimsel ifadeler, felsefi, moral ve filantropik önermelerin—bir araya gelmesiyle oluşan heterojen bir yapıdır. Bu yapı, toplumda belirli bir amaca hizmet etmek üzere ortaya çıkmıştır; iktidarın bilgi ile nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal pratiklere nasıl yön verdiğini gösterir. Foucault, dispositif kavramını, iktidarın sadece baskı araçlarıyla değil, aynı zamanda bilgi üretimi ve dağıtımı yoluyla nasıl işlediğini ortaya koymak için kullanır. Dispositif'in merkezinde iktidarın nasıl "akıllandığını" ve toplumsal yaşamın her alanına nasıl nüfuz ettiğini açıklamak yer alır. Dispositif, Foucault'nun analizlerinde, iktidarın sadece zorlayıcı olmadığını, aynı zamanda üretken ve yönlendirici olduğunu gösteren bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu yapı, bireylerin

¹⁵² Cevriye Demir Güneş, "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar." *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21 (2013): 59.

¹⁵³ Cevriye Demir Güneş, *Ağm.*, 61.

davranışlarını şekillendirir, onların düşüncelerini yönlendirir ve toplumsal normları belirler. Örneğin, Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu" adlı çalışmasında, modern ceza sisteminin nasıl bir dispoitif olduğunu ele alır. Cezaevi sistemi, hukuki ve idari düzenlemeler, bilimsel raporlar ve eğitim politikaları gibi bir dizi farklı unsuru içerir. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, bireyler üzerinde disiplin ve kontrol sağlayan bir yapı oluşturur. Dispoitif bu bağlamda, bireylerin davranışlarını normatif çerçeveler içinde şekillendirir ve sosyal düzeni sürdürmek için kullanılır.¹⁵⁴

Foucault için dispoitif aynı zamanda bir kriz yönetimi aracıdır. Toplumsal, bilimsel veya ekonomik krizler ortaya çıktığında, dispoitifler bu krizlere cevap vermek ve toplumsal yapıları yeniden düzenlemek için devreye girer. Bu süreçte, iktidar yapıları mevcut durumu stabilize etmek veya yönlendirmek için çeşitli stratejiler geliştirir. Bu stratejiler, toplumu yeniden yapılandırmak ve iktidarın sürekliliğini sağlamak için bilgi ve güç kullanımını içerir. Bu kavram, aynı zamanda Foucault'nun "biyo-iktidar" teorisini anlamamıza da yardımcı olur. Biyo-iktidar, toplumun biyolojik ve demografik özelliklerini yönetmeye yönelik bir iktidar formudur. Dispoitif, biyo-iktidarın toplum üzerinde nasıl etkili olduğunu gösteren araçlardan biridir. Örneğin, sağlık politikaları, nüfus kontrol programları ve eğitim sistemleri gibi unsurlar, toplumun biyolojik ve demografik yapısını şekillendiren dispoitifler olarak işlev görür.

1.7. Panoptikon

Michel Foucault'nun iktidar teorileri arasında belki de en çok ilgi çeken kavramlardan biri, "Panoptikon" olmuştur. Bu kavram, Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış ideal bir hapishane modelinden alınmıştır. Foucault, "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde Panoptikonu, modern iktidarın işleyişini anlamak için bir metafor olarak kullanır. Panoptikon, gözetleme kulesi ve çevresindeki hücrelerden oluşan dairesel bir yapıdır ve bu yapı, gözetlenenlerin sürekli izlendiğini hissetmelerini sağlar, ancak onlar gözetleyeni göremezler. Bu mimari düzen, izlenen kişiler üzerinde sürekli bir iktidar ve kontrol mekanizması işletir. Foucault, Panoptikon modelini, iktidarın nasıl daha az görünür ancak daha etkili bir şekilde işlediğini göstermek için kullanır. Bu model, modern toplumların nasıl "gözetim toplumlarına" dönüştüğünün de bir göstergesidir. Panoptikon, iktidarın bireyler üzerinde açık bir zorlama kullanmadan nasıl

¹⁵⁴ Ricky Wichum, "Security as Dispoitif: Michel Foucault in the Field of Security" *Foucault Studies* (2013): 167.

içselleştirildiğini ve bireylerin kendi kendilerini nasıl denetlediklerini anlamamıza yardımcı olur. Bu süreçte, iktidar gözetlenenleri sürekli izleme tehdidi altında tutarak, onları belirli kurallara ve normlara uymaya zorlar. Foucault'nun analizi Panoptikonun sadece fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda toplumun genelinde işleyen bir gözetim ve kontrol mekanizması olduğunu ortaya koyar. Modern toplumlar, teknolojinin de yardımıyla, Panoptikonun temsil ettiği gözetim mekanizmalarını çeşitli şekillerde benimsemiştir. Kamera sistemleri, elektronik izleme, veri toplama ve işleme gibi teknolojik araçlar, Foucault'nun bu teorisini günümüzde daha da relevan hale getirmektedir.¹⁵⁵

Bu gözetim sistemi, bireylerin özgürlüklerini kısıtlar ve toplumda bir "normalleştirme" süreci yaratır. Bireyler, sürekli olarak neyin normal ve kabul edilebilir olduğunu gözetleyen bir iktidar tarafından değerlendirilirler. Bu değerlendirme, bireylerin davranışlarını şekillendirir ve onları, toplumsal normlara uymaya daha yatkın hale getirir. Bu süreçte bireyler, kendi özgürlüklerini kısıtlayan normları içselleştirir ve toplumda uyumlu bir şekilde işlemeleri sağlanır. Foucault, Panoptikonun modern toplumların temel özelliklerinden biri olarak nasıl iktidarın görünmez elleri tarafından yönetildiğini vurgular. İktidar, bireylerin zihinlerine ve bedenlerine nüfuz eder ve onları, herhangi bir fiziksel müdahaleye gerek kalmadan yönlendirir ve kontrol eder. Bu, iktidarın daha sofistike ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar çünkü bireyler artık kendi denetleyicileri olarak işlev görürler.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Thomas Mathiesen, *"The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited."* Surveillance, Crime and Social Control. Routledge, 2017. 52.

¹⁵⁶ Thomas Mathiesen, A.g.e. 53.

İKİNCİ BÖLÜM

BEN DANİEL BLAKE VE ÜZGÜNÜZ SİZE ULAŞAMADIK FİLM ANALİZLERİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Sinema, tüm sanat dallarında olduğu gibi estetik kaygılar güderek ürün veren bir sanat alanı olsa da insan merkezli olduğundan toplumsal öğelerden zorunlu olarak beslenmektedir. Bu nedenle filmlerin, büyük oranda toplumsal olayları ve bizzat toplumu konu edindiği söylenebilir. Birçok konuda çalışma yapan fakat toplumu merkezine alan Fransız düşünür Michel Foucault ve onun özne ve iktidar kuramı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Foucault'nun iktidara getirdiği yeni tanımlama, özneyi algılayış biçimi ve sunduğu kavramlar toplumun analizi bakımından önemli olduğundan, film analizinde de aydınlatıcı bir perspektif sunacağı varsayılmıştır. Bu sorunsaldan yola çıkarak bu çalışma, özne ve iktidar kavramlarını tartışarak sinema alanındaki toplumsal ilişkilerde bu kavramların görünürlüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda filmlerde aranarak cevaplanmak üzere aşağıda yer verilen sorular belirlenmiştir:

- Foucault'nun iktidarı günlük hayatta nasıl işlemektedir?
- İktidarın Foucaultcu bakışla merkezsiz ve her yerde oluşu özneyi nasıl etkilemektedir?
- İktidarın gerçekleşmesindeki en güçlü faktör olan ekonomi, özneyi hangi ölçüde belirlemektedir?
- Özne deneyimin inşasında Foucault'nun iktidarı nasıl bir rol üstlenmektedir?
- Foucaultcu iktidar özneyi hangi faktörlerle belirlenen özne olarak konumlandırmaktadır?

- Panoptikon öznel deneyimin inşasında ve iktidarla olan ilişkisinde belirleyici midir?

2.2.Araştırmanın Önemi

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan düşünür Michel Foucault ile ilgili yapılan literatür taramasında çeşitli bilim dallarında birçok çalışmaya rastlanmıştır. Sayıca hepsine yer vermek mümkün olmadığından farklı anabilim dallarından örneklerle yer verilerek Foucault çalışmalarının yelpazesine dair bir fikir oluşturmak amaçlanmıştır. Felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi gibi öne çıkan alanların yanı sıra din, hukuk, görsel sanatlar, eğitim bilimleri vb. alanlarda da çalışmalar mevcuttur. Yapılan literatür taramasından derlenen çalışmalar şu şekildedir:

Canan Yazar'ın (2023) *“Michel Foucault'da Soykütük Yöntemi ve Kendilik Bakımı”* isimli doktora tezinin birinci bölümünde soykütüğü anlamak için tarihçesi, ikinci bölümde modern iktidar düzenekleri, üçüncü bölümde de kendilik etiğinin düzeni irdelenmiştir. Hatice Tezer Asan'ın (2013) *“Türk Eğitiminde İktidar-Eğitim İlişkileri ve İnsan Yetiştirme Politikalarının Michel Foucault'un Panoptikon Metaforuna Göre İncelenmesi: 1795-1946”* isimli doktora tezinde Foucault'nun iktidar-bilgi perspektifinde okullarda uygulanan disiplin anlayışı, eğitim işlevleri ve eğitim aracılığıyla yetiştirilmek istenen insan algısı incelenmiştir. Umut Koloş'un (2012) *“Michel Foucault'nun İktidar Analizinde Hukukun Yerinin Belirlenmesi”* isimli yüksek lisans tezinde Foucault'nun pozitif ve üretken olarak tanımladığı yeni iktidar anlayışının, özne ve hakikati üretmesi hususunda hukukun boyutu ve oynadığı rol tespit edilmeye çalışılmıştır. Asude Canalp'ın (2018) *“Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar”* isimli yüksek lisans tezinde sanat olgusu bağlamında iktidar tartışılmış; panoptikondan hareketle sanat ve iktidar meselesine bakılmıştır. Nurbanu Başmanav'ın (2019) *“Michel Foucault'nun Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi”* isimli yüksek lisans tezinde modanın kültürel dönüşüm süreçleri, Foucault'nun sınıf temelli olmayan iktidar tanımı ve lüks markaların adaptasyon süreçleri incelenmiş; gelecekte marka stratejilerine yön verme amacıyla hedef tüketicinin satın alma hareketleri ilgili raporlardan veri analizleri alınarak yorumlanmıştır. Serdar Uslu'nun (2003) *“Michel Foucault'un Tarih Anlayışı”* isimli

yüksek lisans tezinde Foucault'yu etkileyen düşünürler ele alınmış, Foucault'nun kavramları ve eserleri tarih anlayışını ortaya koymak adına tartışılmıştır. Bilge Durutürk (2018) "*Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu*" isimli makalesinde Foucaultcu yaklaşımla iktidar, özne ve birey arasındaki ilişkinin nasıl ilerlediği incelenmiştir. İbrahim Aksakal'ın (2022) "*Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck'in 'Risk Toplumu' ve Michel Foucault'un 'Disiplinci İktidar' Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme*" isimli makalesinde pandemi süreci hem risk toplumu ile ilişkilendirilerek açıklanmış hem de pandemi sürecinde alınan tedbirler Michel Foucault'un disiplinci iktidar kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mustafa Dikmen (2021) "*Felsefi Bir Sorun Olarak Entelektüel: Michel Foucault ve Edward Said'in Entelektüel Algısı*" isimli makalesinde öncelikle entelektüelin gelişimi, düşünürlerin dönemine ait entelektüel tartışmaları açıklanarak iki düşünürün entelektüel algısı karşılaştırılmıştır. Uğur Daştan'ın (2020) "*Çağdaş Sosyal Hizmet Çalışmalarının Felsefi ve Tarihsel Uğrağı: Michel Foucault*" isimli makalesinde Foucault'nun tımarhane, klinik ve hapisane örneklerinde sosyal hizmetlere yönelik çalışmalar yaptığından hareketle sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren kurumların teorik ve pratik açıdan gelişim öykülerine; bu öykülerin günümüzdeki sosyal hizmet çalışmalarındaki teori ve pratiklere katkılarına odaklanılmıştır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan Ken Loach Sinemasına dair yapılan literatür taramasında ise öne çıkan çalışmalar şu şekildedir: Onur N. Orhangazi'nin (2012) "*Politik Sinema Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Demiryolculardan Postacılara Ken Loach Sineması*" isimli yüksek lisans tezinde egemen sinema anlayışı ve politik sinema tartışmaları açıklanarak Ken Loach'un bu bağlamda seçilen filmleri sosyolojik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Müzeyyen Gümüş'ün (2019) "*Politik Sinemasında İşçi Sınıfı Temalarının İşlenişi: Ken Loach Sineması*" isimli yüksek lisans tezinde sinema ve politika kavramları tarihsel bağlamda incelenerek bunun yönetmen sinemasına yansımaları irdelenmiştir. Özkan Emre'nin (2023) "*Auteur Kuramı Bağlamında Ken Loach Sineması*" isimli yüksek lisans tezinde Loach'un yaratıcı bir yönetmen olup olmadığı örneklemler olarak seçilen filmler incelenerek, Sarris ve Bazin'nin yaklaşımları çerçevesinde ortaya konmuştur. Edip Cevahir Moroğlu'nun (2023) "*Ken Loach Filmlerinde Üçüncü Sinemanın İzleri Üzerine Bir İnceleme*" isimli yüksek lisans tezinde 1960'larda ortaya çıkan üçüncü dünya sineması kavramıyla Ken Loach filmleri

incelenmiş ve bu bağlamda okunup okunamayacağı tartışılmıştır. Fuat Man'ın (2023) *“Sanatsal Temsillerin Ders Materyali Olarak Kullanımı: ‘Çalışma İlişkileri’ Alanı İçin ‘Ken Loach Filmleri’ Örneği”* isimli makalesinde içerik analizi metodu kullanılarak Ken Loach'un dört filmi incelenmiş ve çalışma ilişkileri ile ilgili derslerde bu filmlerin materyal olarak kullanılıp kullanılamayacağı irdelenmiştir. Zuhale Akmeşe ve Özlem Arda'nın (2020) *“Ken Loach Sinemasında ‘Özgürlük Teması’ ve ‘Özgürlük Rüzgârı’ Filminin Çerçeveleme Çözümlemesi”* isimli makalelerinde nitel araştırma yöntemi olan çerçeveleme çözümlemesi ile yönetmenin seçilen filmi politik sinema bağlamında analiz edilmiştir. Neşe Kaplan ve Ali Barış Kaplan'ın (2011) *“‘Mücadele ve Direnişin’ Cesur Ajansı Ken Loach'un Sinemasında İnsanın ‘Özgürleşme’ Sorunu: Psikanalitik Yöntemle ‘Ülke ve Özgürlük’ Filmi Analizi”* isimli makalelerinde yönetmenin sinemasının genel özellikleri açıklanarak seçilen film psikanalitik yöntemle çözümlenmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda Michel Foucault ve Ken Loach sineması üzerine birçok alanda ve konuda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Fakat toplumsal olayları irdelemeye yepyeni bir olanak tanıyan Fransız düşünür Foucault'nun özne ve iktidar kuramı ile toplumsal olayları filmlerine temel dert edinmiş İngiliz yönetmen Ken Loach'u bütünleştirici bir çalışmaya rast gelinmemiştir. Yönetmenin sinemasının özne ve iktidar kuramı bağlamında incelenmesinin faydalı ve gerekli olacağı varsayımından hareketle bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Foucault'nun özne ve iktidar kuramının geniş perspektiften irdelenmesi ve bu doğrultuda araştırma nesnesi olan iki filmin incelenerek, Ken Loach sinemasında kuramın analiz edilmesi çalışmayı önemli kılmaktadır.

2.3.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada Michel Foucault'nun özne ve iktidar kuramının sinema filmlerindeki toplumsal olaylar veya ilişkilerde görünür olup olamayacağı irdelenmektedir. Bu nedenle toplumsal öğeler barındıran, biçimden ziyade içeriğiyle öne çıkan bir yönetmen sineması tercih edilerek örneklem oluşturulmuştur. Filmografisine bakıldığında özgürlük, emek, işçi sınıfı gibi toplumsal temalarla tanınan Ken Loach'un sinemasal evreni çalışmanın örneklemine oluşturmak üzere seçilmiştir. Loach'un özne ve iktidar kuramı bağlamında incelenmesine uygun olacağı varsayımından hareketle, *Ben Daniel*

Blake (I Daniel Blake, 2016) ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık (Sorry We Missed You, 2019)* filmleri araştırma nesnesi olarak seçilmiştir.

2.4. Araştırmanın Yöntemi

Özne ve iktidar kuramı bağlamında Foucaultcu bakışla çözümlenecek bu çalışma, nitel bir çalışmadır. Film analizlerinde sıklıkla rastlanılan sosyolojik çözümlemelerden yararlanılmaktadır. Sinema filmleri sosyal bir sanatın ve kültürün ürünü olduğundan bu çerçevede incelenmesine uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Sosyolojik film analizi, sosyal değerlerin toplumsal olaylar vasıtasıyla filmlerde nasıl yansıtıldığını ve somutlaştırıldığını irdelemektedir. Sosyolojinin gelişimine paralel bir biçimde gelişen sosyolojik inceleme yöntemleri, sosyal yapı içindeki öğelerle filmlerin içerikleri arasındaki ilişkileri inceleyerek sosyal yapının çözümlenmesinde dikkate değer düşünceler öne sürmektedirler.¹⁵⁷ Sosyolojik film eleştirisi, yargılama yapmaksızın yalnızca toplumsal ilişkiler ve olayların resmedilmesine, yorumlanmasına olanak sağladığından sinema çalışmalarında sıkça yararlanılan bir yöntem olmuştur. Araştırma nesnesi olan filmlerin sosyal ve kültürel manada bir toplumun ürünü olduğu düşünüldüğünde bu yöntemden yararlanmak oldukça yerinde bir tercih olmaktadır. Ayrıca filmleri toplumsal mananın haricinde bireyin toplumsal konumu bakımından incelemeye de olanak sağlamaktadır. Sosyolojik film eleştirisi, filmlere bireyin kendisini, sosyal rollerini, içinde yer aldığı toplumun değerlerini anlama ve edinme arası olarak bakmaktadır.¹⁵⁸

Sosyolojik film analizinin yanı sıra Foucaultcu bir bakış katmak adına kavramlar dahil edilerek analiz genişletilmiş ve kavramlarla sosyolojik film analizi yapılmıştır. Bu bağlamda birinci bölümde açıklanan Foucault'nun özne, belirlenen ve belirleyen özne, entelektüel özne, söylemsel bir ürün olarak özne, iktidar, biyo-iktidar ve panoptikon kavramı analizi zenginleştirmek ve Foucaultcu perspektifi güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

2.5. Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Analizi

2019 yılında gösterime gören *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmi Ken Loach yönetmeliğinde çekilmiştir. Filmin yapımcısı Rebecca O'Brien'dır. Çekimleri

¹⁵⁷ Zafer Özden, *Film Eleştirisi*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004), s.155

¹⁵⁸ Zafer Özden, A.g.e., s.160

İngiltere'nin New Castle bölgesinde yapılan filmin konusu da bu bölgede geçmektedir. Ekonomik olarak geçimini zor sağlayan bir ailenin yaşadığı sıradan olayları anlatan film, 2019 Cannes Film Festivali'nde film Altın Palmiye ödülü için yarışmıştır. Filme dair diğer künye bilgileri ve film afişi aşağıda verilmektedir.¹⁵⁹

2.5.1. Filmin Künyesi

Yönetmen: Ken Loach

Yazar: Paul Laverty

Yapımcı: Rebecca O'Brien

Görüntü Yönetmeni: Robbie Ryan

Kurgu: Jonathan Morris

Müzik: George Fenton

Gösterim Tarihi: 16 Mayıs 2019

Ülke: Birleşik Krallık, Fransa, Belçika

Oyuncular: Kris Hitchen, Debbie Honeywood, Rhys Stone, Katie Proctor¹⁶⁰

¹⁵⁹wikipedia.orghttps://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Czg%C3%BCn%C3%BCz,_Size_Ula%C5%9Fama_d%C4%B1k Erişim 1.5.2024.

¹⁶⁰sinemalar.com *Üzgünüz Size Ulaşamadık* Film Afişi <https://www.sinemalar.com/film/257362/sorry-we-missed-you> Erişim 1.5.2024.

Görsel 2. 1 : Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Afışı

Kaynak: Ekran Alıntısı

2.5.2. Filmin Özeti

Filmde genel olarak bir işçi ailesinin yaşadığı ekonomik sorunlar ve bu sorunların yaratmış olduğu aile içi ilişkiler konu edinilmektedir. Bu bağlamda Turner ailesi, 2008 ekonomik krizinden süre gelen maddi sıkıntılarla boğuşmaktadırlar. Borç içinde olan ailenin babası Ricky, herhangi bir eğitime sahip olmadığından devamlı bir mesleği yoktur, çeşitli işlerde çalışmaktadır. Son olarak kargo şoförü olarak işe başlar fakat iş için minibüs alması gerekmektedir. Teminat için ise evde bakım hemşiresi olan eşi Abbie'nin işe giderken kullandığı arabayı satmak zorunda kalmalarıyla yaşamları iyice zor bir hal almıştır. Ricky'nin yeni işinde teslimat süreleriyle ilgili ciddi bir baskı görür ve bu stres tüm aileyi etkilemektedir. Aslında Ricky'nin amacı kendisine bir ev alabilmektir. Bu hedefle hareket eden Ricky kendi işinin sahibi olmak düşüncesiyle

klasik işveren ilişkilerinin olmadığını düşündüğü kargo işine girmiştir. Eşinin arabasını da bu amaçla satmıştır. Ancak bu işte paketlerin yetişmesi ve verimlilik oldukça önemli olduğundan bu çalışma şartları Ricky üzerinde baskının oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan arabasından olan Abbie adresler arasında gidip gelmesi gerektiğinden işini yapmakta zorlanmaya başlamıştır. Gerilim oğulları Seb'in okulu asması ve yasadışı grafiti yapmasıyla iyice tırmanmıştır. Aralarında yaşanan tartışmanın ertesi günü kaybolan anahtardan ötürü Ricky Seb'i suçlarken, evin küçük kızı Liza Jane ağlayarak anahtarı sakladığını itiraf etmiştir. Ricky'nin teslimat sırasında saldırıya uğraması ve hastanelik olmasıyla ciddi bir trajedi yaşanmıştır. Soygun sırasında barkod okuyucusu parçalandığı için 1000 sterlinden fazla para cezası almıştır. Bu borç da eklenince Ricky'nin yaralarına rağmen işe gitmeye çalışmasıyla film son bulmaktadır.

2.5.3. Filmin Çözümlemesi

Film, genel anlamda ekonomi zorluklar çeken bir ailenin yaşantısını konu edindiğinden gündelik hayatın içindeki iktidar mekanizmaları örtük bir şekilde tasvir edilmektedir. Söz konusu iktidar olduğunda akla öncelikle Marksist anlamdaki devlet ve politik güç aygıtları gelse de Michel Foucault'un görünmez, her zaman her yerde olarak tanımladığı esnek iktidar yapıları gündelik hayatın her anında öznenin kurulmasında etkili olmaktadır. Film bu çerçevede incelendiğinde sıradan bir Avrupa şehrinde ekonomik zorluklar çeken ailenin yaşamı konu edinse de bu aileyi sosyolojik bir kurum olarak da bireysel öznel olarak kuran ve etkileyen mikro iktidar mekanizmalarını da anlatmaktadır.

Ricky bir yandan işsizlikle, diğer yandan da ailesine iyi bir yaşam sürdürmek için mücadele etmektedir. Ailenin babası olarak Ricky'nin üzerindeki en önemli baskı ve stres aslında geçim sorunudur. Diğer sorunların (örneğin eşiyle olan ilişki sorunları ya da çocukların akademik ve sosyal gelişimlerine dair sorunlar) bu ana soruna eklenmiş sorunlar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla filmde çalışma şartları bakımından kapitalizmin de tartışıldığı görülmektedir. Ricky ve ailesi kapitalizm çarkı içindeki birçok sıradan aileden sadece birisidir. Diğer örneklerin de Ricky'nin ailesi gibi iktidar mekanizmaları çerçevesinde şekillendirildiği söylenebilir. Filmde işverenler, bir devlet mekanizması olmasalar da iktidar gücü olarak öznenin belirlenmesinde son derece etkili mikro iktidar mekanizmalarıdır. Bu bağlamda filmde bir yandan kapitalist

anlamdaki iktidarın baskısı gözlemlenirken, diğer yandan da bu baskının görünmeden her yere yayılan özneyi kurucu etkileri görülmektedir. Bu etkilerden sadece Ricky değil tüm ailesi nasibini alarak, iktidar ilişkilerinin dışına çıkamadıkları gibi, bu belirlenimleri ve pratikleri yeniden üretmenin kısır döngüsü içinde kalmaktadırlar.

Görsel 2. 2: *Üzgünüz Size Ulaşamadık* Filmi Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Filmin ana karakterlerinden birisi olan Ricky işçilik yapmaktadır. Ancak Ricky vasıfsız bir işçi olduğundan birçok işe girip çıkmıştır. Bu bağlamda Ricky, aslında gündelik hayatta sıklıkla karşılaşılan karakterlerden birisi olarak kendine daha iyi bir iş kurmak istemektedir. Kargo şirketine taşıyıcı olmak için bu yüzden başvurmaktadır. Filmin ilk sahnesinde Ricky'nin bir iş görüşmesinde olduğu anlaşılmaktadır. Ricky birçok iş değiştirmiş, bu işlerde beklediği ekonomiyi ve rahatlığı bulamamıştır. Ancak Ricky işsizlik maaşı almayı da kendisine yedirememekte, bunu onursuz bir davranış olarak tanımlamaktadır. Ricky, kargo işini yapmak için gittiği yerde şöyle bir diyalog geçmektedir:

Ricky: “Her işte çalıştım. Aklına ne geliyorsa yaptım. Çoğunlukla inşaat işleri. Temel inşaat, drenaj, kazı, planlama, beton dökme, çatı kaplama, döşeme, asfaltlama, plaka döşeme, tesisat, marangozluk. Mezar bile kazdım. Hepsini yaptım.”

İş veren: Neden vazgeçtin o halde?

Ricky: Bilirsin arkanda seni izleyen biri hep vardır.

Bu diyalogda, Ricky'nin birçok farklı işte çalıştığı ve her işte gözetim altında olduğuna dair hissettiği baskıdan bahsettiği görülmektedir. Ricky'nin *"Arkanda seni izleyen biri hep vardır."* ifadesi, panoptisizm kavramı çerçevesinde önemli bir anlam taşır. Panoptisizm, iktidarın sürekli ve her yerde olduğunu hissettiren bir gözetim mekanizmasıdır. Bu sistemde, bireyler sürekli olarak gözetlendiklerini düşündükleri için kendi davranışlarını düzenlerler. Ricky'nin bu ifadesi, işçi olarak çalışırken patron veya üst düzey yöneticilerin sürekli gözetimi altında hissettiği baskıyı yansıtmaktadır. Bu gözetim, işçilerin sürekli olarak kontrol edildiklerini hissetmelerine neden olur ve bu durum, bireylerin özgür iradelerini kısıtlar. Ricky'nin bu durumdan kurtulmak istemesi, Foucault'nun iktidar mekanizmasını tanımlarken vurguladığı özneleşme süreci ile ilgilidir. Foucault'ya göre, iktidar ilişkileri, bireyleri belirli normlara uygun davranmaya zorlayarak onları şekillendirir ve özne haline getirir. Bu bağlamda, Ricky'nin özgür olmak istemesi ve sürekli gözetim altında çalışmaktan vazgeçmesi, panoptik gözetimin bireyler üzerindeki etkilerini ve bireylerin bu etkilerden kaçma çabalarını göstermektedir. Ricky, işçi olarak sürekli izlenmekten kaçınarak, kendi özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazanma arzusunu dile getirmektedir. Bu tutum, Foucault'nun iktidar mekanizmalarının bireyler üzerinde kurduğu baskıya karşı direnme ve özgürleşme çabalarını açıklamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Filmin bu giriş bölümünde iktidar, işveren forumunda işçi ise karşısında oturan pozisyonundadır. Dolayısıyla bu pozisyon ve inceleme iktidarın Foucaultcu tanımından daha çok Marx tanımına daha uygun görünmektedir. Ancak *"Bilirsin arkanda seni izleyen biri hep vardır."* ifadesi, bir yandan da tam olarak Foucault'nun belirsiz olan iktidar tanımına gönderme olarak okunabilmektedir. Belirsiz olan iktidar mekanizmaları ve bu mekanizmalardan doğan ilişkiler ise her yerde özneleri belirlemek için bulunmaktadır. Ricky iktidar düşüncesinden, baskısından ya da kendi ifadesiyle *"Bilirsin arkanda seni izleyen biri hep vardır."* düşüncesinden kurtulmak için yeni bir işe girmektedir.

Görsel 2. 3: *Üzgünüz Size Ulaşamadık* Filmi Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Bu işin, iktidar mekanizmalarını da takip ve denetleme mekanizmalarını da farklı bir yerden, yani Foucaultcu bir bağlamda kurduğu söylenebilir. Nitekim işveren konumundaki kişi Ricky'e "Sen klasik bir çalışan olmayacaksın, sen bize katılacaksın." demektedir. Bu bağlamda Ricky'nin şu ifadesi de son derece önemlidir: "Neden, kendi başıma çalışıp kendimin patronu olmayayım, dedim." İşverenin sen klasik bir çalışan olmayacaksın ifadesiyle Ricky'nin ifadeleri örtüşmektedir.

Foucault düşüncesinde iktidarın olmadığı bir yer olmadığı gibi, iktidar mekanizmalarının insanları çepeçevre kuşattığı unutulmamalıdır. İktidar güçlerinin özneyi birçok farklı şekilde belirlediğini düşünen Foucault'ya göre insanın kendini bu durumdan soyutlanması oldukça zor bir durumdur. Filmdeki işveren, bir anlamda Ricky'i bu iktidar ilişkilerinin dışına çıkarmayı teklif etmektedir. Ancak aslında teklif ettiği şey görünen ve baskın bir patron düşüncesinin lağvedilmesidir. Oysa yeni işinde de Ricky'nin çevresi iktidar mekanizmaları tarafından çevrilmiş olacaktır. Bu noktada işveren filmde şu ifadelere yer vermektedir:

İşveren: Seni işe almıyoruz. Sen bize katılıyorsun. Buna katılmak diyoruz. Bizim için değil bizimle çalışıyorsun. Yani bizim için araç kullanmıyorsun. Ama hizmet ediyorsun. İşe alım sözleşmesi yok. Performans ödevleri yok. Sadece teslimat standartlarından sorumlusun. Maaşın yok ama ücret var. Mesai saati yok müsait olman yeter. Bize

katılınca markamızda kendi dağıtım işini kuruyorsun. Kendi kaderini kendin belirliyorsun Ricky.

Bu ifadeler Ricky'nin kendi işinin patronu olacağını göstermektedir. Ancak bu yaklaşım iktidar ilişkilerine ve iktidar ilişkilerinin özneye olan etkileri bakımından sığ bir bakış açısı oluşturmaktadır. İşverenin ifadesi incelendiğinde iş görenlere dair çok temel bir özelliğin sağlandığı görülmektedir: otonomi ve özgürlük ilişkileri. Ricky de aslında kendi otonomisini tesis etmek için bu yola girmiştir. Amacı, iktidar ilişkilerinin görünen etki ve baskılarından sıyrılmasıdır. İşveren de tam olarak onun istediği şeylere yönelik bir iş tanımı ve iktidar tasviri sunmaktadır. Taşçıoğlu bu durumu şöyle irdelemektedir: “En başlarda Ricky'nin geleceğe biraz da olsa umutla bakmasına yol açan -ve kendi işinin sahibi olmanın getirdiği- özgürlük ve otonomi hissinin “neoliberal zamanlara” özgü bir yanılsama olduğu da böylelikle çok geçmeden ortaya çıkıyor.”¹⁶¹

İnsanın, bir iş gören olarak kendi işinin patronu olmak istemesi, başkalarına bağlı olma düşüncesinden kurtulmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak film genel olarak incelendiğinde Ricky ve ailesinin bu sarmaldan kurtulabildiği söylenemez. Çünkü iktidar, sadece işçi-işveren ya da halk-devlet arasında değil, her yerdedir. Dolayısıyla bu iktidar tek merkezli bir iktidar da olmadığından, insanın bir özne olarak etkilenmemesi söz konusu olamamaktadır. Dispositifler sadece söylemsel olarak değil, söylemsel olmayan bir biçimde de öznenin kurulmasında rol oynamaktadır. Özne, kendi otonomisini tesis etmek istediğinde de dispositiflerin sarmalından çıkamamaktadır.

Kendi işini ailesi için de kurmak isteyen Ricky'nin bir özne olarak kurulmasında, ailesinin ve aile ilişkilerinin de iktidar mekanizmalarından birisi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Daha öncede ifade edildiği üzere, Foucault için iktidar her yerde olan özneyi her an yeniden belirleyen güç ilişkileridir. Dolayısıyla ailesinden ve karısından etkilenmesi de söz konusu olmaktadır. Aile ve iktidar ilişkileri ele alınırken biyo-iktidar kavramına başvurmak gerekmektedir. Biyo-iktidar, Ricky ve çocukların ilişkisinde belirgin biçimde görülmektedir. Çocuklarını yetiştirme biçimleri ve eğitime pratikleri açısından da biyo-politik bir iktidarın etkisi altında olduğu söylenebilir.

¹⁶¹ İrem Taşçıoğlu, “Ken Loach, Gig Ekonomisi ve Yeni bir Etiko-Politik İmkânın Üzerine Notlar (III) Belki de İhtiyaç Duyduğumuz Bir İmdat Frenidir” (2020) <https://birikimdergisi.com/guncel/10070/ken-loach-gig-ekonomisi-ve-yeni-bir-etiko-politik-imkanin-uzerine-notlar-iii> Erişim 9.5.2024.

Ricky, karısı Abbie'nin arabasını satarak iş için gerekli parayı temin etmek istemektedir. Abbie, yaşlılara bakım hizmeti verdiğinden evler arasında gidiş geliş yapmaktadır. Teminat için araba satılınca işine otobüsle gidip gelmek zorunda kalmıştır. Anne-baba geç saatlere kadar çalıştığından çocuklarıyla ilgilenememektedirler. Bu durum çocukların okuldaki eğitimlerini aksatmalarına neden olmaya başlamıştır. Aile yapısının bu şekilde oluşmasında doğrudan bir şekilde ekonomik sorunlar etkili olsa da aslında çalışma saatleri bu şekilde olan binlerce benzer durumda insan bulunmaktadır. Bu durum iktidar ilişkilerinin aile kurumunu belirlediğini göstermektedir. Doğru ve önemli olan şey ailenin ekonomik geçimi olduğundan, iktidar ilişkileri, aile kurumunu ikincil hale getirmektedir. Yani ekonomi, aile kurumunu ikincil hale getirmektedir.

Aile üzerinde iktidar ilişkileri o kadar belirgin bir şekilde işlemektedir ki biyo-iktidarın doğrudan bir şekilde yaptırım uygulamasına gerek kalmamaktadır. Bu bağlamda hem Ricky hem Abbie hem de çocuklar bir aile olarak iktidar ilişkileri çerçevesinde yeniden kurulmaktadır. Ancak Ricky ayrıca yeni işinde iktidar alanları tarafından bir özne olarak yeniden kurulmaktadır. Ricky, kargo işletmesinde çalıştığından, elinde küçük tabletle barkodları okutarak ve evlere yetiştirerek daha çok kargo teslim etmek istemektedir. Her ne kadar kendi işinin patronu olmak için yola çıkmış olsa da kendisini yeni ve karmaşık bir iktidar sarmalının içinde bulmuştur. Ricky için tek iktidar biçimi yaptığı iş değildir. Bununla birlikte iş arkadaşları başka bir mikro iktidar alanı yaratarak bu açıdan da onun özneleşme pratiklerini etkilemektedir.

Benzer bir durum Abbie için de geçerlidir. Abbie, arabasını satmış olduğundan otobüsleri kullanmak zorunda kalmıştır. Biyo-politik iktidar bir sürece dönüşerek Abbie'nin işten eskisine göre çok daha yorgun gelmesine neden olmaya başlamıştır. Bu durum Abbie'nin de bir özne olarak yeniden kurulduğunu göstermektedir. Çocuklarla daha çok ilgilenen Abbie olduğundan Abbie'nin de içinde bulunduğu durumdan ötürü çocukların da etkilediği görülmektedir.

Aile ve biyo-iktidar ilişkileri söz konusu olduğunda dispoitif öyle belirsiz bir şekilde öznelere kurmaktadır ki, öznelere bu sürecin kendisini sorgulamayı aklından bile geçirmemektedir. Aile ve biyo-iktidar ilişkisinde, siyasal iktidarların çocuk yapılmasını teşvik etmesi ya da sınırlandırma getirmesi önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. Yani iktidar doğrudan bir şekilde insan bedenlerinin şekil almalarından, cinsel

hayatlarına kadar denetim ve gözetim altında tutmaktadır. Bu durum öznelere de buna göre şekil almasını gerektirmektedir. Özneler çoğu zaman bu dışsal zannedilen ama sosyal hayatın hep içinde olan mikro iktidarların vaaz ettiği gerçekliği sorgulamadan kabul etmektedir.

Film çerçevesinde incelendiğinde Abbie'nin, bir işten başka bir işe giderken otobüste kızını aradığı görülmektedir. Zamansal sorunları artan Abbie, çocuğunun kontrolünü fiziki anlamda sağlayamadığından yemek tarifini veya uyuması gereken saati telefonda iletmek zorunda kalmıştır. Aslında bu tür basit, sıradan sınırlama ve belirlemeler ailenin kendi inisiyatifi gibi görülse de bu tür noktalarda da mikro iktidarın belirleyici etkisi görülmektedir. Bu bağlamda iktidar öznelere uyku düzenine kadar hayatlarının içine girmektedir. Aslında iktidar ve biyo-politik yaklaşımlar, insanların beden algıları üzerinden oldukça belirgin bir şekilde işlemektedir.¹⁶² Nitekim gerek bedenin sportif faaliyetler çerçevesinde eğitilmesi gerekse de dış görünüş güzelliği için harcanan paralar, mikro iktidarın beden üzerindeki kurucu etkisini göstermektedir.¹⁶³

Ekonomik durumun aile yaşantısını doğrudan etkilediği bir diğer sahnede ise Abbie şöyle demektedir: "*Ama sen haftanın 6 günü, günde 14 saat çalışacaksın. Seni görmeyeceğim. Birbirimizi görmeyeceğiz.*" Bu ifadeler, iktidar ilişkilerinin aile yapısını da belirlediğini göstermektedir. Ailenin ekonomik durumu o denli öne çıkmaktadır ki aslında Ricky, ailesi için çalışsa da dönüp baktığında ailesinin eski durumunda olmadığını görecektir. Nitekim Abbie'nin içe kapanıklığı, kızının ödevlerini yapmamaya başlaması, oğlunun ise yasal olmayan bölgelerde duvar yazısı yazmaya başlaması değişimin somut örnekleridir.

İnsanlar bu tür iktidar durumlarına kendi istekleriyle katılmaktadır. Bu durum Marx ve Foucault'un iktidar yaklaşımlarındaki temel farkı da göstermektedir. Marksçı iktidar her zaman dışarıdadır ve merkezi bir yeredir. Bu durum onun alt edilebileceğine dair reçetelerin sunulmasını da kolaylaştırmaktadır. Ancak Foucault düşüncesinde ise iktidar tek bir merkezden hareket etmediğinden merkezsizdir. Dolayısıyla mücadele etme pratikleri farklılaştığı gibi aynı zamanda zorlaşmaktadır. Çünkü Foucault'nun iktidar pratikleri insanların ondan kaçmasını değil, ona katılmasını sağlamaktadır. Bu durum

¹⁶² Lütfiye Bozdağ, "Biyoiktidar Kavramı ve Ötekileştirmenin İki Kadın Karakterde Temsili "Meryem Ana ve Berfo Ana"', *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(5), (2013): 152-171

¹⁶³ Sibel Dağlar, (2019). "Biyoiktidar Konteksinde Güzellik Endüstrisinin Sosyolojik Değerlendirilmesi," (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 41.

iktidarın merkezsiz ve görünmez olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar, kendisini bu iktidar pratikleri içinde gerçekleştirdiğinden katılmak istemektedir.¹⁶⁴

Bu bağlamda Foucault'yla birlikte aynı dönemin bir diğer önemli ismi olan Bauman¹⁶⁵ düşüncesinde de iktidar akışkan bir form olarak değerlendirilmektedir. Bu durum insanların özellikle sosyal medya gibi mikro iktidar ölçeklerine kendi istekleriyle fazlasıyla katılması yönelimini doğurmaktadır.

Söz konusu gönüllü katılım, insanların kendi özgürlük alanlarını yaratmak için mücadele etmesinden de kaynaklanmaktadır. İktidar alanlarına insanların gönüllü katılımı Ricky'nin kargo şirketine girme isteğinde şöyle açığa çıkmaktadır: *“Seni işe almıyoruz. Sen bize katılıyorsun. Buna katılmak diyoruz. Bizim için değil, bizimle çalışıyorsun. Yani bizim için araç kullanmıyorsun... Bize katılınca markamızda kendi dağıtım işini kuruyorsun. Kendi kaderini kendin belirliyorsun Ricky.”*

Ricky'nin bu girişiminin temelinde daha iyi bir iş kurmak gibi ekonomik etmenler öne çıksa da diğer yandan da *“Kendi kaderini kendin belirliyorsun Ricky.”* repliğinde görüldüğü üzere otonomi isteği de ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu cümle Ricky'nin istediği bir amaçtır. Bu amaç insanların iktidar alanların sıyrılıp kendi otonomilerini tesis etmek istemeleridir. Çünkü iş ve sosyal hayat, insanların sadece ekonomik ihtiyaçlarını gördüğü alanlar değil, aynı zamanda kendilerini varoluşsal anlamda gerçekleştirdikleri yerlerdir. İşte bu durum Ricky'nin kargo şirketine, *iktidarına* gönüllü katılmasını sağlamıştır. Diğer bir deyişle burada olmak Ricky'e değer de katmaktadır. Bu sosyal değer için de iktidarın altında gönüllü bir şekilde girilmektedir.

Minibüs sürücülerinin müdürü Maloney onlara şöyle diyor: *“Siz burada işe alınmıyorsunuz. Bir takıma katılarak, bizimle çalışıyorsunuz. Bizim için araba kullanmıyorsunuz.”* Maloney'nin açıklamaları işveren-işçi ilişkisinin ya da ağır modernitenin emeği bastırmasının, demir kafesi kaldırıldığı anlamını vermektedir. İşte aslında kalkan iktidar bir nevi Marksçı iktidardır (-ki o da kalkmamıştır ama mikro iktidar elbisesine bürünerek yeniden gelmiştir). Filmin post-Fordist akışkan modernlik teması, bireyin görünürdeki varlığını vurgulamaktadır. Özgürlük ise bireyin baskı altında olmasını da iktidar formları çerçevesinde değiştirmektedir. Yani Ricky, önceki

¹⁶⁴ Sever Işık, “Foucault’da İktidar, Özgürlük ve Direniş”, *Ekev Akademi Dergisi*, 16, 51, (2012), 103-114.

¹⁶⁵ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Can Yayınları, 2023).

işinde sürekli birinin gözetimi altındayken özgürlüğü tehdit edilmiştir. Burada ise iktidar formu olarak birisi merkezsizleşerek başkalarına dönüşmüştür. Ancak Ricky'nin özgürlüğü yine denetim ve gözetim altında kalmaya devam etmiştir.¹⁶⁶

Maloney, Ricky'ye onlarla çalışırsa kamyonet sahibi olacağına dair güvence vermektedir. Kendi kaderinin efendisi olacağı da bu nedenle ima edilmektedir. Maloney'nin şu sözü: *"Sen her şeyin efendisi olacaksın Ricky."* ironik bir şekilde Aydınlanma felsefesinin sloganını hatırlatmaktadır.¹⁶⁷

Aydınlanma düşüncesi, akılcılığın geliştiği ve insanın merkeze alındığı bir yaklaşım olarak insanın kendi kaderini kendi elleriyle belirleyebileceğine dair bir inançtan beslenmektedir. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak ekonomik alanda da insan-merkezci düşünceler ortaya çıkmıştır. İnsan merkezci tutum, yeni liberal ve kapitalist sisteminin temel ideolojisine dönüşmüş durumdadır. Her iş gören, sistem içerisinde çalışmaya ve kavga etmeye mecburdur.¹⁶⁸ Başarısız olanlar her zaman kendi beceriksizleri için suçlanacaktır ve onlara her zaman başarılı olanlar örnek gösterilecektir. Bu yaklaşım, ekonomik ve politik alandaki diğer değişkenlerin göz ardı edilmesine neden olarak, bir tür anti-hümanizme dönüşmektedir. Ricky'de bu durumun belirgin bir örneğidir.

Ricky ve aile çevresindeki mikro iktidar, toplumsal sistemin tamamından kaynaklanmaktadır. Onlara çevresindeki her türlü iktidar mekanizması, başarının ve kazancın bireysel çabayla elde edilebileceği umudunun pazarlamasını yapmaktadır. Bu pazarlamanın yapılması Ricky'nin yeni ve merkezsiz bir iktidar alanına girmesini kolaylaştırdığı gibi heveslendirmiştir. Kendi isteğiyle katılma durumu Ricky'nin iş akışı içinde ortaya çıkan cezaları, başarı ve başarısızlığı da kendinden bilmesine neden olmuştur. Özgürlük ve kendi işinin patronu olmak gibi sloganvari ifadeler, ideolojik bir çekicilik sunsa da süreç içinde iktidar alanı onu tam da istenilen şekilde özneleştirilmektedir.

¹⁶⁶ Koray Çankaya, "Representation of Neoliberal Individualistic Practices in Social Structure: "Sorry, We Missed You" Film Example", *Kültür ve İletişim*, 27(53), (2024), 24-49

¹⁶⁷ Çankaya, Agm., 24-49.

¹⁶⁸ Feyza Toprak, "Neoliberalizmin Acılarını New Age Maneviyatı ile Dindirmek", *ViraVerita E-Dergi* (17), (2023), 1-28

Görsel 2. 4: *Üzgünüz Size Ulaşamadık* Filmi Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Bireyci tutum, kargo şirketindeki çalışanlardan birisinin arabasının arıza yapmasıyla da görülmektedir. Bu iş gören tamir için süre istese de bu süre ona verilmemektedir. 14 saat çalıştığını söylese de bu iş görenin kargo rotası başkasına verilmektedir. Çünkü o başarısız olmuştur. Diğer başarısız olanlar gibi o da elenmektedir. Herkes suçun o iş görende olduğunu düşünerek diğer değişkenleri göz ardı etmektedir. Göz ardı edilen değişkenin temelinde ise Foucault'nun iktidar mekanizmaları yer almaktadır.

Liza, ödevlerini aksatarak, Sebastian ise grafiti yaparak düzenin dışına çıkmaya başlamışlardır. Bu sürecin meydana gelmesinde anne-babanın çocuklarına zaman ayıramaması etkili olmuştur. Zaman sorunun temelinde ise ekonomik iktidarın ailenin üzerine çökmüş olması yer almaktadır. Bu iktidar mekanizması ailenin tüm kılcal ilişkilerini (eşler arasındaki ilişkileri, eşlerin çocuklarla kurduğu ilişkileri) belirlemiştir. Bundan daha önemlisini ise aile üyelerinin öznel olarak yeniden kurulmasıdır. Nitekim bu karmaşık yapı içinde Ricky, Abbie, Liza ve Sebastian başka öznelere dönüşmüştür.

Bu ekonomik yapı içinde zamanın kendisi satın alınabilen bir şeye dönüşmüş durumdadır. Nitekim Abbie arabasını satarak zamanla yarışmak zorunda kaldığından, çocuklarına da zaman ayıramamaktadır. Çalışma koşulları bir iktidar biçimi olarak ailenin hayatını şekillendirmiştir. Filmde Sebastian'ın aslında iyi bir öğrenci olduğu

öğrenilmektedir. Ancak zamanla derslerinden uzaklaşmaya ve başarısız olmaya başlamıştır.

Filmde ekonomik iktidar ilişkilerinin aile yapısını özneleşme pratikleri açısından nasıl etkilediği Abbie, Ricky ve Sebastian arasındaki şu diyalogda da ortaya çıkmaktadır:

Sebastian: Tabi ki pis ve tabi ki her yerde. Reklam işi bu. Bugünlerde gördüğünüz tüm dandik reklamlar gibi. İnsanların gücünün yetemeyeceği aldırmaya çalışıyorlar.

Ricky: Ne demek bu şimdi?

Abbie: Bağırmadan sadece konuşabilir miyiz?

Ricky: Bugün okula gittin mi? Geçen ay kaç gün okulu kırdın. Beni ve anneni yine okula çağıracaklar. Geçen ay için mektup gönderdiler bile. Ceza ödemek zorunda kalacağız. Sana neler olduğu anlamıyorum. Sen de Layze gibi akıllı bir çocuksun. Sınıfında en üst seviyedeydin. Neler oluyor? Kendi seçimlerini yap ahbap.

Abbie: Üniversiteye gidebilirsin.

Sebastian: Üniversiteye mi? Ne olacak sonunda arkadaşımın abisi gibi mi olacağım? 57 bin sterlin borç ve çağrı merkezinde çalışma. Her hafta sonu sorunları unutmak için içmek.

Ricky: Tabi ama her zaman böyle olması gerekmez. Dışarda iyi işler de var.

Sebastian: İyi işler mi, hangi iyi işler?

Ricky: Elbette var. Sıkı çalışırsan. Kafanı kullan biraz. Aksi takdirde senin sonunda...

Sebastian: Senin gibi mi? Bunu istediğimi mi sanıyorsun cidden?

Ricky: Lanet bir işten diğerine geçip, günde on dört saat çalışarak ve herkesin tavırlarına sabır göstererek. Lanet bir işten diğerine geçiyorum. Sen de sonunda hizmetçi olacaksın.

Sebastian: Hizmetçi mi? Hizmetçi olmak senin seçimin değil miydi? Hizmetçilik sana gelmez. Sen ona gidersin, değil mi?

Ricky: Ben elimden gelenin en iyisini yapıyorum.

Sebastian: Belki de elinden gelenin en iyisi, en iyi değildir.

Ricky: Hayır değil. Senin için de Liza için de daha iyisini istiyorum.

Filmde geçen bu bölümde ekonomik yapının Sebastian'a ayrılan zamanı azalttığı, bu durumun ise onu farklı bir özne haline getirdiği görülmektedir. Başarılı bir öğrenciden başarısız birisine dönüşmüştür. Ayrıca Sebastian'ın üniversite okumaya inancın da kalmadığı görülmektedir. Bu dönüşüm ve özneleşme o denli yoğun görülmektedir ki Sebastian aslında hayata dair inancını kaybeden bir özneye dönüşmüştür. Dönüşüm onun saldırgan ve isyankâr olmasına da neden olmuştur. Ayrıca babasının iş için seçiminin kendisinden kaynaklandığını söyleyerek ekonomik darlığın özgürlükleri de kısıtladığı ortaya çıkmaktadır. Kargo dağıtma işi babasının seçimi olsa da, o kendi ekonomisini zorlayarak ancak bu işi bulabilmiştir. Ekonomik durum özgürlük alanlarını ve tercihleri de belirlemektedir.

Görsel 2. 5: *Üzgünüz Size Ulaşamadık* Filmi Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Devam eden süreçte aile bazı günlerini çocuklarına ve kendilerine ayırmaya başladığında Sebastian'ın daha iyi davranışlar sergilediği görülmektedir. Yani iktidar olarak aile ilişkiler değişince öznelerin kurulma biçimleri değişmektedir. Özneler, çevresel değişkenler olarak mikro iktidarlardan bağımsız düşünülmemektedir. Böylelikle mikro düzeyde düşünsel ve eylemsel anlamda anlık süregidişi üzerinde etkindir; niyetten ve amaçtan bağımsız bir şekilde en alt düzeyden, tabandan yayılır,

kendine has bir mekanizma ile bilgi üretir ve bu şekilde bir denetim kurar.¹⁶⁹ Ricky'nin Abbie'ye *"Bunun bu kadar zor olacağını düşünmemiştim. Her şey çığırından çıkmış gibi görünüyor."* ifadesinde kendisindeki ve ailesindeki değişimi gördüğü ortaya çıkmaktadır. Bu konuşma sonrasında Ricky, Abbie'ye yakınlaşmak istese de Abbie müsaade etmez. Yarın yapabileceğini söyler. Bu durum ekonomik çalışma koşullarının ailenin ve ikili ilişkilerin belirlenmesinde biyo-iktidarın belirgin rolünü göstermektedir.

Ricky, dağıtım yaptığı günlerden birinde kızıyla birlikte gider. Ancak müşteriler bu durumdan şikayet eder. Bu tutumundan ötürü uyarı alan Ricky, kendi işi olduğuna dair savunma yaparak özerk alanının sınırlarını çizmeye çalışsa da tam tersi bir tepkiyle karşılaşır. İşvereni ona karşılık olarak; *"Tek başına olmalısın, bunu Tanrı'nın emri gibi düşün."* demektedir. Burada Tanrısal iktidar da söylem biçiminde olsa da ortaya çıkmaktadır. Tanrı, olgusal olmadığından dışarıdan bir sorgulanamaz denetleyici olarak görülmektedir. Bu durum Ricky'nin daha fazla itiraz edememesine neden olmaktadır.

Sebastian okulda kavga ettiğinden okuldan uzaklaştırma almıştır. Ancak Ricky iş yoğunluğundan dolayı bu toplantıya gidememiş ve Abbie yalnız katılmıştır. Bu durum Abbie ve Ricky'nin sert bir şekilde tartışmasına neden olmuştur. Bu tartışma ekonomik iktidar alanının aile bireylerinin etkilenmesindeki en olumsuz tablolardan birisine dönüşmüştür. Ailedeki her birey farklı bir özne olmuştur. Çünkü çevresel değişkenler olarak mikro iktidar ailenin tüm hayatının görünür bir parçasına dönüşmüş durumdadır. Bu sorun aşılamayacak ve çözüm üretilemeyecek raddeye gelmiştir.

Ricky bu problemi çözmek için iş verenden izin almaya gelir ve şu ifadelere yer verir:

"Hemen hızlıca bir şey söyleyeceğim. Çalışkan biri olduğumu ve bunun palavra olmadığını biliyorsun. Ama ergen oğlumla evde bazı sorunlar yaşıyorum. Çocuk okuldan kaytarıyor ve burnundan soluyor. Ama bu evdeki herkesi etkiliyor. Kızım Liza daha 11 yaşında. Geceleri uyuyamıyor. Karım çıldırmak üzere. Bu yüzden, yani bir hafta izin istiyorum. Geç saatlere kadar işim bitmiyor. Eve gittiğimde saat dokuzu geçmiş oluyor. Hepimiz bitap düşmüş oluyoruz."

¹⁶⁹ Himmet Hülür, "İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne", *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), (2008), 149-164.

Bu konuşmada iş veren konumundaki kişi Ricky’e bunun kendi işi olduğunu hatırlatır ve yedek şoför bulmasını söylemektedir. Ancak Ricky şoför bulamaz. 100 sterlin de ödemek istemediği için çalışmaya devam zorunda kalmıştır. Ricky’nin ailesin durumunu anlattığı alıntıda iktidarın özneleri nasıl etkilediği belirgin bir şekilde görülmektedir. “*Ama bu evdeki herkesi etkiliyor.*” cümlesi kimsenin iktidar alanlarından soyutlanamadığını göstermektedir. Çünkü Foucault, dağınık ve toplumun her gözeneğine işleyen iktidar ilişkilerine dikkat çekmektedir. İktidar her yerededir, çünkü her yerden üremekte ve üretilmektedir. Bu eleştiriler ekseninde Foucault, iktidarı bir mülkiyetten çok bir performans ve strateji olarak değerlendirir ve ona göre iktidar, sadece toplum içinde bir ilişkiler zinciri içinde ve dolaşım hâlinde olduğunda işlevseldir.¹⁷⁰

Filmdeki en temel iktidar mekanizmasını ise ailenin ekonomik durumu oluşturmaktadır. Bu iktidar aile ilişkilerinin kılcallarına adeta Foucaultcu iktidar gibi yayılmıştır. Nitekim Ricky’nin ifadesi incelendiğinde kendisi başta olmak üzere her aile üyesi farklı şekilde etkilenmiştir. Özne olarak her bir birey yeniden kurulmuştur.

Modern liberal toplumda iktidar, her yerde ve hiçbir yerededir.¹⁷¹ Bu, iktidarın, en önemli özelliğinin merkezsiz olduğunun göstergesidir. İktidar hiçbir zaman birilerinin elinde değildir. İktidar sürekli dolaşımda olan bir mekanizmadır. İktidar işler, iktidar bir ağ biçiminde işler ve bu ağda bireyler, yalnız dolaşıma girmekle kalmaz, aynı zamanda ona boyun eğmek ve onu uygulamak durumundadırlar. Bireyler her zaman iktidarın aracıdır. İktidar bireyleri geçiş yolu olarak kullanır. Birey, iktidarın dışında ve karşısındaki şey değildir. Birey, iktidarın etkisi ve aynı zamanda bir aracıdır. İktidar kurduğu birey üzerinden işler.¹⁷²

Bu yaklaşımdan hareketle Ricky’nin iktidarın bir aracına dönüştüğü söylenebilir. Nitekim o da kargo işletmesinin bir parçası olarak oradaki sistemi yeniden üretmektedir. İşveren konumundaki Maloney, iktidarın kendisinden kaynaklanmadığını ve tam olarak belirsiz gibi görünen yüzünü şöyle aktarmaktadır:

¹⁷⁰ Pelin Kılınç Özüölmez, “Michel Foucault’nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror – Arkangel”, *Selçuk İletişim*, 12(2), (2019), 630-655

¹⁷¹ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2002), s. 186.

¹⁷² Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), s. 107.

“Burada herkes benim baş pislik olduğumu bilir. Fakat genelde yanlış anlaşılır. Bütün şikayetler öfke, kızgınlık, nefret bütün bunları emiyorum. Enerji olarak kullanıyorum. Ve bu enerjiyle deponun etrafında bir kalkan yaratıyorum. Gördüğün bu depo istisnasız ülkedeki en iyi performans rakamlarına sahip. Neden bir numara olmak istediğimi bilmek ister misin? Çünkü bu aleti (kargo teslimat cihazını göstererek) mutlu ediyorum. Gittiğin bütün evler gördüğün yüzler. Konuştuğun insanlar. Hiçbiri sana içtenlikle nasılsın diye sordu mu? Direksiyonda uyuyup kalsan, bir otobüse bodoslama girsen kimsenin umurunda olmaz. Tek umursadıkları fiyat, teslimat ve siparişleridir. Hepsi bu kadar. Ve bütün bu kutunun içine doğru besleniyor. Bu kutu ülkedeki diğer kara kutularla yarış halinde aslında. Sözleşmelere karar veren de bu oluyor.”

Fakat genelde yanlış anlaşılır, çünkü iktidar Maloney değildir. Daha belirsizdir. Herkestir, ya da hiç kimsedir. Her yerde olduğundan bu durum iktidarın herkesin içinde olduğu bir mekanizma yapmaktadır. Ancak herkes belirsiz bir özne olduğundan bu durum da iktidarı hiç kimse yapmaktadır. Herkes, iktidarı yeniden üreterek daha güçlü bir şekilde insanların bu iktidar pratikleri bağlamında özneleşmesine neden olmaktadır.

Ricky, Maloney’e ailesiyle ilgili kişisel sorunları anlatırken Maloney nerdeyse umursamadan şirketin başarısından bahsetmektedir. Aslında Ricky’de Maloney’in umurunda değildir. Tek istediği elindeki cihazın mutlu olması ve kapital başarıdır. İnsan burada öyle aracı hale gelmiştir ki, nesneleşmiştir. İnsanın hayatı, aile ilişkileri ekonomik başarı karşısında önemsizleşmiş durumdadır. Bu durum filmdeki yabancılaşmayı da göstermektedir.

Yabancılaşma genel olarak iki şekilde değerlendirilebilmektedir. Birincisi ekonomik ve sosyal yabancılaşmadır ki, filmde de bu yabancılaşmanın belirgin bir örneği görülmektedir. Diğer yabancılaşma ise insanın ölüm gibi fenomenler karşısında dünyanın anlamı ya da anlamsızlığına dair varoluşsal yabancılaşmadır. Ricky, Maloney, Ricky’nin ailesi ekonomik iktidarın içinde öyle bir kaybolmuşluk yaşamaktadırlar ki, kendi varoluşlarını düşünmemektedirler. Bu bağlamda Maloney için ekonomik yabancılaşmanın öne çıktığı söylenebilir. Nitekim Maloney, Ricky’nin yaşadığı aile dramına öyle bir duyarsızlık sergilemektedir ki, içinde bulunduğu durumdan dolayı

insani ihtiyaçlara ve kendi insanlığına yabancılaşmıştır. Nitekim Marx’a göre de ücretli emek ve yabancılaşmanın sonucu insanın alçılması, insanlığından uzaklaşmasıdır. Böylece insanı hayvandan ayıran şey olan özgür-bilinçli yaratıcılık edimi kaybolur ve insan kendi özsel niteliğini kaybeder. Emek gücünün soyutlanması ve yabancılaşması aynı ölçüde insanları da birbirine yabancılaştırır. Bu aynı zamanda duyarsızlaşmanın da nedeni olabilmektedir.¹⁷³

Maloney’in bu ifadesinde ekonomik ilişkilerin herkesi nasıl yabancı kıldığı öne çıkmaktadır. Foucaultcu iktidar her yerde olduğundan yabancılaşma da herkese dağılmaktadır: *“Gittiğin bütün evler, gördüğün yüzler, konuştuğun insanlar. Hiçbiri sana içtenlikle nasılsın diye sordu mu? Direksiyonda uyuyup kalsan, bir otobüse bodoslama girsen kimsenin umurunda olmaz. Tek umursadıkları fiyat, teslimat ve siparişleridir. Hepsi bu kadar.”* Bu ifadeler insanların her şeyden evvel kendi insani yönelimlerine yabancılaştıklarını göstermektedir. Maloney’in ifadesinde Foucaultcu bağlamda incelenmesi gereken bir diğer detayı ise teknoloji oluşturmaktadır:

“Gördüğün bu depo istisnasız ülkedeki en iyi performans rakamlarına sahip. Neden bir numara olmak istediğimi bilmek ister misin? Çünkü bu aleti (kargo teslimat cihazını göstererek) mutlu ediyorum. Gittiğin bütün evler, gördüğün yüzler, konuştuğun insanlar. Hiçbiri sana içtenlikle nasılsın diye sordu mu? Direksiyonda uyuyup kalsan, bir otobüse bodoslama girsen kimsenin umurunda olmaz. Tek umursadıkları fiyat, teslimat ve siparişleridir. Hepsi bu kadar. Ve bütün bu kutunun içine doğru besleniyor. Bu kutu ülkedeki diğer kara kutularla yarış halinde aslında. Sözleşmelere karar veren de bu oluyor.”

Bu ifadeler teknolojinin nasıl bir belirleyici iktidar formuna dönüştüğünü göstermektedir. Bu teknolojik kutunun oluşmasında da tam bir Foucaultcu iktidar formu işlemektedir. Herkesin fikirleri bu kutuyu tesis ederken yine herkes bu tip iktidarın oluşmasında aracı olmaktadır. Geliştirilen yeni teknolojiler aracılığıyla bireyler göz altında tutularak, onların birbirlerini kontrol etmeleri sağlanmaktadır. Bu açıdan bedenın kontrolü, iktidarın görüş optiğine girmektedir. Ayrıca bu oluşumda “iktidar bireyi,

¹⁷³ Emine Aydoğan, “Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (54), (2015), 273-281

nesne olarak nesneleştirirken, biyo-iktidar toplumsal oluşumunda, öznenin kendisi özne olarak nesneleştirilmektedir”.¹⁷⁴

Biyo-iktidar üretken, yaşamı desteklemeye ve yaşamın sağladığı güçleri artırmaya yöneliktir, başka bir ifadeyle pozitif özellikler taşımaktadır. İktidar bedenler üzerinde baskıcı bir güç olmaktan çok üretken bir güç olmaya doğru gitmektedir. Bu teknolojiler temel olarak insanların yaşamları üzerindeki müdahale hakkından ortaya çıkmaktadır. Yaşam ve dolayısıyla da insan bedeni, tekil beden ve nüfus olarak bu yeni iktidar biçiminde, iktidarın bir nesnesi haline gelmektedir.

Tarih ilerledikçe disiplinci iktidar teknolojilerini tamamen dışlamayan ama özellikle iktidarın yerleşmesi ve devamı için daha geniş bir çerçevede uygulanabilen yeni bir iktidar teknolojisi gelişmiştir. Düzenleyici iktidar olarak adlandırılan bu yeni iktidar teknolojisi, yalnızca beden üzerinde değil, tüm yaşamı kapsayan bir denetim mekanizmasıdır. Bu bağlamda, insanların yaşamlarını ve biyolojik varlıklarını kontrol eden ve yönlendiren bir güç olarak ortaya çıkar. Teknolojinin kendisi de bir iktidar aracı haline gelir ve bu toplumsal yapı içinde, bireylerin bu iktidar doğrultusunda denetlenmesi ve şekillendirilmesi gerekliliği vurgulanır.

Gerek ailenin gerekse de Sebastian’ın iktidarla bir diğer yüzleşmesi ise Sebastian’ın spreyci boya çalması sonrasında polisin çağrılmasıyla meydana gelmiştir. Ricky ve Sebastian’ın tartışması üzerine Sebastian evi terk etmiştir. Ricky, acilen oğlunun yanına gitmek zorunda kalmış ve bu durum onun 100 sterlin ceza ödemesine neden olmuştur. Aile öyle bir hale gelmiş durumdadır ki, Ricky, oğlunun durumu polislik olmasına rağmen 100 sterlin kaybı ifade edebilmektedir. Çünkü ekonomik sorun baş aktördür. Bu sorun, Abbie ve Ricky’nin de tartışmasına neden olarak Liza’yı da etkilemiştir. Dolayısıyla ekonomik iktidar bir kere daha öznelere kurmuştur. Bu sırada Ricky ve Abbie arasında şöyle bir diyalog geçer:

Ricky: Abbie, biz birbirimize ne yapıyoruz böyle?

Abbie: Bilmiyorum. Geçekten bilmiyorum.

Bu durum aile bireylerinin tam olarak bilinmeze sürüklendiğini göstermektedir. Bu bilinmenin nedenini ise belirsiz iktidar mekanizması oluşturmaktadır. Sebastian,

¹⁷⁴ Ali Akay, *Michel Foucault’da İktidar ve Direnme Odakları* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000). s. 118.

babasının arabasının anahtarını alarak onun işe gitmesini de engellemiştir. Bu durum Ricky'nin işinden bir kez daha uyarı almasına sebep olmuştur. Ricky'nin oğlu Sebastian'a tokat atması ise Ricky'nin bir özne olarak bambaşka birine dönüştüğünü göstermektedir. Filmin bu bölümünde arabanın anahtarını alan kişinin Sebastian değil, Liza olduğu öğrenilir ve Liza bunu kendisi itiraf etmiştir. Anahtar bu süreçte iktidarın bir metaforuna dönüşmüştür. Çünkü Liza, anahtarı alırsam her şey normale döner diye düşündüğünü söylemektedir. Anahtar, ailenin içine girdiğinden beri aile bireyleri değişmiştir. Çünkü anahtar aslında zor çalışma şartlarını ifade etmektedir.

Ricky, uzun zaman sonra oğlunun defterine çizdiği grafitileri incelemiş ve oğluna dair birçok şeyi aslında bilmediğini fark etmiştir. Çünkü çalışma şartları Ricky'nin kendisine de ailesine de yabancılaşmasına neden olmuştur. Ricky, kargo aracında telefon gibi cihazlar taşıırken gasp edilmiş ve şiddete maruz kalmıştır. Bu sırada başka bir dram daha ortaya çıkmaktadır. Gaspçılar, arabadaki sıvı dolu şişeyi Ricky'nin üzerine dökmüştür. Bu sıvı Ricky'nin kendi idrarıdır. Ricky, paketleri yetiştirmek için tuvalete dahi gidememektedir. Ekonomik sorunlar o seviyeye gelmiştir ki biyolojik iktidar insanların sindirim sistemlerini de denetler pozisyona gelmiştir.

Ricky hastanede perişan haldeyken Maloney arayarak hala paketlerden ve Ricky'nin ödemesi gereken cezalardan bahsetmektedir. Ekonomik ilişkiler özneleşme pratiklerinin yabancılaşma yönünde yükselmesine neden olmuştur. Ricky, mağdur olanın kendisi olduğunu söylese de ceza ödemek zorunda bırakılmıştır. Bu yaklaşım Foucault'un merkezsiz iktidarından daha çok Marks'ın merkezi iktidar bağlamında bahsettiği emek sömürüsü olarak yorumlanabilir. Filmin sonunda ise Ricky, ceza borcu arttığı için gözü şiş haldeyken çalışmaya gitmektedir. Eşi Abbie'ye ise kendisine kızmaması için not bırakmıştır. Sebastian babasının bu halde işe gitmemesi gerektiğini söylese de babası, işe gitmekten başka seçeneğinin olmadığını söylemektedir. Bu sırada Abbie gelmiştir ancak onu işe gitmekten alıkoyamamışlardır. Ailenin tüm çabalarına rağmen Ricky'nin çaresizce işe gidişyle film son bulmaktadır.

Maloney'in ifadesinde ekonomik ilişkilerin herkesi nasıl yabancılaştırdığı vurgulanmaktadır. Foucault'nun "delilik öznesi ve kapatma" kavramı, burada bireylerin toplumun normlarına uymadıkları için dışlanmaları ve denetim altında tutulmaları bağlamında değerlendirilebilir. Maloney'in söyledikleri, insanların ekonomik sistemin

içinde nasıl birer nesne haline geldiklerini ve insani yönelimlerine yabancılaştıklarını göstermektedir. Ricky'nin birçok farklı işte çalışmış olması, ancak sürekli olarak gözetim altında hissetmesi, ekonomik sistemin bireyleri kontrol etme biçimini ve bu kontrolün bireylerde yarattığı yabancılaşmayı açıkça ortaya koymaktadır.

Ricky'nin iş görüşmesindeki diyalogu, belirleyen ve belirlenen özne ilişkisini ortaya koymaktadır. Ricky, patronlar ve gözetmenler tarafından sürekli izlenen ve kontrol edilen bir işçi olarak kendini ifade etmektedir. Bu durum, Foucault'nun iktidarın bireyleri nasıl belirlediği ve onları nasıl belirlenen öznelere haline getirdiği konusundaki düşüncelerine işaret etmektedir. Ricky, patronların izleyici rolünde olduğu ve kendisinin ise izlenen, kontrol edilen bir özne olduğu bir düzen içinde çalışmaktadır. Bu kontrol mekanizması, Ricky'nin yaşamını ve iş deneyimini şekillendirmektedir.

Ricky'nin iş deneyiminde sürekli gözetim altında olduğunu hissetmesi, söylemsel bir ürün olarak özne kavramı ile açıklanabilir. Foucault'ya göre, öznelere, toplumsal söylemler tarafından inşa edilir ve bu söylemler aracılığıyla belirli rollere ve kimliklere bürünmektedirler. Ricky'nin işte yaşadığı deneyimler, ekonomik ve sosyal söylemler tarafından şekillendirilmiş bir özne olduğunu göstermektedir. Ricky, sürekli izlenen ve kontrol edilen bir işçi kimliği ile toplumsal söylemin bir ürünü haline gelmiştir.

Ricky'nin kendi deneyimlerini ve ekonomik sistemin bireyler üzerindeki etkilerini fark etmesi, onun entelektüel bir özne olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Ricky, ekonomik sistemin bireyleri nasıl şekillendirdiğini ve bu sistem içinde nasıl bir özne haline geldiğini kavrayabilmektedir. Bu farkındalık, Ricky'nin sistemin dışında düşünmesine ve kendi durumunu eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesine olanak tanımaktadır.

Ricky'nin çalışma deneyimi, iktidar araçları ve dispozitif kavramları ile açıklanabilir. Foucault'ya göre, dispozitif, iktidarın bireyler üzerinde uyguladığı çeşitli teknik ve stratejilerin toplamıdır. Ricky'nin sürekli gözetim altında hissetmesi, ekonomik sistemin bir dispozitif olarak işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gözetim ve kontrol mekanizmaları, bireylerin davranışlarını düzenleyerek onları belirli normlara uymaya zorlamaktadır. Ricky'nin işte yaşadığı deneyimler, bu dispozitiflerin birer iktidar aracı olarak nasıl işlediğini göstermektedir.

Ricky'nin sürekli gözetim altında hissetmesi, ayrıca panoptikon kavramı ile de doğrudan ilişkilidir. Panoptikon, bireylerin sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri bir gözetim mekanizmasıdır. Ricky'nin işte yaşadığı deneyim, panoptik bir düzenin içinde olduğunu göstermektedir. Bu düzen, bireylerin kendi davranışlarını düzenlemelerine ve kontrol altında tutulmalarına neden olmaktadır. Ricky'nin işteki durumu, panoptik gözetimin bireyler üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Maloney'in bahsettiği sistemde insanların ekonomik faktörlerden ötürü yabancılaşması ve yine aynı faktörden ötürü insani yönelimlerinden uzaklaşması vurgulanmaktadır. Foucault'nun iktidar ve özne kavramları çerçevesinde değerlendirildiğinde, Ricky'nin deneyimleri, iktidarın bireyler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin bireyleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Ricky, sürekli gözetim altında tutulduğu ve ekonomik sistemin belirlediği normlara uymak zorunda bırakıldığı bir düzen içinde yaşamaktadır. Sonuç olarak, Ricky'nin deneyimleri, Foucault'nun iktidar ve özne teorilerini somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Ekonomik sistem ve teknoloji, bireyler üzerindeki kontrolünü, onları belirli rollere ve kimliklere büründürerek ve dolayısıyla özgür iradelerini kısıtlayarak sağlamaktadır. Bu durum, bireylerin kendilerini ifade etme ve özgür olma çabalarını sınırlarken, onları sistemin belirlediği normlara uygun davranmaya zorlamaktadır. Ricky'nin yaşadıkları, Foucault'nun iktidar ve özne kavramlarının günümüz toplumunda nasıl işlediğini ve bireyler üzerindeki etkilerini açıkça göstermektedir.

2.6. Ben Daniel Blake Film Analizi

Ken Loach sinemasının bir diğer filmi olan *Ben Daniel Blake* 2016 yapımı dram türünde bir eserdir. 1 saat 41 dakika süren film 30 Aralık'ta seyirci karşısına çıkmıştır. Loach sinemasının karakteristik özelliklerini barındıran filmde Mark Burns, Sharon Percy, Hayley Squires ve Dave Johns gibi isimler yer almaktadır. Film, Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye ödülü ve iki farklı ödül daha almıştır. Filmin ana kahramanı Daniel Blake'tir. Blake'in yaşadığı temel problem yaşça biraz büyük olması ve bu durumun yarattığı iş bulma sorunlarıdır. Blake yaşlı olduğundan dolayı sağlık problemleri baş göstermeye başlamış ve iş bulamamaya başlamıştır. Bu süreçte Blake'in başından birçok farklı olay geçmektedir. Katie adında bir kadınla tanışması ise hikâyeyi yeni bir boyuta evirmiştir.

2.6.1. Filmin Künyesi

Orijinal İsmi: I, Daniel Blake

Vizyon Tarihi: 30 Aralık 2016

Süre: 1 saat 41 dakika

T r: Dram

Yönetmen: Ken Loach

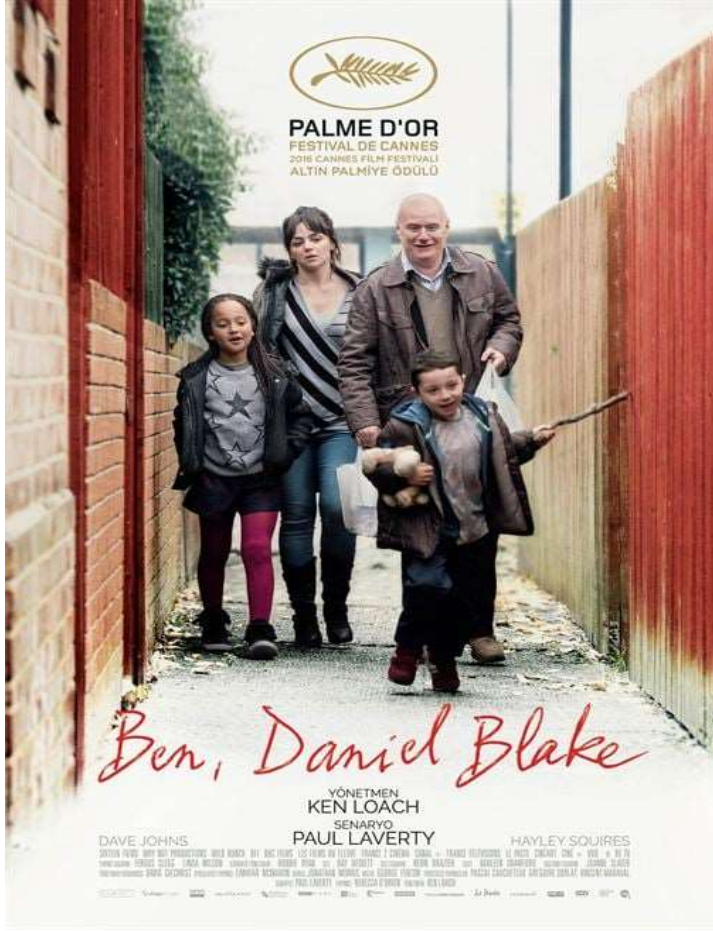
Senarist: Paul Laverty

Yapımı: 2016- Belçika, Fransa, İngiltere

Oyuncular: Dave Johns, Hayley Squires, Dylan McKiernan¹⁷⁵

¹⁷⁵ sinemalar.com (a) <https://www.sinemalar.com/film/240013/i-daniel-blake> Erişim 11.5.2024.

Görsel 2. 6: Ben Daniel Blake Film Afişi¹⁷⁶

2.6.2. Filmin Özeti

Ben Daniel Blake filminde yönetmen aslında diğer filmlerinde de görülen, sıradan insanların, sıradan ve görülen fakat dikkat çekmeyen yaşamlarına yönelmektedir. Bu filmin merkezindeki karakter olan Daniel Blake ise hem dokunaklı hem de öfke dolu bir karakterdir. İngiltere'nin Newcastle şehrinde yaşayan Daniel Blake marangozluk yapmaktadır. Ancak kalp krizi geçirdikten sonra doktorlar tarafından artık çalışmasına izin verilmemektedir. Eşini yıllarca önce kaybeden Daniel Blake, her zaman kendi ayakları üzerinde duran ve vatandaşlık görevlerini yerine getiren bir kişidir. Ancak kalp krizinden dolayı çalışmasına izin verilmediğinden işsizlik fonuna başvurmuştur. Başvuru sürecinde birçok zorluk yaşayan Daniel Blake'e, devlet görevlileri de yardım

¹⁷⁶ beyazperde.com *Ben Daniel Blake*. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-241697/> Erişim 11.5.2024.

etmemektedir. Başvuru formunu internetten doldurmak zorunda olmasına rağmen Blake, yaşlı olduğundan internetten ve bilgisayardan anlamamaktadır. Dolayısıyla başvuruyu bir türlü tamamlayamamaktadır. Bu süreci tamamlayamamasından kaynaklı mecburen iş aramaya başlamıştır. Ancak yine yaşlı olması sebebiyle iş bulmakta da zorluk yaşamaktadır.

Daniel Blake işsizlik fonundan yardım almak için beklerken sırada olan, sorun yaşayan Katie ve onun çocuklarıyla tanışır ve dostlukları böylece başlamıştır. Katie'nin iki çocuğu vardır. Eskiden Londra'da yaşamasına rağmen o bölgedeki kiralari ödeyemez durumda kalmış ve bu bölgeye taşınmıştır. Katie ve çocukları Londra'da evsizlere ayrılan otel odasından kurtulmak için Newcastle'a gelmiştir. Hem Katie hem de Blake, sosyal yardımlarin peşinden koşsalar da bir türlü bir şeyler elde edememektedirler.

2.6.3. Filmin Çözümlemesi

Filmin ana temalarından birisini devlet ve devletin en temel aygıtlarından bürokrasinin güncel hayattaki karşılıkları oluşturmaktadır. Bu film özelinde bürokrasinin temel öznelerini ise Daniel Blake ve Katie örnekleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda her bir kişi olarak vatandaşlar devletin ve bürokrasinin bekleyenleri konumdadır. Dolayısıyla bireyler, devletin etkilediği özneler olarak bu yapının kendisinden doğrudan bir şekilde etkilenmektedir.

Filmdeki söz konusu devlet ve bürokrasi ilişkisi Foucault çerçevesinde incelendiğinde ise bürokrasinin sadece vatandaşların işlerini halledildiği ya da halledilemediği alanlar olmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bürokrasi aynı zamanda bireylerin özneler olarak gözetlenmesini ve yine özne olarak kurulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla iktidarın bir parçası olarak öznelerin değişmesinde ya da iktidarın istediği yönde yeniden kurulmasında aracı bir mikro iktidar rolü içermektedir.

Bürokrasinin gözetimi, teknolojik cihazların her yerde olması bakımından gerçekleştiği gibi, film özelinde değerlendirildiğinde ise bürokrasi Daniel Blake ve Katie örneğine bakıldığında onların dışlanmış öznelere dönüşmesini sağlamaktadır. Diğer yandan da gerek Blake gerekse de Katie'nin bürokrasiden ve iktidardan yardım beklemesi filmdeki Marksist ekonomik ilişkilerin de öne çıkmasını sağlamaktadır. Marks'ın temel argümanlarından birisi olan ekonomi politik olarak ortaya çıkan gelir adaletsizliği sorunu ve birçok ekonomik değere muhtaç olan insanlar bu filmde görülmektedir. Bu

doğrultuda değerlendirildiğinde Daniel Blake ve Katie'nin temel problemleri aslında devletten bekledikleri ekonomik yardımı görememeleridir. Devlet olarak iktidar mekanizması ise bürokrasiyi ve bir türlü yardımın elde edilemediği alanı temsil etmektedir. Dolayısıyla Daniel Blake ve Katie gibi öznelere içinde bulundukları ekonomik sorunları nedeniyle bu iktidar ilişkilerinin içinde kalmak zorundadırlar. Bu durum filmin sonlarında farklılaşmış olsa da öznelere iktidara karşı mücadele etmesinin önünü de tıkamaktadır.¹⁷⁷

Bürokrasi ilişkileri geleneksel toplumlardan farklı olarak modern ve çağdaş toplumlarda çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bürokratik ilişkilerin öznelere istenilen şekillerde kurulmasını sağlamasında Foucaultvari iktidar ilişkilerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Nitekim aydınlanma düşüncesiyle birlikte öznelere denetlenmesi, gözetilmesi farklı şekillerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Öznelere denetlenmesi ve gözetilmesi, sürekli farklı değişkenler açısından takip edilmesi, öznel deneyimin de farklı şekilde temellendirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda bu denli yoğun iktidar ilişkilerinin özneyi kurduğu bir dünyada, öznel deneyim ve otonominin tesis edilmesi içinden çıkılması zor bir duruma dönüşmüştür. Nitekim Foucault düşüncesinde de iktidarla mücadele pratikleri tartışmalı bir şekilde günümüze kadar gelmiş durumdadır.¹⁷⁸

Fabrikalarda işgücü ve üretim, okul ve hastanelerdeki kişisel veriler ve iktidarın düzen sağlayıcı olması gibi etkenler, modern toplumdaki gözetim anlayışını gerekli kılmıştır. Denetim ve gözetim çağdaş toplumun en önemli iktidar pratiklerini ortaya koymaktadır. İktidarlar, mikro iktidarlar ve toplumsal hayatın her alanına kılcal damar gibi yayılan iktidar ilişkileri aracılığıyla onları cezalandırabilmekte, dışlayabilmekte ya da denetleyebilmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Bora Tarhan, "Bir Neo-Liberal Devlet Eleştirisi Olarak "I, Daniel Blake" Filminin Siyasal Yönetimsel Analizi", *European Journal of Managerial Research (EJMR)*, 5(8), (2021), 1-19.

¹⁷⁸ Esin Hamdi Dinçer, "İktidar Karşısında Vatandaşın İktidarı: Refah Rejimi Bağlamında Yönetimsellik Anlayışının Eleştirisi" *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), (2016). 31-48

¹⁷⁹ Hamdi Temiz, "Bireyin Kontrolü Bağlamında Michael Foucault'nun Gözetim Toplumu İle Jean Baudrillard'ın Tüketim Toplumu Karşılaştırması," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).

Görsel 2. 7: Ben Daniel Blake Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Foucaultcu anlamda belirgin bir şekilde öne çıkan her şeyin denetlenmesi isteği kendisini insanların sağlığı, yaşlılığı gibi biyo-politik alanlarda da göstermektedir.¹⁸⁰ Toplumsal ilerleme ancak normal olan ile mümkün olduğuna göre bunu engellemeye yol açan her şey modern dünyada normal dışı sayılır ve bu şekilde normallik dayatılarak normalin dışında kalan her şey kontrol mekanizmaları ile gözetim altına alınır.¹⁸¹ Normal dışı sayılma bağlamında iktidar ilişkisi filmin hemen başında biyo-politik olarak Daniel Blake'in yaşlılığının ve hastalığının tespitinde ortaya çıkmıştır. Filmde geçen sahne şöyledir:

Amanda: Günaydın Bay Blake, adım Amanda. İstihdam ve destek maaşına elverişli olup olmadığınızı belirlemek üzere size birkaç soru soracağım. Fazla vaktinizi almaz. İlk sorum şu. Başka birinden yardım almadan 50 metre yürüyebiliyor musunuz?

Blake: Evet

Amanda: Peki. Bir kolunuzu üst cebinize bir şey koyar gibi kaldırır mısınız?

¹⁸⁰ Mehmet Emre Gül & Talha Şahin Han, ““Ben Daniel Blake” Filminin Bireyin Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında İncelenmesi” *İmgelem*, 4(6), (2020), 157-176.

¹⁸¹ Michel Foucault, “Yönetimsellik”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi* içinde, çev. Esin Hamdi Dinçer (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000) 46-53.

Blake: Bunları zaten 52 sayfalık formda yazdım.

Amanda: Evet bunun farkındayım ama ne yazık ki oraya yazdıklarınızı anlayamadım.

Blake: Evet.

Amanda: Bir kolunuzu şapka takar gibi başınızın üzerine kaldırabilir misiniz?

Blake: Söyledim ya, kollarımda ve bacaklarımda sorun yok.

Amanda: Sadece soruya cevap verin lütfen.

Blake: Tıbbi kayıtlarım ellinizde. Sadece kalbimi konuşamaz mıyız?

Amanda: Yalnızca bu sorulara cevap verebilir misiniz?

Blake: Tamam.

Amanda: Yani şapka takabileceğinize evet mi diyorsunuz?

Blake: Evet, tamam, harika.

Amanda: Telefon tuşları gibi düğmelere basabiliyor musunuz?

Blake: Parmaklarımda da sorun yok. Kalbimden gittikçe uzaklaşıyoruz.

Amanda: Bu sorulara odaklanırsak memnun olurum. Teşekkür ederim

Yabancılar basit mesajlar iletmek de zorlanıyor musunuz?

Blake: Evet. Sorun kalbimde diyorum. Anlatmaya çalışıyorum ama dinlemiyorsunuz?

Amanda: Bay Blake benimle bu şekilde konuşmaya devam ederseniz değerlendirmeniz açısından pek faydalı olmayacak. Sadece soruya cevap verin lütfen. Bağırsakların yoğun şekilde boşalmasına yol açan kontrol kaybı yaşıyor musunuz?

Blake: Hayır ama konuya gelmezsek bir ilk yaşamayacağımı garanti edemem.

Amanda: Çalar saat kurmak gibi basit işleri tamamlayabiliyor musunuz?

Blake: Aah. Tanrım. Evet. Bir soru sorabilir miyim? Tıp alanında vasıflı mısınız?

Amanda: İstihdam ve destek maaşı değerlendirmelerinde gereğini yapmak üzere, sosyal güvenlik bakanlığı tarafından atanmış sağlık hizmetleri uzmanıyım.

Blake: Ama bekleme odasında bir adam vardı. Bir Amerikan şirketi için çalıştığınızı söyledi.

Amanda: Şirketimiz hükümet tarafından atanmıştır.

Blake: Hemşire misiniz doktor musunuz?

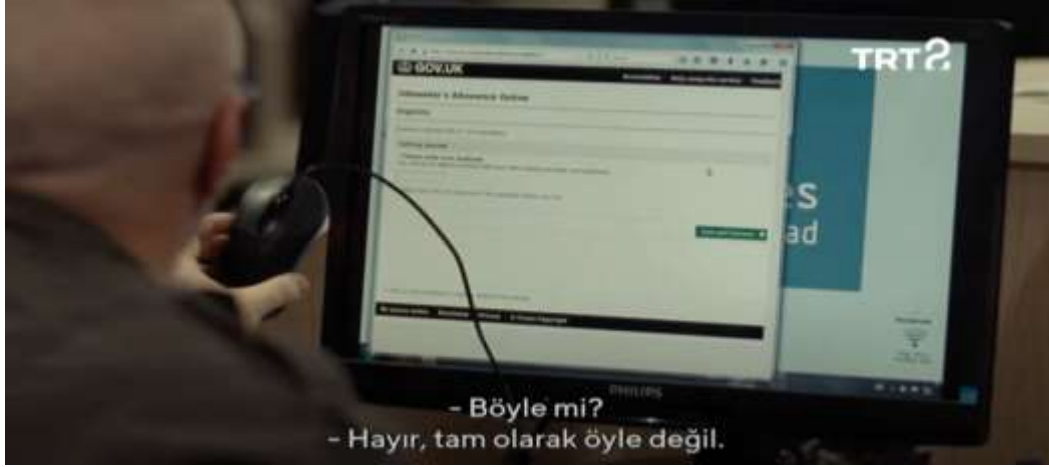
Amanda: Sağlık hizmetleri uzmanıyım.

Blake: Bakın, büyük bir kalp krizi geçirdim. Az kalsın iskeleden düşüyordum. Ben de işe dönmek istiyorum. Şimdi lütfen kalbimi konuşabilir miyiz? Popomu boş verin. O saat gibi çalışıyor.

Burada geçen diyalog filmin ilk sahnesidir. Daniel Blake kalp krizi geçirdiğinden çalışıp çalışamayacağına dair belirlemeler ve denetimler yapılmaya çalışılmaktadır. Filmdeki bu sahnenin Foucaultcu anlamdaki iktidar ilişkilerinin merkezinde olduğu söylenebilir. Özellikle Foucault'nun bilgi ve iktidar ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bu sahnede birçok farklı detay öne çıkmaktadır.

Birincisi Foucault'nun tıp ve iktidar ilişkileri bağlamında ortaya çıkarmış olduğu tarihsel iktidarın bu filmde de Daniel Blake özelinde hem hastalık hem de yaşlılığın belirlenmesinde öne çıktığı söylenebilir. Foucault düşüncesinde aydınlanma düşüncesiyle birlikte belirgin bir şekilde ortaya çıkan temel dinamiklerden birisini, iktidarın bilgiyle olan ilişkisinden, denetim ve gözetimin ortaya çıkması oluşturmaktadır. Bu denetim, insanların sınıflandırılmasını, daha da önemlisi normal ve anormal farklılığının belirlenmesini sağlamıştır. Bu sağlayan şey ise bilginin iktidar ilişkisindeki rolüdür.

Görsel 2. 8: Ben Daniel Blake Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Deliliğin Tarihi'nde insanların psikolojik sorunlarının jeneolojik bir çözümlemesini yapan Foucault; tarihsel olarak iktidarın bilgiyle birlikte kimin deli kimin akıllı olduğuna karar verip bunu da uygulamaya geçirdiğini analiz etmektedir.¹⁸² Daniel Blake'in çalışmaya uygun olup olmamasına dair yapılan denetimler de aslında Foucault'nun yapmış olduğu tarihsel incelemelerin günümüze olan uzanımlarını temsil etmektedir. Sağlık hizmetleri uzmanının Daniel Blake'e sürekli vücudunun kullanma becerisine yönelik basit sorular yöneltmesi de mikro iktidarın bilgi alanındaki denetleyici gücünü özne üzerinden göstermektedir. Foucaultcu söylem bağlamında bireyi denetim altına almak isteyen iktidar, akıllı merkeze koyarak onun karşısında bulunan her şeyi akıldışı saymış ve bunun bir sonucu olarak, her alanda ikili karşıtlıklar dizisine doğru bir geçiş sergilemiş, var olan her şeyi normal ya da normal dışı şeklinde kategorize etmeye başlamıştır. Bu ikili ayrımında tercih edilen normal olandır, çünkü o rasyonelliği temsil eden taraftır, rasyonel olan ise ilerlemenin biricik koşuludur. İlerleme ancak normal olan ile mümkün olduğuna göre, bunu engellemeye yol açan her şey modern dünyada normal dışı sayılır ve bu şekilde normallik dayatılarak normalin dışında kalan her şey kontrol mekanizmaları ile gözetim altına alınır.¹⁸³

Bu sahne özelinde öne çıkan bir diğer iktidar ve bilgi ilişkisini ise sağlık hizmetleri uzmanının sürekli nicel ifadelerle sorular yöneltmesi oluşturmaktadır. Bu durum

¹⁸² Foucault, *Deliliğin Tarihi*, 252

¹⁸³ Oya Esra Bektaş, "Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), (2017), 9-18.

Foucault'nun bilgi ve iktidar ilişkilerinin tarihsel kökenlerini irdelediği bölümlerde aydınlanma eleştirisinde kendisini göstermektedir. Aydınlanma ilerleme adı altında sürekli nicel ölçümlerle denetim yaparken, öznelere denetlemekte ve sınıflandırmaktadır. Ancak bu sürecin doğrudan bir parçası haline gelen öznelere, bir anlamda nesne gibi değerlendirilmektedir. Burada da Daniel Blake'e yöneltilen "50 metre yürüyebiliyor musunuz?" gibi sorular aydınlanmacı iktidarın, denetimci özelliğini göstermektedir.

İktidar ve bilgi ilişkisi, öznelere bilginin gücü ekseninde kurulmasına neden olarak öznelere otonomisini de tehlikeye sokmaktadır. Filmde hem Daniel Blake hem de Katie aslında kendi otonomilerini tesis etmek istemektedir. Ancak iktidar ilişkileri buna müsaade etmemektedir. Diğer yandan Foucaultcu anlamda iktidar her yerde olduğunda bu ilişkiler açısından öznenin tamamen soyutlanamaması da söz konusudur. Nitekim gerek Katie gerekse de Daniel Blake iktidardan sosyal destek almak için başvuruda bulunarak iktidara katılmaktadır.

Diyalog sahnesinde sağlık hizmetleri uzmanının Daniel Blake'i ısrarla kendi sorularına yönlendirmeye çalışması öznenin iktidar ilişkilerinden kaçamadığını göstermektedir. Nitekim Daniel Blake asıl sorunun farklı olduğunu, kalp krizinden ötürü sağlık sorunu yaşadığını söylese de iktidarın önemli bir parçası olarak uzman, sürekli farklı yönde sorular yönlendirmektedir. Uzman burada aslında iktidarın bilgi yüzünü göstermektedir. Bu bağlamda iktidar özneyi bilgi olarak da kurmaktadır.

Bu sahnede öne çıkan bir diğer detayı ise Foucaultcu anlamdaki iktidarın belirsizliğinin gösterilmesi oluşturmaktadır. Nitekim Daniel Blake'le sağlık hizmetleri uzmanı arasında şöyle bir diyalog geçmektedir.

Blake: Bir soru sorabilir miyim? Tıp alanında vasıflı mısınız?

Amanda: İstihdam ve destek maaşı değerlendirmelerinde gereğini yapmak üzere, sosyal güvenlik bakanlığı tarafından atanmış sağlık hizmetleri uzmanıyım.

Blake: Ama bekleme odasında bir adam vardı. Bir Amerikan şirketi için çalıştığınızı söyledi.

Amanda: Şirketimiz hükümet tarafından atanmıştır.

Blake: Hemşire misiniz doktor musunuz?

Amanda: Sağlık hizmetleri uzmanıyım.

Görüldüğü üzere sağlık hizmetleri uzmanı ne doktor ne de hemşire gibi belirgin bir meslek değildir. Sınırlarının ne olduğu da bilinmemektedir. Bu belirsizlik iktidarın tam olarak kimlerden ya da nelerden oluştuğunun da bilinmemesine neden olmaktadır. Foucaultcu iktidarın da tam olarak böyle tanımlandığı söylenebilir. Nitekim Foucault'ya göre modern iktidar ilişkileri her yerdedir ve öznel bu iktidar ilişkilerinden soyutlanamazlardır. Bununla birlikte iktidar merkezsizdir. İktidarın merkezsiz olması aynı zamanda belirsiz olmasına da neden olmaktadır.¹⁸⁴ Dolayısıyla bu yaklaşım aslında iktidarı olumsuz, emperyal ve merkezi olarak tanımlayan Marksist iktidarın da eleştirisini içermektedir. Sağlık hizmetleri uzmanı tam da Foucault'nun iktidar tanımında görüldüğü gibi aslında belirsiz bir iktidardır.

İktidarın Foucaultcu anlamda belirsiz ve merkezsiz oluşuna en önemli örneklerden birisini de burada belirtilen (sağlık hizmetleri ve Daniel Blake arasındaki diyalog) sahnenin gösterilmemesi ve tamamen karanlık bir ekrandan konuşmaların duyulmasıdır. Yani sağlık hizmetleri uzmanı aslında ekranda hiç görünmemektedir. Sahnenin sonuna kadar Daniel Blake de görülmemektedir. Diyalogun son sahnesinde ise Daniel Blake karşısında hiç kimse yokmuş gibi doğrudan kameraya bakmaktadır ve sağlık hizmetleri uzmanı yine görünmemektedir.

¹⁸⁴ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 97.

Görsel 2. 9: *Ben Daniel Blake* Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Bu sahneyi Foucault'nun iktidar anlamındaki görüşleri bağlamında önemli kılan şey de belirsizliktir. İktidarın belirsiz ve merkezsiz olması, ekranın karanlık olması ve sağlık hizmetleri uzmanının görünmemesiyle sembolize edildiği söylenebilir. Sahnenin sonunda iktidarın bir öznesi olarak Daniel Blake görülmekte ama bilgi iktidarının bir parçası olarak sağlık hizmetleri uzmanı yine görülmemektedir.

Daniel Blake'in kameraya doğru bakması, iktidarın her yerde olduğuna işaret ederken, aynı zamanda diğer öznelerin de bu iktidarın bir parçası olmasına yönelik bir göndermedir. Panoptisizm kavramı, bu durumu açıklamak için oldukça uygundur. Panoptisizm, iktidarın gözetim ve denetim aracılığıyla her yerde ve her zaman var olmasını sağlayan bir mekanizmadır. Foucault'ya göre, modern zamanlarda iktidar, ezen ve ezilen arasındaki ilişkiden çok, toplumsal alanda ağ şeklinde işleyen ilişkilere dönüşmüştür. Bu ağlar, bireyleri yalnızca iktidarın alıcıları veya uygulanma noktaları değil, aynı zamanda taşıyıcıları haline getirmiştir. Panoptik gözetim modelinde, bireyler sürekli izlendiklerini düşündükleri için kendi davranışlarını düzenlemektedirler. Bu, iktidarın heryerdeliğini ve sürekliliğini sağlamaktadır. Daniel Blake'in kameraya bakışı, panoptik bir gözetimin altında olduğunu ve bu gözetimin bir parçası haline geldiğini sembolize etmektedir. Böylece birey, iktidarın gerçekleştiği ve aynı zamanda ona direnildiği bir yer hâline gelmiştir. Bireyin bedeni, bu panoptik gözetim altında, iktidarın hem uygulandığı hem de sorgulandığı bir mekân olarak konumlanmaktadır.

Panoptik düzen içerisinde bireyler, iktidarın sürekliliğini sağlayan birer araç haline gelirken, aynı zamanda bu düzene karşı direnme potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Sonuç olarak, birey/bireyin bedeni, söz konusu taşıyıcılık konumuyla iktidarın gerçekleştiği ve ona direnildiği yer hâline dönüşür.¹⁸⁵

Daniel Blake kameraya bakarken aslında izleyicilerle de göz göze gelmektedir. Point of View (POV) olarak bilinen bu sinema çekim tekniğiyle (Sahne içinde herhangi bir karakterin olayı nasıl gördüğünü anlatmak için kullanılır. Bu teknik, izleyicinin doğrudan karakterin gözleriyle görmesini sağlar) izleyicilerinde aslında Daniel Blake’in maruz kaldığı iktidar ilişkilerini doğrudan ya da dolaylı üreten özneler olduğu görülmektedir.

Görsel 2. 10: Ben Daniel Blake Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Blake daha sonra sosyal yardım alabilmek için müracaat etmek ister fakat başvuruların internet üzerinden yapılıyor olmasından dolayı sorun yaşamaktadır. Çünkü Blake yaşlı olduğundan, internet kullanımını bilmemektedir. Ofisteki görevliler ise ona yardımcı olmamakta, sürekli işi yokuşa sürmektedir. Ofis görevlilerinin sürekli klişe cümleler kurması, iktidarın özneler karşısındaki kayıtsızlığını göstermektedir. Blake ve Katie de ilk defa bu yardımlar sırasında karşılaşır ve Blake iyi bir usta olduğundan Katie’ye yeni evindeki eksiklerine yardım eder.

¹⁸⁵ Hülya Özçağlar Eroğlu, “Foucault’nun İktidarlara”, *Amme İdaresi Dergisi*, 49, (2016), 39-54.

Blake'in iki tane de genç komşusu vardır. Çin'den replika ürün getirerek para kazanmaya çalışmaktadırlar. Buradaki diyaloglarda ekonomik sıkıntıların belirgin olduğu görülmektedir. Nitekim Blake'in komşusu genç, 45 dakika boyunca bir kamyonu boşaltmak için uğraştığını ama sadece 3 pound kazanabildiğini aktarmaktadır. Ekonomik sıkıntı geçen bu bireyler ise farklı yollardan kazanç bulma eğilimine girmektedir. Ayrıca Blake'in formunu da bu komşu gençler iki dakika içinde halletmişlerdir. Oysa Blake sadece formu doldurmak için iki gününü harcamıştır. Bu sırada gençlerden birisi Blake'e *“Seni oyalayacaklar bir sürü prosedür uyduracaklar.”* demektedir.

Blake'in devletin bürokrasisini bir türlü aşamaması filmdeki en belirgin iktidar sarmalı göstergesidir. İktidar, toplumsal hayatın kılcal damarlarında öyle bir yayılmıştır ki hayatı sarmalamış durumdadır ve dolayısıyla bu ilişkilerin dışında konumlanmak söz konusu olmamaktadır. Ancak filmde bu ilişkilerin en belirgin sebeplerinden birisini yine de ekonomik sorunların oluşturduğu söylenebilir. Nitekim hem Blake hem de Katie birçok farklı yere iş aramak için gitse de istenilen şekilde karşılık bulamamaktadır. Ayrıca Katie, kendisi ve çocukları için gıda bankasından yiyecek yardımları almaktadır.

Blake, sosyal güvenlik ofisine gittiğinde buradaki görevliye iş için yaptığı girişimlerini, başvurusunu ve özgeçmişini göstermiştir. Ancak bu özgeçmiş elle yazılmış bir özgeçmiş olduğundan görevli tarafından dikkate alınmaz ve Blake özgeçmiş hazırlama kursuna yönlendirilmiştir. Bu kurstaki eğitici; kursa gelen kişilere fark edilmeleri gerektiğini ve kalabalıktan ayrılmalrı gerektiğini vurgulamaktadır. Eğitici aslında sanki sorunlu olan kişilerin iş arayan kimseler olduğunu ve etkili bir özgeçmiş hazırlamayla herkesin iş sahibi olabileceğini düşünmektedir. Bu yaklaşım biçimi başarısızlığın nedenini bireylerin üzerine kurmaktadır. Bu başarı baskısı bireylerin varoluşsal anlamda sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Sistem gerek ekonomik gerekse de siyasal olarak sorunu bireysel olarak öznelere başarısızlığında görmektedir. Bu bağlamda özgeçmiş kursunda da etkili bir özgeçmiş yazarak iş bulma sorunun aşılabileceği vurgulanmaktadır. Oysa iyi bir özgeçmişle başvuranların bir kısmı iş bulsa yine de birçoğu işsiz kalmaya devam edecektir. İşsiz kalan insanlara ise devletin sosyal yardım vermeye pek niyetli olmadığı film süresince işlenmektedir.

Kişilerin tekil öznel olarak başarısız olması yine kendilerinin üzerinden anlaşılmaktadır. Sistem ve bürokrasi o denli merkezdedir ki çalışanların önemli bir kısmı da bu durumu kanıksamış kişilerdir. Çünkü iktidar ve güç ilişkileri özneli de kendi istediği yönden kurmuştur. Bu bağlamda yardıma muhtaç kalan insanlar sanki bunu hak etmiş gibi bir algı iktidarı kurulmaktadır. Bu durum filmin son sahnesinde Blake'in kendisine saygı duyulmasını istemesinde de görülmektedir.

Görsel 2. 11: *Ben Daniel Blake* Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Katie ve çocukları ekonomik olarak çok zor durumda kalmıştır. Öyle ki Katie sadece çocuklarına yetecek kadar yemek hazırlayabilmektedir. Kendisi ya aç kalmak ya da bir meyveyle geçiştirmek zorundadır. Gıda bankasından yardım alırken açlığa dayanamaz ve oradaki konservelelerinden birisini açarak yemeye başlar. Bu durum Katie'nin utanmasına ve ağlamasına neden olmuştur. Ancak, aslında dünyanın en önemli ekonomisine sahip bir ülkesinde bu insanların hayatı görmezden gelinmektedir.

Görsel 2. 12: *Ben Daniel Blake* Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Ekonomik sorunların insan davranışlarına olan etkisi o kadar belirleyici bir şekilde ifade edilmektedir ki bu sorunlara duyarsız kalmak, insanın ve toplumun anlaşılmasındaki en büyük engellerden birisine dönüşmektedir. Foucault düşüncesinde insan, toplumsal ve tarihsel bir varlıktır. Dolayısıyla iktidar ilişkilerinin bu yönden de ele alınması gerekmektedir. Ekonomi, insan hayatının temelinde yer aldığından yaşamın idame ettirilmesi için para kazanmak zorunluluktur.¹⁸⁶ Nitekim Katie, gıda bankasından temizlik ürünlerini alamadığından marketten bu ihtiyaçlarını çalmaya çalışır. Bu noktada hırsızlık gibi bir davranış tercih değil, zorunluluğa dönüşmektedir. İnsanların böyle bir durumda etik olarak suçlanıp suçlanmaması sorunsalı da ortaya çıkmaktadır. Şu hâlde iktidar, ekonomik gelir adaletini sağlayamadığı takdirde ideal bir toplum da ortaya çıkamamaktadır.¹⁸⁷

Ekonomik toplumsal sorunlardan sadece yetişkinler olarak Katie ve Blake değil, çocuklar da doğrudan bir şekilde etkilenmektedir. Katie'nin kızı ayakkabısı delik olduğundan arkadaşları tarafından alay konusu olarak dışlanmaya başlamıştır. Aslında bu tür yaklaşımlar, yani herhangi birisinin diğer insanlar tarafından herhangi bir nedenden dolayı dışlanmasında da mikro iktidar ilişkiler etkili olmaktadır. İktidar ilişkileri insanları denetlemek ve sınıflandırmak istediğinden çocuklarda doğrudan bir

¹⁸⁶ Berke Göl, “Ben, Daniel Blake: Çarklar Arasında”, (2021), <https://altyazi.net/yazilar/elestiriler/ben-daniel-blake-carklar-arasinda/> Erişim 1.5.2024.

¹⁸⁷ Halil Tunca, “Suçun Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), (2019), 2767- 2784.

şekilde bu iktidar mekanizmasının parçası haline gelmektedir. Ancak filmin bu bölümlerinde de iktidar ilişkilerinin temelinde ekonomik değişkenler öne çıkmaktadır. Annesi yeni bir ayakkabı alacaklarını söylerken çocuk paralarının olmadığını farkındadır.

Foucault düşüncesinde iktidar merkezsiz bir iktidar olduğundan dolayı her yerdedir ve insanlar da bu iktidarı yeniden üreten özneler olarak ele alınmaktadır. Bu durum insanın sürekli olarak dolayım (tarih, toplum ya da ekonomi gibi) içinde olduğunu göstermektedir.¹⁸⁸ Öznelerin dolayım içinde olması ve bu dolayım nedeniyle iktidarın içinden çıkmasını zorlaştırması, hırsızlık gibi etik olmayan yollara girmeye neden olabilmektedir. Katie karakteri bu durumun en belirgin örneğini teşkil etmektedir. İktidar ilişkilerinin ekonomik boyutu Katie'nin seks işçiliği yapmayı düşünecek kadar ileri gitmesine neden olmaktadır. Blake onu vazgeçirmeye çalışsa da burada iktidar ilişkilerinin özneyi kurması ve etik sorumluluk adına yine iktidarın Foucaultcu belirsizliği ve merkezsizliği öne çıkmaktadır. Katie'nin seks işçiliği yapmaya başlamasından, çocuklarına bakabilmek için mecbur kalmasından, görünürde kimse sorumlu değildir. Dolayısıyla kimsenin etik sorumluluğu da yok gibi görünmektedir. Bu durum her bir kişi açısından ayrı ayrı değerlendirildiğinde gerçekten de öyledir. Gelineen noktada Katie'nin içine düştüğü durumdan kimse sorumlu değil gibi görünmektedir ya da herkes bu durumdan sorumludur. Herkesin olduğu bir anlatı da ise aslında hiç kimse yoktur. Yani Foucault'nun belirsizliği burada da kendisini göstermektedir.

¹⁸⁸ Vedat Çelebi, “Michel Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), (2013), 512-523.

Görsel 2. 13: *Ben Daniel Blake* Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Diğer yandan bu durum sadece Foucaultcu anlamdaki iktidar bağlamında değil Marksist iktidar ilişkiler bağlamında da değerlendirilmelidir. Çünkü iktidar; ekonomi politik yapısı bakımından güçsüz olan insanların ezilmesine neden olmaktadır. Nitekim ne Katie ne de Blake devletten istenilen yardımı görememiştir. Blake ve Katie randevu anında ağlarken, onları bu duruma getiren iktidar ilişkileri görünmediği gibi ortada suçlanacak bir özne de yer almamaktadır. Katie bu dramatik sahnede çocuklarına taze meyve alabileceğinden bahsetmektedir. Bu yaklaşım Katie'nin nasıl bir ekonomik sorun içinde kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla da Blake'in tüm vazgeçirme çabalarına rağmen randevu evine geri dönmektedir.

Daniel Blake de devletten yardım alma sürecinin sonuca ulaşmayacağını anladığından, başvurusunu geri çekmek istemektedir. Burada ofis görevlisi Ann, birçok iyi insanın sokağa düştüğünü ve bunu yapmamasını söyler ancak Blake, Ann'e şöyle cevap vermektedir: "*Öz saygını yitirdiğinde işin bitiyor*". Bu ifade iktidar ve bürokratik ilişkilerin özneyi nasıl bir biçimde şekillendirdiğini ve kurduğunu göstermektedir. Yetenekli ve beğenilen bir marangoz olan Blake, yaşadığı hastalık sonrasında ekonomik özgürlüğü ve otonomisini kaybetmiştir. İktidar ilişkileri onun benliğini ve öz saygısını sömürmektedir. Filmin bu bölümde Marksist iktidar formuyla Foucaultcu iktidar formunun iç içe geçtiği söylenebilir.

Görsel 2. 14: Ben Daniel Blake Film Sahnesi

Kaynak: Ekran Alıntısı

Blake, bir türlü beklediği yanıtı alamadığı için bu iktidar ve güç ilişkilerine yönelik eylem yapmaktadır. Sosyal hizmetler binasının duvarına spreyle boyayla “I, Daniel Blake, demand my appeal date before I starve” (Ben, Daniel Blake, açlıktan ölmeden önce temyiz tarihimi talep ediyorum) cümlesini yazmıştır. Bu eylem politik ve siyasal bir eylem olarak Daniel Blake’in Marksist iktidarla tanışmasına neden olmuş ve göz altına alınmıştır.

Blake daha sonra istihdam ve destek maaşının yeniden bağlanması için itirazda bulunmaya gelir, Katie de yanındadır. Ancak bu sefer yanında avukat olarak bir temsilcisi de vardır. İtirazı ise yasal açıdan kurul başkanı ve doktor dinleyecektir. Kararı onlar verecektir. Bu karar kararı verenler açısından basit bir karar ya da olay olsa da Daniel Blake’in hayatı ekonomik olarak bu karara bağlıdır. Daniel Blake bu sırada şöyle bir cümle kurmaktadır: “*Şunlara bak ne tuhaf, hayatımı ellerinde tutuyorlar.*”

Blake bu cümleyi kurduktan sonra lavaboda kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Katie’nin randevu evinde çalışan olması gibi burada Daniel Blake’in yaşadığı problem karşısından etik, hatta hukuki sorumluluğu alabilecek hiç kimse yoktur. İktidar ve bürokratik ilişkiler Daniel Blake’e yardımcı olmadığından Blake zorlanmış, stres yaşamış ve sonunda da vefat etmiştir. Ancak ortada belirsiz bir iktidar olduğundan suçlanacak kimse de yoktur.

Filmin bu bölümünde de Marksist iktidarla Foucaultcu iktidar iç içe geçmektedir. Ekonomik ilişkiler ve iktidarın varlığı, ölümü dahi bir özne olarak sınıflandırmaktadır. Nitekim Daniel Blake cenazesi sakindir ve çok az kişi gelmiştir. Katie ve çocukları, komşusu olan iki genç ve ona yardımcı olmayan çalışan ofis çalışanı Ann vardır. Katie cenazede şöyle bir konuşma yapmaktadır:

“Buna fukara cenazesi deniyor. Çünkü en ucuz saat bu. Sabah saat 9. Ama Daniel fakir değildi. Bize paranın satın alamayacağı şeyler verdi. Öldükten sonra bunu üzerinde buldum. Hep kalemle yazardı. Bunu başvurusunda okuyacaktı ama ömrü vefa etmedi. Devlet onu erken yaşta mezara soktu.”

Bu konuşma sonrasında Katie, Blake’in ölümü sonrası cebinde bulduğu, görevlilere ithafen okuyacağı metni kürsüde okumaya başlamıştır. O metin de şu ifadeler yer almaktadır:

"Ben bir müşteri, bir alıcı veya hizmet kullanıcısı değilim. Ben bir kaytarıcı, beleşçi, bir dilenci ya da hırsız değilim. Ben bir sosyal güvenlik numarası ya da ekranda yanıp sönen bir iz değilim. Faturalarımı vergilerimi zamanında ve kuruşuna dek ödedim. Bununla da gurur duyuyorum. Kimseye boyun eğmem, ama elimden gelirse komşumun gözünün içine bakar, ona yardım ederim. Sadaka istemiyorum ve kabul de etmiyorum. Benim adım Daniel Blake. Ben bir insanım, bir köpek değilim. Bu sıfatla haklarımı talep ediyorum. Bana saygı duyarak yaklaşmanızı talep ediyorum. Ben, Daniel Blake, bir vatandaşım ne bir eksik ne bir fazlası."

Filmin bu yazının okunmasıyla sona ermektedir. Gerek Daniel Blake’in yazmış olduğu metin gerekse de Katie’nin konuşması birlikte incelendiğinde ekonomi politiğin insan hayatını araçsallaştırdığı görülmektedir. İktidar bir sistem olarak o denli öncelenmiştir ki, sistem içindeki insanların varoluşu ve hayatları değersizleşmiştir. Söz konusu ölüm gibi ciddi bir fenomen olduğunda da iktidar onları da ekonomik olarak sınıflandırmıştır. Filmin sonunda Katie tarafından okunan bu metin bir tür manifesto niteliğindedir. Ancak bu manifestonun muhatabı devlet denilen belirsiz aygıtın kendisidir.

Daniel Blake'in eleştirisinde devletin insanları ele alış biçimi de belirgin bir şekilde eleştirilmektedir. Filmin en temel siyasi bağlamdaki eleştirel söylemini, sistemin vatandaşları varoluşsal anlamda değerli birer özne olarak görmemesi oluşturmaktadır. Bu yaklaşım Blake'in vasiyete bürünmüş ifadesinde şöyle dile getirilmektedir: *“Ben bir sosyal güvenlik numarası ya da ekranda yanıp sönen bir iz değilim.”*

Devlet ve iktidar sistemi o denli ön plana çıkmaktadır ki devletin varlık sebebi olarak insanların değeri görülmemeye başlanmaktadır. Filmin bu bölümündeki eleştirilerin iktidar eleştirilerinden çıkarak devlet eleştirisine döndüğü görülmektedir. Dolayısıyla filmin bu bölümünün değerlendirilmesinde Foucaultcu değil Marksist eleştirilerinin daha isabetli olduğu söylenebilir.

Filmdeki devlet eleştirisinin temelinde ise ekonomik politiğin eşit bir şekilde tesis edilmemesi yer almaktadır. Nitekim filmin ana karakteri olan Daniel Blake de Katie de ekonomik olarak zor durumda kalmış kimselerdir. Filmdeki devlet eleştirisinin fakir insanlar üzerine kurulması eleştirinin bu yönünde Marksist olmasını sağlamaktadır. Özellikle Katie'nin çocuklarının geçimini sağlayabilmek adına randevu evinde çalışması ekonomik çaresizliğin ve yabancılaştırmanın boyutunu göstermektedir. Kendi istediği hayatı ekonomik şartlar yüzünden yaşamayan Katie, mecbur kaldığı için bu tür işlere yönelmiştir. Ama bu durum onun kendisine yabancılaştırılmasına neden olmaktadır. Bu yabancılaştırmanın temelinde de ekonomik sorunların yer aldığı gözlemlenmektedir.

Devletin Daniel Blake'i bir sosyal güvenlik numarası ya da tabelada yanan bir ışıktan farksız görmemesi ise kapitalist düzenin insanların nasıl araçsal hale getirdiğine önemli bir göndermedir. Devletin, kapitalist ve Marksist bir eleştiri olarak zenginlerin devleti olması Daniel Blake gibi sıradan vatandaşların siyasal ve hukuki bir özne olarak dahi kabul edilmesini zorlaştırmaktadır.

Devletten siyasi beklentilerini *“Benim adım Daniel Blake. Ben bir insanım, bir köpek değilim. Bu sıfatla haklarımı talep ediyorum. Bana saygı duyarak yaklaşmanızı talep ediyorum. Ben, Daniel Blake, bir vatandaşım ne bir eksik ne bir fazlası.”* cümleleriyle ifade etmektedir. Nitekim bu ifadelerde devletin kendisini klasik bir özne ve vatandaş olarak da görmediğinden şikâyet etmektedir. Bu eleştirinin de Katie'nin *“Devlet onu erken yaşta mezara soktu.”* ifadesinin nedeni de kapitalist ilişkiler içinde fakirleri araçsallaştıran yönetim biçimidir.

Blake ve Katie'nin yaşadığı zorluklar, belirleyen ve belirlenen özne kavramları ile açıklanabilir. Devletin ve bürokrasinin belirlediği normlara uymak zorunda bırakılan bu karakterler, sistem tarafından şekillendirilmiş ve belirli roller içine hapsedilmiştir. Foucault'nun belirttiği gibi, iktidar ilişkileri bireyleri belirli normlara göre şekillendirmiş ve onları belirlenen özneler haline getirmiştir. Blake'in iş bulma çabaları ve Katie'nin ekonomik sıkıntıları, onların belirlenen özneler olarak nasıl şekillendirildiğini ve bürokrasi tarafından nasıl denetim altına alındığını açıkça ortaya koymaktadır.

Blake ve Katie'nin deneyimleri, söylemsel bir ürün olarak özne kavramını yansıtmaktadır. Foucault'ya göre, bireyler toplumsal söylemler tarafından inşa edilmekte ve bu söylemler aracılığıyla belirli rollere ve kimliklere bürünmektedirler. Blake, sağlık sorunları nedeniyle iş bulamazken, Katie ekonomik sorunlar nedeniyle zor durumda kalmıştır. Bu bireyler, bürokrasinin ve ekonomik sistemin söylemleri tarafından şekillendirilmiş özneler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu söylemler, onların yaşamlarını ve kimliklerini belirlemekte, onları belirli normlara uymaya zorlamaktadır.

Blake'in ve Katie'nin kendi durumlarını fark etme ve bu duruma karşı direnme çabaları, onları entelektüel özneler olarak değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Blake ve Katie, sistemin kendilerini nasıl şekillendirdiğinin farkına vararak, bu duruma karşı direnç göstermeye çalışmaktadırlar. Bu farkındalık, onların entelektüel özneler olarak iktidar ilişkilerini sorgulamalarına ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Ayrıca Blake ve Katie'nin yaşadığı deneyimler, iktidar araçları ve dispoitif kavramları ile açıklanabilir. Bürokrasi ve ekonomik sistem, bireyleri belirli normlara uymaya zorlayan ve onları denetim altına alan dispoitifler olarak işlev görmektedir. Blake'in sürekli olarak gözetim altında hissetmesi ve Katie'nin ekonomik sıkıntılarla başa çıkma çabası, bu dispoitiflerin birer iktidar aracı olarak nasıl işlediğini göstermektedir.

Blake'in sürekli gözetim altında hissetmesi ve bürokrasiyle olan mücadelesi, panoptikon kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Panoptikon, bireylerin sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri bir gözetim mekanizmasıdır. Blake ve Katie, bu panoptik gözetim düzeninin içinde, sürekli olarak denetim altında tutulan ve belirli normlara

uymaya zorlanan özneler olarak görülmektedir. Bu gözetim, onların davranışlarını düzenlemekte, iktidarın heryerdeliğini ve sürekliliğini sağlamaktadır.

Filmdeki devlet ve bürokrasi ilişkisi, Foucault'nun iktidar ve özne kavramları çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin sistem tarafından nasıl şekillendirildiğini ve denetim altına alındığını açıkça göstermektedir. Blake ve Katie'nin yaşadığı deneyimler, onların belirleyen ve belirlenen özneler olarak nasıl şekillendirildiğini ve bürokrasi tarafından nasıl denetim altına tutulduklarını ortaya koymaktadır. Bu denetim mekanizmaları, bireylerin yaşamlarını ve kimliklerini belirlerken, onların özgür iradelerini ve otonomilerini ellerinden almaktadır.

Blake'in ve Katie'nin entelektüel özneler olarak kendi durumlarını sorgulamaları ve bu duruma karşı direnç göstermeye çalışmaları, iktidar ilişkilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, iktidarın her yerde olduğu ve bireylerin bu ilişkiler açısından tamamen kaçınmalarının mümkün olmadığı bir sistemde, bu direniş çabaları sınırlı kalmaktadır.

Filmdeki devlet ve bürokrasi ilişkisi, iktidarın bireyler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin bireyleri nasıl şekillendirdiğini açıkça göstermektedir. Ekonomik sistem ve bürokrasi, bireyleri belirli normlara uymaya zorlayan ve onları denetim altına alan dispoitifler olarak işlev görürken, panoptik gözetim düzeni, bireylerin sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri ve kendi davranışlarını düzenlemelerine neden olan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, filmdeki karakterlerin yaşadığı deneyimler, Foucault'nun iktidar ve özne teorilerini somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Sinema hem kurgusal hem de görsel açıdan toplumsal yansımaları olan bir sanat alanıdır. Bu bağlamda sinemadaki anlatılar zaman zaman fantastik öğelere yönelse de önemli ölçüde içinde yaşadığımız toplumun izlerini taşımaktadır. Sinema filmlerindeki gerçeklik, toplumsal hayat içinde ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerin yansıtılması üzerinden kendisini göstermektedir. Filmlerde yer alan konularda doğrudan ya da dolaylı bir şekilde toplumdan beslendiği gibi toplumu değiştirici ya da bilinçlendirici bir role bürünebilmektedir.

Sinema sanatının amacı toplumun bilinçlendirilmesine indirgenmemelidir. Nitekim sinemanın estetik ve sanatsal amaçları da vardır. Ancak filmler, gerçek dünyanın çok yakın bir temsili olduğundan, insanların etkilenmemesi söz konusu değildir. Bu araştırmada incelenen Ken Loach sinemasının öne çıkan örneklerinden olan *Ben Daniel Blake* ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmleri de bu türden filmlerdir.

Her iki film de Michel Foucault'nun iktidar yaklaşımına göre incelenmiştir. Söz konusu iktidar kavramı olduğunda, literatürde Foucault'yla birlikte Marks'ın yaklaşımlarının da öne çıktığı gözlemlenmektedir. Ancak iki düşünüründe iktidar yaklaşımları birbirinden farklıdır. Marks iktidarı ekonomi politik ve kapitalist ilişkiler çerçevesinde ele alırken olumsuzlayarak değerlendirmektedir. Foucault düşüncesinde ise iktidar merkezi ve sürekli olumsuz nitelendirilen bir yapı olarak anlaşılmamaktadır. Bu bağlamda Foucault'nun iktidarı merkezsiz ve toplumsal hayata güç ilişkileri çerçevesinde sirayet etmiş mikro iktidarlara olarak tanımladığı görülmektedir. Bu iktidar biçimi olumsuz olmadığı gibi Marksın yaklaşımındaki gibi olumsuz bir şekilde de değerlendirilmektedir.

İktidar bir ilişki biçimi olarak her yerdedir ve öznel de bu iktidarın bir parçası olarak ondan ayrı bir şekilde değerlendirilmemektedir. *Ben Daniel Blake* ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmlerinde Foucaultcu anlamdaki iktidarın toplumsal hayata her yerinden

işlediği gözlemlenmiştir. Özellikle *Ben Daniel Blake* filminde Daniel Blake'in hasta bir yaşlı olarak konumlandırılması ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filminde Ricky'nin kargo şirketinde çalışmaya başlaması süreci, Foucault'nun iktidar yaklaşımlarının önemli örneklerini teşkil etmektedir. İktidarın Foucaultcu bakışla merkezsiz ve her yerde oluşu özneyi dispoitifler aracılığıyla yeniden inşa eder ve şekillendirir. Nitekim Daniel Blake'in bürokrasi içerisinde verdiği sonuçsuz mücadele ve Ricky'nin özgürlük sandığı iş içerisinde yeniden bir özne olarak kurulması iktidarın merkezsiz ve her yerde oluşunun sonucu olarak filmde bulunan aşikar cevaplardır.

Ben Daniel Blake ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmlerindeki iktidarın konumlanma biçiminin bir diğer örneğini ise ekonomik sorunların oluşturduğu gözlemlenmiştir. Nitekim gerek *Ben Daniel Blake* gerekse de *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmindeki ana karakterlerin yoksul karakterler olduğu görülmektedir. Karakterlerin yoksul ve sıradan karakterler olması izleyicilerin dikkatinin bu yöne çekilmesini sağlamaktadır.

İktidar ilişkileri bu tür sıradan insanları özne olarak çok daha kolay bir şekilde kurmaktadır. Çünkü gerek Ricky gerekse de Daniel Blake aslında kendi otonomilerini ekonomi üzerinden tesis edebileceklerini düşünmektedir. Ancak iktidar her yerde olan bir özellik sergilediğinden, bu sarmalın içinden çıkmak mümkün görünmemektedir. İktidarın her zaman ve her yerde olduğundan ve özneler tarafından bir yandan da yeniden üretildiğinden, iktidar ilişkilerine karşı mücadele etmek de zorlaşmaktadır. Bu durum her iki filmin sonunun dramatik bir şekilde bitmesinde de kendisini göstermektedir. Bu bağlamda iktidarın öznel deneyimin inşasında Daniel Blake, Ricky ve diğer karakterlere tanıyor gibi gözükse de temelde alan tanımadığı ve tümüyle belirleyici bir rol üstlendiği görülmektedir.

Ben Daniel Blake ve *Üzgünüz Size Ulaşamadık* filmlerinde iktidar ilişkileri bakımından öznel deneyimin de sorunsallaştığı görülmektedir. Karakterler kendi öznel deneyimlerini ve otonomilerini tesis etmek istemişlerse de iktidar ilişkileri içinde erimek zorunda kalmışlardır. Bu sorunun temelinde ise ekonomik sorunların yer aldığı görülmektedir. Örneğin *Ben Daniel Blake* filminde Katie ekonomik sorunları yüzünden istemediği bir hayata sürüklenerek kendine yabancılaşmıştır. Daniel Blake sağlık sorunları nedeniyle çalışmadığı için ekonomik kaygılar yaşamış ve bu nedenle uzun ve zorlu bir süreç yaşamıştır. Yine aynı şekilde Ricky ve ailesi tümüyle ekonomik sorunlar

nedeniyle hayatlarını yaşamaktan hatta aile olmaktan geri kalmaktadırlar. Otonominin tesis edilememesinde sadece iktidar ilişkisinin sosyal etkisi değil, ekonomik etkisinin de önemli olduğu görülmektedir. İktidarın en güçlü kollarından biri olan ekonominin, özneyi belirlemede büyük ölçüde etkili olduğu aşıkardır.

Filmlerdeki karakterlerin yaşadığı zorluklar, belirleyen ve belirlenen özne kavramları ile açıklanabilir. Devletin ve bürokrasinin belirlediği normlara uymak zorunda bırakılan bu karakterler, sistem tarafından şekillendirilmekte ve belirli roller içine hapsedilmektedir. Foucault'nun belirttiği gibi, iktidar ilişkileri bireyleri belirli normlara göre şekillendirmekte ve onları belirlenen özneler haline getirmektedir. Ricky ve Daniel Blake, ekonomik ve bürokratik sistemin belirlediği normlara uymak zorunda bırakılan özneler olarak, kendi kaderlerini belirleme yetilerini ellerinden alınmıştır. Blake'in iş bulma çabaları ve Katie'nin ekonomik sıkıntıları, onların belirlenen özneler olarak nasıl şekillendirildiğini ve bürokrasi tarafından nasıl denetim altına alındığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu karakterler, iktidar ilişkileri tarafından belirlenen ve şekillendirilen özneler olarak, sistemin normlarına uymak zorunda bırakılmıştır.

Ricky ve Daniel Blake'in deneyimleri, söylemsel bir ürün olarak özne kavramını yansıtmaktadır. Foucault'ya göre, bireyler toplumsal söylemler tarafından inşa edilmekte ve bu söylemler aracılığıyla belirli rollere ve kimliklere bürünmektedirler. Bu filmlerde, ekonomik ve bürokratik söylemler, karakterlerin kimliklerini ve yaşamlarını belirlemektedir. Ricky'nin kargo şirketinde çalışmaya başlaması ve Blake'in sağlık sorunları nedeniyle iş bulamaması, onların bu söylemler tarafından şekillendirilen özneler olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu söylemler, karakterlerin kimliklerini ve yaşamlarını belirlemekte, onları belirli normlara uymaya zorlamaktadır. Ricky ve Blake, ekonomik ve bürokratik sistemlerin söylemleri tarafından şekillendirilen ve denetim altına alınan özneler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Blake ve Katie'nin yaşadığı deneyimler, iktidar araçları ve dispoitif kavramları ile açıklanabilir. Bürokrasi ve ekonomik sistem, bireyleri belirli normlara uymaya zorlayan ve onları denetim altına alan dispoitifler olarak işlev görmektedir. Foucault'nun dispoitif kavramı, iktidarın bireyler üzerinde uyguladığı çeşitli teknik ve stratejilerin toplamıdır. Blake'in sürekli olarak gözetim altında hissetmesi ve Katie'nin ekonomik

sıkıntılarla başa çıkma çabası, bu dispoşitiflerin birer iktidar aracı olarak nasıl işlediğini göstermektedir.

Blake'in sürekli gözetim altında hissetmesi ve bürokrasiyle olan mücadelesi, panoptikon kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Panoptikon, bireylerin sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri bir gözetim mekanizmasıdır. Blake ve Katie, bu panoptik gözetim düzeninin içinde, sürekli olarak denetim altında tutulan ve belirli normlara uymaya zorlanan özneler olarak görülmektedir. Bu gözetim, onların davranışlarını düzenlemekte ve iktidarın her yerdeliğini ve sürekliliğini sağlamaktadır. Blake ve Katie, bu panoptik gözetim düzeninin içinde, sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri ve kendi davranışlarını düzenlemelerine neden olan özneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Panoptik düzen, bireylerin davranışlarını düzenlemesine ve denetim altında tutulmasına neden olurken, iktidarın her yerde ve sürekli olmasını sağlamaktadır. Panoptikon kavramı bireyin davranışlarını düzenlenmesi bağlamında öznel deneyimin inşasında, özneyi kontrol etmesi ve şekillendirmesi bağlamında da öznenin iktidarla olan ilişkisinde tümüyle belirleyici bir faktördür.

Her iki filmde de iktidar, zaman zaman Marksist bir iktidar formuna bürünse de karakterlerin genellikle Foucaultcu anlamda öne çıkan merkezsiz ve belirsiz bir iktidarla mücadele ettikleri söylenebilir. Bu iktidar bir yandan da özneleri kurmaktadır. Toplum içinde dispoşitif öğeler, bilgi, yaşam deneyimleri; öznelerin farklı pencerelerden tesis edilmesini sağlamaktadır. Diğer yandan gerek makro açıdan gerekse de mikro iktidar penceresinden insanların hukuki ve siyasi bir özne gibi bile görünmediği söylenebilir. Nitekim devlet, bir kurum olarak onların yanında olmadığı gibi, onları araçsallaştıran bir yaklaşıma bürünmüş durumdadır. Sonuç olarak her iki filmde de iktidar ilişkilerinin ortasında kalan karakterlerin bu süreçteki umutsuz mücadele pratikleri betimlenmiştir. Ancak izleyicilerin dikkatinin bu sıradan insanlara çekilmesi, iktidar pratiklerinin fark edilmesi adına önemli görülmektedir. Bu bağlamda Foucault'nun iktidarının, günlük hayatın her katmanında çeşitli biçimlerde işlediği ve özneleri toplumun tüm alanlarında kuşattığı tespit edilmiştir.

"Ben Daniel Blake" ve *"Üzgünüz Size Ulaşamadık"* filmleri, iktidar ilişkilerinin bireyler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin bireyleri nasıl şekillendirdiğini açıkça göstermektedir. Bu filmlerde, ekonomik ve bürokratik sistemler, bireyleri belirli

normlara uymaya zorlayan ve onları denetim altına alan dispoşitifler olarak işlev görmektedir. Panoptik gözetim düzeni, bireylerin sürekli olarak izlendiklerini düşündükleri ve kendi davranışlarını düzenlemelerine neden olan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, iktidarın her yerde olduğu ve bireylerin bu ilişkiler açısından tamamen kaçınmalarının mümkün olmadığı bir sistemde, bu direniş çabaları sınırlı kalmaktadır. Sonuç olarak, bu filmlerdeki karakterlerin yaşadığı deneyimler, özneye dönüştükleri yolculuk, iktidarın hayatın her katmanında özneleri inşa etmesi bakımından incelendiğinde, Foucault'nun iktidar ve özne teorilerini somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Akay, Ali. *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Akmeşe Demir, Z., ve Arda, Ö. “Ken Loach Sinemasında Özgürlük Teması ve Özgürlük Rüzgârı Filminin Çerçeveleme Çözümlemesi.” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 15 (23) (2020): 2108–2131.
- Aksakal, İbrahim. “Covid-19 Pandemisine Ulrich Beck’in “Risk Toplumu” Ve Michel Foucault’un “Disiplinci İktidar” Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Journal of History School (JOHS)* (2022).
- Akt., Kenan Çağan, “İktidarla İmtihan Süreçlerinde Entelektüelin Durumu”, *Entelektüel ve İktidar* içinde, ed. Kenan Çağan, Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Aydoğan, E. “Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (54), (2015). 273-281.
- Barrett, Michéle. *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Doruk Yayınları, 2004.
- Barthes, Roland. “Yazarın Ölümü”, *Edebiyat Eleştirisi* içinde, çev. Hüsamettin Çetinkaya, İzmir: Güz 1993.
- Başmanav, Nurbanu. “Michel Foucault'nun Beden Algısı ve Kültürel Dönüşüm Süreçlerinden Hareketle Moda Kavramı ve Lüks Markaların Dijital Medya Evrimi”. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Bauman, Z. *Akışkan Modernite*. çev. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Yayınları, 2023.
- Bektaş, O. E. “Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak”. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), (2017): 9-18.
- Bernauer, James W. *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

- Best, Steven, And Douglas Kellner. *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- beyazperde.com Ben Daniel Blake. <https://www.beyazperde.com/filmler/film-241697/> Erişim 11.5.2024.
- Bırcan, Ufuk. "Michel Foucault-Hermenötiğin Kökeni." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2018).
- Boyne, Roy. *Foucault ve Derrida'da Feminizm ve Ayırım*, çev. Ayşe Banu Karadağ, İstanbul: Sel Yayınları, 1998.
- Bozdağ, L. "Biyoiktidar Kavramı ve Ötekileştirmenin İki Kadın Karakterde Temsili "Meryem Ana ve Berfo Ana"". *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(5), (2013): 152-171
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Ceylan, Can. "Foucault ve İronik Özgürlük." *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 51 (2015).
- Çankaya, K. "Representation of Neoliberal Individualistic Practices in Social Structure: "Sorry, We Missed You" Film Example". *Kültür ve İletişim*, 27(53), (2024): 24-49.
- Çelebi, V. "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), (2013): 512-523.
- Çelik, Sara. "Descartes'tan Foucault'ya Modern Özne ve Dönüşümleri Sorunu", Özne, 7. Kitap, Bahar, 2007.
- Dağlar, S. "Biyoiktidar Konteksinde Güzellik Endüstrisinin Sosyolojik Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Daştan, U. "Çağdaş Sosyal Hizmet Çalışmalarının Felsefi ve Tarihsel Uğrağı Michel Foucault". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 0 (11), (2020): 130–158.
- Delice, Engin. "Şiddetin Epistemolojisi ya da Bilincin Gerçeklik Restorasyonu", *Felsefelogos*, Sayı 37, 2009/1

- Deveci, Cem. “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı”, *Doğu Batı*, Sayı 9, (1999)
- Dikmen, M. “Felsefi Bir Sorun Olarak Entelektüel Michel Foucault ve Edward Said'in Entelektüel Algısı”. *Academic Knowledge* 4 (2), (2021): 164–178.
- Dinçer, E. H. “İktidar Karşısında Vatandaşın İktidarı: Refah Rejimi Bağlamında Yönetimsellik Anlayışının Eleştirisi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), (2016): 31-48.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Durutürk, B. “Michel Foucault'un İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış Gözetim Toplumu”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi* 53 (3), (2018): 959–972.
- Edwards, Richard. “Actively seeking subjects?”, *Foucault and Lifelong Learning: Governing The Subject*, ed. Andreas Fejes, Katherine Nicoll, New York: Routledge, 2008.
- Emre, Özkan. “Auteur Kuramı Bağlamında Ken Loach Sineması”. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Erkan, Mukadder. *Samuel Beckett: İfadenin Arayüzü/ Arayüzün İfadesi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.
- Eroğlu, H. Ö. “Foucault’nun İktidarlari”. *Amme İdaresi Dergisi*, 49, (2016): 39-54.
- Falzon, Christopher. *Foucault ve Sosyal Diyalog*, çev. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Fitzpatrick, Peter. “Foucault’s Case: Subject and Subjection in Law”, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. 7, ed. Barry Smart, London: Routledge, 1995.
- Foucault, M. “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, *Özne ve İktidar/ Seçme Yazılar 2* içinde, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Foucault, M. “Entelektüelin Siyasi işlevi”. *Entelektüelin Siyasi işlevi/ Seçme Yazılar 1* içinde, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Foucault, M. “Etiğin Soybilimi Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya ilişkin Bir Değerlendirme”, *Özne ve İktidar/ Seçme Yazılar 2* içinde, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı yayınlari, 2019.

- Foucault, M. “Foucault Sartre’a Cevap Veriyor”, *Felsefe Sahnesi/ Seçme Yazılar 5* içinde, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Foucault, M. “Kimsiniz Siz, Profesör Foucault?”, *Felsefe Sahnesi/ Seçme Yazılar 5* içinde, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Foucault, M. “Sonsuza Giden Dil, Bitirirken...”, *Sonsuza Giden Dil /Seçme Yazılar 6* içinde, çev. Işık Ergüden, ed. Ferda Keskin, Ömer Albayrak, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Foucault, M. “Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler”, *İktidarın Gözü / Seçme Yazılar 4* içinde, çev. Işık Ergüden, ed. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Foucault, M. “Yazar Nedir?”, *Edebiyat Eleştirisi* içinde, çev. Osman Akınhay, İzmir: Güz 1993.
- Foucault, M. “Yönetimsellik”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi/ Seçme Yazılar 1* içinde, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Foucault, M. *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Birey Yayınları, 1999.
- Foucault, M. *Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3*, çev. Işık Ergüden, ed. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Foucault, M. *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Foucault, M. *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2020.
- Foucault, M. *Ders Özetleri (1970-1982)*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY., 1993.
- Foucault, M. *Dostluğa Dair*, çev. Cemal Ener, İstanbul: Telos Yayınları, 1992.
- Foucault, M. *Kelimeler ve Şeyler*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Foucault, M. *Michel Foucault: Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık*, çev. Ümit Umacı, Ali Utku, İstanbul: Birey Yayınları, 2001.
- Foucault, M. *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Foucault, M. *Politics Philosophy Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984*.

- Foucault, M. *Psikoloji ve Ruhsal Hastalık*, çev. Muhsin Hesapçıoğlu, İstanbul: Birey Yayınları, 2000.
- Foucault, M. *Söylem Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- Foucault, M. *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul: YKY., 2001.
- Gart Gillan, "Foucault and Nietzsche: Affectivity and the Will to Power", *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. 5, ed. Barry Smart, London: Routledge, 1995.
- Göl, B. "Ben, Daniel Blake: Çarklar Arasında", (2021), Erişim 1.5.2024, <https://altyazi.net/yazilar/elestiriler/ben-daniel-blake-carklar-arasinda/>
- Göven, Asude. "Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar." Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Gül, M. E., & Han, T. Ş. "'Ben Daniel Blake' Filminin Bireyin Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında İncelenmesi". *İmgelem*, 4(6), (2020): 157-176.
- Gümüş, Müzeyyen. "Politik Sinemada İşçi Sınıfı Temalarının İşleniş: Ken Loach Sineması." Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Güneş, Cevriye Demir. "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar." Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21 (2013): 55-69.
- Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Hülür, H. "İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne". *Ekev Akademi Dergisi*, 12(35), (2008): 149-164.
- Işık, S. "Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş". *Ekev Akademi Dergisi*. 16, 51, (2012): 103-114.
- Kaplan, F. N., ve Kaplan, A. B.. "Mücadele ve Direnişin Cesur Ajanı Ken Loach'un Sinemasında İnsanın Özgürleşme Sorunu Psikanalitik Yöntemle Ülke ve Özgürlük Filmi Analizi", *Marmara İletişim Dergisi*, No. 18. (2011): 126–140.
- Keskin, Ferda. "Foucault'da Öznellik ve Özgürlük", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1997.

- Koloş, Umut. “Michel Foucault'nun İktidar Analizinde Hukukun Yerinin Belirlenmesi.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Kusch, Martin. Foucault's Strata and Fields, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston, 1991.
- Macey, David. *Michel Foucault: Muhalif Yaşamlar*, çev. Zeynep Okan. İstanbul: Güncel Yayınları, 2005.
- Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınları.
- Man, F. “Sanatsal Temsillerin Ders Materyali Olarak Kullanımı Çalışma İlişkileri Alanı İçin Ken Loach Filmleri Örneği”. *Akdeniz Sanat Dergisi* 17 (31): 0–0. (2023).
- McNay, Lois. *Foucault*, Cambridge: Polity Press, 1994.
- McNay, Lois. *Foucault: A Critical Introduction*, Cambridge: Polity Press, 1994.
- Moroğlu, Edip Cevahir. “Ken Loach Filmlerinde Üçüncü Sinemanın İzleri Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.
- Muammer Tuna, “Modern Çağda Bilimin işlevselliği”, *Bilim ve İktidar*, ed. Esin Candan, Nida Kamil Özbulut, Mustafa Öziş, Dipnot Yay., Ankara 2008
- Mukadder Yakupoğlu, “Özne ve Söylem”, *Doğu Batı*, Sayı: 9, Kasım/ Aralık/ Ocak-1999.
- O'farrell, Clare, *Michel Foucault*, London: Sage Publications, 2006.
- Orhangazi, Onur N. “Politik Sinema Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Demiryolculardan Postacılar Ken Loach Sineması.” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Öngen, Tülin. “Bilim, İktidar ve Gerçeklik”, *Bilim ve İktidar*, ed. Esin Candan, Nida Kamil Özbulut, Mustafa Öziş, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.
- Özüölmez, Kılınç P. “Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror – Arkangel”. *Selçuk İletişim*, 12(2), (2019): 630-655

- Poster, Mark. *Foucault, Marksizm ve Tarih*, çev. Feride Güder, İstanbul: Otonom Yayınları, 2006.
- Reich, Wilhelm. *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, çev. Bertan Onaran, Payel İstanbul: Yayınları, 2002.
- Revel, Judith. *Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Otonom Yayınları, 2005.
- Rosenau, Pauline Marie. *Post-Modernizm ve Toplum Bilimler*, çev. Tuncay Birkan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Said, Edward. *Entelektüel*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- sinemalar.com, “Üzgünüz Size Ulaşamadık Film Afişi Erişim”, 1.5.2024, <https://www.sinemalar.com/film/257362/sorry-we-missed-you>
- sinemalar.com, Erişim 11.5.2024, (a) <https://www.sinemalar.com/film/240013/i-daniel-blake>
- Şaylan, Gencay. *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Tagg, John. “Power and Photography: Part One – A Means of Surveillance: The Photograph as Evidence in Law”, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol.7, ed. Barry Smart, London: Routledge, 1995.
- Tarhan, B. “Bir Neo-Liberal Devlet Eleştirisi Olarak “I, Daniel Blake” Filminin Siyasal Yönetimsel Analizi.” *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 5(8), (2021): 1-19.
- Taşçıoğlu, İ. “Ken Loach, Gig Ekonomisi ve Yeni bir Etiko-Politik İmkânın Üzerine Notlar (III) Belki de İhtiyaç Duyduğumuz Bir İmdat Frenidir.” (2020). <https://birikimdergisi.com/guncel/10070/ken-loach-gig-ekonomisi-ve-yeni-bir-etiko-politik-imkanin-uzerine-notlar-iii> Erişim 9.5.2024.
- Tekelioğlu, Orhan. *Michel Foucault ve Sosyolojisi*, çev. İbrahim Sirkeci, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.
- Temiz, H. “Bireyin Kontrolü Bağlamında Michael Foucault’nun Gözetim Toplumu İle Jean Baudrillard’ın Tüketim Toplumu Karşılaştırması”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

- Tezer Asan, Hatice. “Türk Eğitiminde İktidar-Eğitim İlişkileri ve İnsan Yetiştirme Politikalarının Michel Foucault'un Panoptikon Metaforuna Göre İncelenmesi: 1795-1946”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- Toprak, F. “Neoliberalizmin Acılarını New Age Maneviyatı ile Dindirmek”. *ViraVerita E-Dergi*(17), (2023): 1-28
- Touraine, A. *Modernliğin Eleştirisi*, çev., Hülya Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Touraine, Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan. İstanbul: YKY., 2004.
- Townley, Barbara. Foucault, Power/Knowledge, and Its Relevance for Human Resource Management, *The Academy of Management Review*, Vol. 18, No. 3, Jul., 1993, Published by: Academy of Management
- Tunca H. “Suçun Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), (2019): 2767 - 2784.
- Ulaş, S. E., Güçlü, A.B., Uzun, E., Uzun, S., Yolsal, Ü. H., *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.
- Uslu, Serdar. “Michel Foucault’un Tarih Anlayışı”. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Wichum, Ricky. "Security As Dispositif: Michel Foucault In The Field Of Security." *Foucault Studies* (2013): 164-171.
- wikipedia.orghttps://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Czg%C3%BCn%C3%BCz,_Size_Ula%C5%9Famad%C4%B1k Erişim 1.5.2024.
- Yarar, Canan. “Michel Foucault'da Soykütük Yöntemi ve Kendilik Bakımı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Yayla, Atilla. *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları, 2005.